

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Jolita Grižienė

**MOTERŲ, KALINČIŲ IKI 2 METŲ, MOKYMOSI ĮKALINIMO
SĄLYGOMIS PATIRTIS IR GALIMYBIŲ ANALIZĖ**

Magistro darbas

Magistro darbo vadovas – prof. dr. Jonas Ruškus

Šiauliai 2005

Anotacija.

Visuomenėje vis plačiau šnekama apie suaugusiųjų mokymąsi visą gyvenimą bet kokioje situacijoje. Menkas išsilavinimas riboja dalyvavimo visuomenės gyvenime galimybes ir didina skurdą. Mokymasis visą gyvenimą tampa viena iš prielaidų sėkmingai resocializuotis (tyrimo atveju moterims kalinėms) ir nepatekti į socialinę atskirtį. Kad palengvinti socialiai atskirtųjų reintegraciją į visuomenę, mokymasis turi prasidėti jau jiems esant socialinės atskirties situacijoje – kalėjime. Tyrimų, kurie atskleistų kalinių mokymosi poreikius bausmės atlikimo vietoje, Lietuvoje nėra.

Panevėžio moterų Pataisos namuose buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas- ištirti veiksnius, įtakojančius moterų kalinių mokymosi poreikius ir nustatyti mokymosi trukdžius bei skatulius. Tyrimo objektas - moterų kalinių mokymosi poreikiai ir galimybės įkalinimo įstaigoje. Buvo siekiama atsakyti į tokius probleminius klausimus: kokia yra moterų, esančių įkalinimo įstaigoje, mokymosi patirtis? Kokie psichosocialiniai ir edukaciniai veiksniai skatina nuteistųjų moterų poreikį keistis? Ar siūlomos galimybės, įkalinimo įstaigoje, atitinka nuteistųjų poreikius?

Kokybinė socialinio tyrimo metodologija buvo pasirinkta tikslingai, nes buvo siekiama įsijausti į respondenčių padėtį, leidžiant joms išsišnekėti. Šio tyrimo tipas leido pažvelgti į vykstančius įvykius, pokyčius, įstaigos ypatumus, joje bausmę atliekančių respondenčių akimis. Tyrimo duomenys pateikia naujos informacijos, kaip vyksta edukacinė veikla įkalinimo įstaigoje, kaip tai priima nuteistosios moterys, ar gali mokymasis nenatūralioje, traumuojančioje aplinkoje, tapti moterų savastimi. Tyrimo metu surinkta empirinė medžiaga, leidžia atidžiau pažvelgti į atskirus moterų gyvenimo būdo aspektus: vaikystės patirtį ir socialinius ryšius, sveikatos būklę ir žalingus įpročius, požiūrį į ateities perspektyvas.

TURINYS

ĮVADAS. METODOLOGINĖ TYRIMO APIBRĖŽTIS.....	4
1. MOKYMO SI VISĄ GYVENIMĄ KONCEPTAS IR SOCIALINĖ ATSKIRTIS.....	8
1.1. Mokymosi visą gyvenimą pagrindiniai komponentai.....	8
1.1.1. Suaugusio žmogaus nuolatinio mokymosi ypatumai ir gebėjimai	12
1.2. Socialinės atskirties raiškos ir kriminalizacijos aspektai.....	14
1.2.1. Socialinės atskirties aptartis ir mokymosi reikšmė.....	14
1.2.2. Nesėkminga ekskalinių adaptacija visuomenėje – gilėjanti socialinė atskirtis.....	18
1.3. Sėkminga nuteistųjų resocializacija kaip socialinę atskirtį mažinantis veiksnys	21
1.3.1. Nuteistųjų resocializacijos formos.....	21
1.3.2. Socialinis edukacinis darbas įkalinimo įstaigose.....	24
2. MOKYMO SI PATIRTIES PANEVĖŽIO PATAISOS NAMUOSE TYRIMO	
REZULTATAI.....	28
2.1. Tyrimo imtis.....	28
2.2. Tyrimo metodika.....	30
2.3. Tyrimo bazės charakteristika: resocializacija ir mokymasis Panevėžio pataisos namuose.....	31
2.4. Mokymosi patirties analizė.....	35
2.4.1. Ekonominių mokymosi veiksnių analizė.....	35
2.4.2. Socialinių mokymosi veiksnių analizė.....	36
2.4.3. Kultūrinių mokymosi veiksnių analizė.....	43
2.4.4. Psichologinių mokymosi veiksnių analizė.....	44
2.4.5. Mokymosi veiksnių analizė.....	50
APIBENDRINIMAS.....	53
IŠVADOS.....	56
REKOMENDACIJOS.....	57
ZUSAMMENFASSUNG.....	58
LITERATŪRA.....	60
PRIEDAI.....	65
Priedas Nr. 1. Nuteistųjų moterų skaičiaus kaita.....	66
Priedas Nr. 2. Analizės tinklelis.....	67
Priedas Nr. 3. klausimynas.....	68
Priedas Nr. 4. Respondenčių demografinės charakteristikos.....	71
Priedas Nr. 5. Išrinkti iš interviu protokolų respondenčių teiginiai.....	73
Priedas Nr. 6. Kokybinio interviu protokolai.....	82

ĮVADAS

Socialinis praktinis tyrimo aktualumas.

Kalėjimas bei laisvės atėmimas beveik visose šalyse yra svarbiausia teisinės sistemos sankcinė priemonė. Vadovaujantis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų nežmonišką elgesį ir baudimą, Europos kalinimo įstaigų taisyklėmis (Stalioraitis,1999), laisvės atėmimo įstaigos tampa pakartotinos socializacijos (resocializacijos) vieta. Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje 2001 metais įvyko esminis posūkis organizuojant bausmių vykdymo sistemą: atsisakyta operatyvinės veiklos įkalinimo įstaigose, realiai pradėtas vykdyti įkalinimo įstaigų demilitarizavimo ir laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygų humanizavimo procesas. Naujas baudžiamųjų įstatymų kodeksas, įsigaliojęs nuo 2003 m. gegužės 1d. visų pirma, sumažino asmenų, laikomų įkalinimo įstaigose, skaičių, kuris Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos duomenimis 2003 metų pradžioje buvo 9414 (iš jų 230 moterų).

Laisvės atėmimo vietose siekiama sudaryti tokias nuteistųjų laikymo sąlygas, kurios iki minimumo sumažintų neigiamas izoliacijos pasekmes, kuriami nauji įstatymai, rengiamos socialinio pobūdžio programos: „Tipinė naujai atvykusių į pataisos įstaigą nuteistųjų adaptacijos programa“, „Tipinė nuteistųjų integracijos į visuomenę programa“ (Valstybės žinios, 2004, Nr. 87-3192), diegiamos naujovės, kuriomis norima tinkamai organizuoti kalinamųjų socialinę apsaugą.

Visuomenėje vis plačiau šnekama apie buvusių kalinių reintegraciją, socialinių tinklų atkūrimą, kurie dažnai nutrūksta, esant įkalinimo situacijoje. Kad palengvinti socialiai atskirtųjų reintegraciją į visuomenę, mokymasis turi prasidėti jau jiems esant socialinės atskirties situacijoje – kalėjime. Dažnai, netekę laisvės asmenys būna praradę darbinis įgūdžius, turi menką išsilavinimą ir silpnas esmines kompetencijas. Bausmės vykdymas turi būti nukreiptas į elgesio korekciją, socialinę rehabilitaciją, motyvacijos įsidarbinimui bei mokslo siekimui formavimą. Nuteistųjų bendrąjį lavinimą reglamentuoja švietimo įstatymai: LR švietimo įstatymas (Žin. , 1998,Nr. 67-1940; 2003, Nr. 63-2853), Lietuvos Respublikos Konstitucija (Žin., 1992, Nr. 33-1044), Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas atėmimu nuteistų asmenų bendrojo lavinimo organizavimo nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. vasario 8 d. nutarimu Nr. 206 (Žin., 1995, Nr. 14-333), Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrieji nuostatai, patvirtinti švietimo ir mokslo ministro 1999 m. rugpjūčio 23 d. įsakymu Nr. 966 (Žin., 1999, Nr. 72-2246). Nuteistiesiems suteikiamos galimybės įgyti profesiją, vidurinį išsilavinimą, tai turėtų garantuoti sėkmingą reintegraciją laisvėje, tačiau nusikaltusiųjų pakartotinai skaičius nemažėja.

Remiantis 2002 metais atliktu tyrimu (Budrys ir kt., 2004), net 48% nuteistųjų vyrų kalį po antrą, trečią, ketvirtą kartą ar daugiau. Moterų, kalinčių ne pirmą kartą, yra 45,4%. Selilienė (2004)¹, atlikusi tyrimą su asmenimis, grįžusiais iš įkalinimo įstaigų, teigia, kad į nusikalstamą veiklą dažniausiai ištraukia žemesnį išsilavinimą turintys asmenys (12% baigtos 7-ios klasės, 38% – pagrindinis išsilavinimas, 40% – vidurinis).

Tyrimų, kurie atskleistų kalinių mokymosi poreikius bausmės atlikimo vietoje, nėra. Kokiomis formomis, kaip turėtų vykti mokymasis kalėjime, kad jis taptų savaiminiu, natūraliu ir taptų tęstiniu, išėjus į laisvę. Ši problema yra skaudi, nes visų pirma, dalis visuomenės nepitaria nuteistiesiems teikiamoms mokymosi nelaisvėje galimybėms. Mūsuose dar vyrauja požiūris į įkalinimo įstaigas, visų pirma, kaip atpildo už nusikaltimą ir bausmių atlikimo, vietas.

Mokslinis tyrimo aktualumas.

Bausmės konceptą ir turinį tyrinėjo M. Foucault (1998), kuris teigė, kad baudimas ir disciplina uždaroje patalpose yra antihumaniška, nekonstruktyvu. Goffman (cit. Merkio, Ruškaus, Juodraičio, 2002) atskleidė psichologinės būsenos ir socialinių įgūdžių susilpnėjimą, esant izoliacijoje. Ir vis dėlto bausmių neišvengsime, todėl tenka derinti bausmės ir ugdymo, dvi viena kitai prieštaraujančias, paradigmas. Problema yra ta, kad bausmės ir ugdymo pradai savo esme yra labai skirtingi, nesuderinami, vienas kitą paneigiantys dalykai.

Ugdymo veiksniai įkalinimo įstaigoje tampa ne tik pačių darbuotojų, bet ir bausmę atliekančiųjų, prioritetu. Taip įstaigos, keisdamos savo veiklą, funkcijas, požiūrį į įkalintą asmenį, tampa besimokančiomis organizacijomis, siekiančiomis nusikaltusiajam padėti resocializuotis į visuomenę. Menkas išsilavinimas riboja dalyvavimo visuomenės gyvenime galimybes ir didina skurdą. Mokymasis visą gyvenimą tampa viena iš prielaidų sėkmingai resocializuotis ir nepatekti į socialinę atskirtį. Suaugusių mokymąsi visą gyvenimą tyrinėjo N. Longworth (1999), B. Jekslis (Yeaxlee), E. Lindemanas (Lindeman), Dž. Diuji (J. Dewey), (cit. Beresnevičienės, 2000). Lietuvoje mokymosi bendruomenės tyrinėja Jucevičienė (2001), suaugusiųjų mokymosi ypatumus atskleidžia Juozaitis (2000), Teresevičienė (2001), Beresnevičienė (1995).

Socialinės atskirties problema nagrinėjama Leliūgienės (2002), Zaleckienės (1998), Tamošiūno (2003) darbuose. Socialinės atskirties grupių mokymosi veiksnius tyrė Ruškus (2003). Marginalumas, marginalizacijos prevencijos būdai gvildenami Urmonienės, Urmono (2001), bei kitų mokslininkų darbuose.

¹ www.elektrėnai.lt/naujienos (žiūrėta 2004-08-17).

Probleminiai tyrimo klausimai

1. Kokia yra moterų, esančių įkalinimo įstaigoje, mokymosi patirtis?
2. Kokie psichosocialiniai ir edukaciniai veiksniai skatina nuteistųjų moterų poreikį keistis?
3. Ar siūlomos galimybės, įkalinimo įstaigoje, atitinka nuteistųjų poreikius?

Tyrimo objektas

Moterų kalinių mokymosi poreikiai ir galimybės įkalinimo įstaigoje.

Tyrimo dalykas

Moterų, kalinčių iki dviejų metų, subjektyvios patirtys ir nuomonės.

Tyrimo hipotezė

1. Tikėtina, kad moterys, palaikančios artimus santykius su artimaisiais, lengviau priima teikiamas mokymosi galimybes.
2. Tikėtina, kad trumpesnis bausmės laikas skatina moteris aktyviau naudotis teikiamomis mokymosi galimybėmis.

Tyrimo tikslas

Ištirti veiksnius, įtakančius moterų kalinių mokymosi poreikius ir nustatyti mokymosi trukdžius bei skatulius.

Tyrimo uždaviniai

1. Atlikti mokslinės literatūros analizę.
2. Išoperacionalizuoti veiksnius, kurie įtakoja mokymosi poreikius.
3. Sukonstruoti atviro tipo pusiau standartizuotą klausimyną.
4. Atlikti atvirojo tipo interviu ir apdoroti tyrimo rezultatus, taikant aprašomąjį (narrative) metodą.
5. Pateikti išvadas ir rekomendacijas.

Tyrimo metodai

Naudojama kokybinė tyrimo metodologija, sukonstruotas klausimynas, kuris buvo panaudotas atvirojo tipo interviu metu. Gauta informacija pateikiama aprašomojo pobūdžio (narrative) duomenų pateikimo būdu. Tai reiškia, kad duomenys pateikiami kartu su interpretacijomis, literatūros analize.

Tyrimo imtis

17 įvairaus amžiaus pirmakarčių moterų, bausmę atliekančių iki dviejų metų. Bausmės laikas įvairus, nusikaltimai ir straipsniai, pagal kuriuos buvo taikoma baudžiamoji atsakomybė, skiriasi.

Mokslinis, praktinis tyrimo reikšmingumas

Ištirus moterų mokymosi patirtį, įkalinimo sąlygomis, ir nustačius mokymosi trukdžius ir skatulius, bus sužinota kokie veiksniai lemia mokymosi poreikius izoliacijos sąlygomis. Sužinosime, ar mokymasis nenatūralioje aplinkoje, labiau komplikuotomis sąlygomis, gali tapti moterų savastimi. Išaiškės, kokie veiksniai skatina priimti naujoves, ugdytis gebėjimus ir formuoti teigiamą požiūrį į mokymąsi visą gyvenimą.

Darbo struktūra. Ši magistro darbą sudaro: įvadas, 2 skyriai, apibendrinimas, išvados, rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas (86 šaltiniai), reziumė vokiečių kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 2 diagramos, 4 grafikai.

Prieduose pateikiama: nuteistųjų moterų skaičiaus kaita; analizės tinklelis (operacionalizacija); klausimynas; respondenčių demografinės charakteristikos; išrinkti iš interviu protokolų respondenčių teiginiai; kokybinio interviu protokolai.

1. MOKYMO SI VISĄ GYVENIMĄ KONCEPTAS IR SOCIALINĖ ATSKIRTIS

1.1. Mokymosi visą gyvenimą pagrindiniai komponentai

Lietuvai įsitvirtinant Vakarų erdvėje, Lietuvos švietimo sistemai būtini pokyčiai, kurie gerintų švietimo ir mokymo sistemų kokybę ir efektyvumą; garantuotų švietimo ir mokymo sistemų prieinamumą visiems; atvertų švietimo ir mokymo sistemas platesniam pasauliui. Todėl Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino ilgalaikę *Valstybinę švietimo strategiją 2003-2012 metams*, kurioje žmonės ir mokymasis visą gyvenimą yra prioritetinga sritis. Visa švietimo strategijos įgyvendinimo programa suskirstyta į penkias strategines kryptis:

- valdymo tobulinimas;
- infrastruktūros tobulinimas;
- paramos tobulinimas;
- turinio tobulinimas;
- personalo tobulinimas.

Viena iš paramos tobulinimo krypčių – parama atskiroms socialiai reikšmingoms grupėms. Esminės vertybės – socialinis teisingumas ir adekvatus išsilavinimas (Ališauskas, 2004).

Lietuvos švietimo strategai nuolatos akcentuoja *aktyvios kūrybingos švietimo bendruomenės* svarbą. Žmonės turi ne tik gebėti kurti žinias, bet ir pasinaudoti globaliomis žiniomis bei jas pritaikyti vietos poreikiams. Šiandien sparčiai kintant rinkos sąlygoms, žmogui reikia gebėjimų, kurie užtikrintų lankstumą. Labai svarbu, kad žmogus gebėtų veikti savarankiškai, pats priimtų sprendimus ir jaustų atsakomybę už juos, taip pat sykiu gebėtų bendrauti ir veikti drauge su kitais žmonėmis (Jakavičius, 1998; Vėbraitė, 2004). Pokyčiai švietime turi pažadinti pokyčius ir pačiame žmoguje, nepriklausomai nuo amžiaus, turimos kompetencijos ir gebėjimų.

Europos Taryba (švietimo) 2002 m. suformulavo tikslą - „*pasiekti, kad iki 2010 metų Europos švietimo ir mokymo sistemos būtų pavyzdžiu visam pasauliui*” (Saavala, 2004, p.14). Rengiantis Lietuvai stoti į Europos Sąjungą, pagal ES Phare programos reikalavimus, 2004 metais kovo 26 dieną, buvo patvirtinta *Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija*. Dokumente daugiausia dėmesio skiriama pirminio profesinio rengimo ir tęstinio mokymo sektoriams. Vizija - „*taiki, stabili ir pasiturinti visuomenė, suteikianti mokymosi galimybes švietimo, bendruomenės, verslo ir šeimos kontekste visiems visuomenės nariams, 90% aktyvios visuomenės dalies dalyvaujant mokymosi veikloje*” (Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija, 2004). Tai reiškia, kad mokymosi galimybės turi būti prieinamos *visoms* visuomenės dalims *visais* gyvenimo tarpsniais ir bet kurioje aplinkoje - mokykloje, darbe, namuose bei laisvalaikio metu. Turi būti palankios vidinės ir išorinės prielaidos tęsti mokymąsi visą žmogaus gyvenimą. *Mokymasis per visą gyvenimą* – tai nuolatinis

mokymosi per gyvenimo patirtį procesas, tai žmogiškojo potencialo plėtotė per nuolatinės paramos individui procesą, kuris stimuliuoja ir įgalina šį individą per jo gyvenimą įgyti visas reikalingas žinias, gebėjimus, vertybes ir supratimą bei visa tai pritaikyti savo gyvenime (Longworth, 1999, p.2). Individas turi jausti vidinį poreikį mokytis, skatinamas aplinkos ir bendruomenės. Mokymasis visą gyvenimą turėtų tapti individo savastimi ir gyvenimo būdu.

Beresnevičienė (2000) mini amerikiečius autorius, tokie kaip B. Jekslis (Yeaxlee), E. Lindemanas (Lindeman), Dž. Diuji (J. Dewey), kurie suformulavo suaugusiųjų švietimo principus ir jų mokymosi programą XX a. pradžioje. Lindemano propaguojamas grupinis suaugusiųjų mokymasis labai greitai paplito Šiaurės Amerikoje, Europoje. Dž. Diuji darbai turėjo didžiulę įtaką visai suaugusiųjų švietimo teorijai. 1960 m. nuolatinio mokymosi idėja buvo iškelta vienoje UNESCO sesijoje ir įtraukta į jo programą. Beresnevičienė, norėdama apibūdinti visą gyvenimą trunkantį mokymąsi, vartoja „nuolatinio mokymosi“ sąvoką. Nuolatinis mokymasis – tai visą gyvenimą trunkantis mokymasis, prasidedantis gimstant ir trunkantis iki mirties.

Teoretikai (Jarvis, 2001; Juozaitis, 2000; Teresevičienė, 2004) sutaria, jog mokymosi rezultatas yra elgesio modifikavimas ir keitimasis. Mokymasis yra apibrėžiamas kaip interaktyvi intelekto, motyvacijos, patyrimo, psichologinių faktorių bei smegenų struktūros samplaika. Tai adaptacija aplinkoje, naujos informacijos asimiliacija ir akomodacija. Jo metu elgesys keičiasi ir modifikuojasi per įgaunamą patyrimą. Mokymosi procese dalyvauja visa besimokančiojo asmenybė, ne tik pažintinė, bet ir emocinė, pojūčių sfera (Laurinavičiūtė, 2000). Anužienė ir Liniauskaitė (2003, p. 52) pristato *akualizuojančio mokymo (si)* sąvoką ir jo požymius. Aktualizuojantis mokymas (is) – „santykinai naujas reiškinyss bendroje mokymo (si) sistemoje, iškilęs kartu su mokymosi visą gyvenimą idėja ir suprantamas kaip socializacijos/autonomijos interaktyvus procesas, kuris prisitaiko prie kiekvieno besimokančiojo individualių savybių ir kurio tikslas – aktualizuoti kiekvieno besimokančiojo potencialą intra-, inter- ir socialinėse dimensijose”.

Mokymosi visą gyvenimą turinį sudaro daug veiksnių. Trumpai apžvelgsime kokiomis formomis turėtų vykti suaugusiųjų mokymasis, kokioje aplinkoje, kokiais gebėjimais, kompetencijomis ir patirtimi turėtų pasinaudoti žmogus. Pagaliau, kaip turėtų būti platinama informacija apie mokymosi visą gyvenimą privalumus ir galimybes.

Mokymosi aplinkos. Jucevičienė ir Tautkevičienė (2004) apibrėžia *turtingą mokymosi aplinką* ir *perspektyvią mokymosi aplinką*. Turtinga mokymosi aplinka skatina besimokančiuosius rinktis, kas jiems reikšminga, o tai skatina siekti geresnių mokymosi rezultatų. Perspektyvi mokymosi aplinka leidžia individui asmeniškai tobulėti, pasirinkti vietą ir laiką, reflektiviai veikti. Linkaitytė ir Širvaitytė (2000) teigia, kad mokymosi aplinka apima tiek fizinį, tiek socialinį aspektus. Mokymosi

aplinkoje turi vyrauti tarpusavio pasitikėjimas ir pagarba. Su besimokančiais turi būti tariamasi dėl mokomųjų dalykų ar atsižvelgiama į jų mėgstamiausią mokymosi stilių bei dalyko pateikimo metodą. Apie mokymosi galimybių tinklo prieinamumą, kuris išplėstų galimybes rinktis mokymosi būdus – formalius, neformalius, informalius, šneka ir Vėbraitė (2000). Suaugusiesiems turėtų būti sudaromos sąlygos derinti darbinę veiklą ir mokymąsi (pvz., sudarant galimybių dirbti puse etato). Svarbu užtikrinti, kad proceso dalyviai galėtų naudotis vaikų priežiūros ar kitomis paslaugomis, kurios gali būti labai svarbios suaugusiajam dalyvauti mokymosi procese. Mokymuisi skiriamos pašalpos gali būti itin svarbios didinant besimokančiųjų skaičių bei palaikant jų intencijas mokytis. Visi mokymo procesai turėtų užsibaigti sertifikato įgijimu, siūlomos įvairios įvertinimo priemonės (Saavala, 2000). Kad žmogaus motyvacijoje svarbūs ne tik vidiniai veiksniai, bet ir išoriniai, dar vadinami „stimulais“, sutinka ir psichologai (Legkauskas, 2001; Rupšienė, 2000; Butkienė ir Kepalaitė, 1996).

Vienas iš nuolatinio mokymosi modelio komponentų – atitinkamų mokymosi sąlygų sudarymas (tinkamų mokymosi metodų parinkimas, atitinkamų lanksčių mokymosi struktūrų sukūrimas). Dabartinė mokymosi aplinka nepaprastai greitai kinta, nes keičiasi naujųjų informacinių technologijų panaudojimo galimybės visame suaugusiųjų švietimo kontekste. Laurutis, Gumuliauskienė, Šaparnytė (2003), o taip pat ir Beresnevičienė (2000) pabrėžia informacinių ir komunikacinių technologijų integravimą į švietimo sistemą, nes tai daro ją lankstesnę, atviresnę, dinamiškesnę, labiau atliepiančią asmens bei visuomenės edukacinius poreikius. Nors europiečiai mokslininkai akcentuoja esminę kliūtį, ribojančią informacinių ir komunikacinių technologijų taikymą švietime – socialinės atskirties, dėl galimybių neturėjimo ar nepakankamų įgūdžių naudotis šiomis technologijomis.

Informacijos prieinamumas. Kaip jau buvo minėta, švietimo plėtotės veikla turi įtraukti visus suinteresuotus asmenis ir specifines tikslines grupes. Būtina užtikrinti patarimų ir konsultacijų sistemą visuose proceso etapuose- tai besimokantiems padėtų nustatyti jiems tinkamiausią mokymosi būdą. Informacija turėtų būti platinama ir formaliais, ir neformaliais būdais- klubų ar sąjungų susitikimų metu, įmonėse, prekybos centruose, internetu, lankantis namuose, gatvės teatrų pasirodymų metu, vietos laikraščių reklamose. Galima būtų pasitelkti „mokymosi tarpininkus“, kurie gali suvaidinti lemiamą vaidmenį bendraujant su marginalinėmis visuomenės grupėmis- tai ypač efektyvi priemonė pritraukiant raštingumo problemų turinčius suaugusiuosius. Suaugusieji, turėję mokymosi problemų, ar kitos marginalinės visuomenės grupės, pavyzdžiui, tautinės mažumos, gali daug atviriau pasisakyti apie savo problemas „saugioje“ aplinkoje. Svarbus

argumentas stiprinti suaugusiųjų švietimą yra ne tik nauda patiems besimokantiems, bet taip pat platesnis jo poveikis, pavyzdžiui, vaikams, giminaičiams ir t.t.

Patirtinis mokymasis. Autoriai, rašę ir tyrinėję suaugusiųjų patirtinį mokymąsi (Juozaitis, 2000; Kaminskienė ir Teresevičienė, 2000) remiasi žymaus eksperimentinio mokymosi teoretiko D. A. Kolbo patirtinio mokymosi ciklu. Patirtiniame mokyme, Juozaitis akcentuoja andragogo gebėjimą lanksčiai taikyti patirtinio mokymosi ciklą, kuris padėtų besimokančiajam aktualizuoti save įvykių tėkmėje. Suvoktą, išgyventą patirtį, vadovavimąsi vertybėmis, kurių anksčiau besimokančiojo aplinkoje nebuvo, Juozaitis vadina *giluminiu* mokymusi. Giluminis noras išmolti skatina ieškoti priežasčių, kodėl ankstesnis ir naujai įgytas patyrimai skiriasi. Tais atvejais, kai suaugęs žmogus tam tikroje srityje turi mažai patirties arba jos visai neturi, mokymesi taikomas pedagoginis stilius. Mačianskienė, Gedvilienė, Linkaitytė, Teresevičienė (2004, p. 27) akcentuoja *mentoriaus* kaip gido, patarėjo, motyvuotojo, palengvintojo vaidmenį suaugusiojo mokymesi, pagrįsto patirtimi. Autorės teigia, kad mokymasis per patirtį pajvairina įprastą mokymosi rutiną ir padeda pereiti prie veiklos. Besimokantiems patinka greitai sujungti tai, ką jie jau žino, su tuo, ko jiems reikia naujoje situacijoje. Kartais reakcija į savo patirtį gali ir neskatinėti mokytis. Nenoras mokytis gali būti susijęs su sąmoningu nenoru keistis ar siekiu išlaikyti seniau išmoktas žinias ir vertybes.

Esminės kompetencijos. Europos Taryba, 2000 m. Lisabonoje, perėjo nuo „*bendrujų gebėjimų*“ sąvokos ir priėmė „*esminių kompetencijų*“ apibrėžimą: „Esminės kompetencijos yra perduodama daugiafunkcinė žinių, įgūdžių ir nuostatų, kurių reikia kiekvienam, žmogui užtikrinti asmeninę raidą ir plėtrą, socialinę integraciją ir darbą, visuma“ (Saavala, 2004, p.16). Darbo grupė nustatė aštuonias esminių kompetencijų sritis:

- bendravimas gimtąją kalba;
- bendravimas užsienio kalba;
- matematinis raštingumas ir esminės gamtos mokslų bei technologijų kompetencijos;
- informacinės ir kompiuterinių technologijų (IKT) kompetencijos;
- mokymasis mokytis;
- tarpasmeninio bendravimo ir pilietiškumo kompetencijos;
- verslumas;
- kultūrinė savivoka.

Visas šios esmines kompetencijas jaunuoliai turėtų būti išsiugdę jau baigę privalomąjį mokymąsi. Tai laiduotų jiems galimybes pasirinkti tolesnį mokymosi kelią įvairiuose kontekstuose.

1.1.1. Suaugusio žmogaus nuolatinio mokymosi ypatumai ir gebėjimai

Mūsuose buvo išsaknijęs gilus požiūris, kad besimokantieji yra visi tie, kuriuos moko. Ir tik spartėjant technologinės kaitos tempui, kuomet sparčiai kinta ekonominė ir socialinė visuomenė, žmogus priverstas keisti savo nuostatas į mokymą. Mokykloje žmogus negali išmokti visko, be to, tai nebūtina, tobulėjant informacinėms technologijoms. Renkantis profesiją, jau nebegalime sakyti, kad tai labai perspektyvu, tai visam gyvenimui. Daugeliui jaunų žmonių per savo darbo karjerą teks keletą kartų gana radikaliai pakeisti profesiją. Todėl jau šiandien žmonėms reikia įgyti platesnių, bendresnių, lengvai pritaikomų gebėjimų. Iškyla poreikis mokytis visą gyvenimą. Tai skelbia ir Mokymosi visą gyvenimą strategija (2004).

Mokymasis visą savo gyvenimą turėtų virsti žmonių savastimi, giluminiu mokymusi (Juozaitis, 2000). *Savaiminis mokymasis* – tai natūralus, kiekvieną dieną vykstantis mokymasis. Mažiau organizuotas, mažiau struktūruotas, gali būti skatinamas gyvenimo, profesinių aplinkybių, šeimos, sąlygų. Jo pagrindas yra asmeninių, socialinių, šeimos poreikių tenkinimas. Jucevičienė (2001) tokią mokymąsi vadina informaliuoju arba laisvuoju. Pastarasis įvairių įstatymų, registrų ar studijų kokybės dokumentų nėra įteisintas (Mokymosi visą gyvenimą strategija, 2004). Reikėtų skirti pasyvų ir aktyvų mokymąsi. Pasyvusis mokymasis vyksta kiekvieną dieną gyvenimiškose situacijose, o aktyviai mokosi žmogus sąmoningai.

Ar kiekvienas žmogus, nepriklausomai nuo amžiaus, socialinės padėties, mokymosi patirties ir socialinio sluoksnio, gali būti lankstus šiuolaikinėje visuomenėje? Kokiais gebėjimais, psichologinėmis savybėmis ir ypatybėmis turėtų pasižymėti žmogus, besimokantis visą gyvenimą?

Negalima kategoriškai teigti, kad žmogui svarbiausia vienos ar kitos kompetencijos (Jucevičienė, 2001), vidinė mokymosi motyvacija (Šeščilienė, 1997; Žemaitaitytė, 1997; Tepperwein, 1998) ar aplinkos įtaka (Leliūgienė, 1997) patirtinis mokymasis (Kaminskienė ir Teresevičienė, 2000) ar nauji įgūdžiai. Žmogų veikia įvairūs socialiniai, kultūriniai, psichologiniai, ekonominiai veiksniai. Gebėjimų ir įgūdžių poreikis priklauso nuo visuomenės vertybių, kas buvo vertinama praeitame šimtmetyje, šiandien nebetenka prasmės. Saavala (2004) „*esmines kompetencijas*” sieja su visuomenės vertybėmis. Esminės kompetencijos – mokymasis mokytis, tarpasmeninio bendravimo, pilietiškumo bei kultūrinės savivokos. Kompetencijų įgijimas tampa būtinas siekiant trijų pagrindinių tikslų įgyvendinimo asmeniniu ir visuomeniniu lygmeniu. Tai būtų: kultūrinis kapitalas, socialinis kapitalas ir žmogiškasis kapitalas.

Macleane (2004), vietoj „esminių kompetencijų” sąvokos, vartoja „*gyvenimo įgūdžių*” sąvoką. Gyvenimo įgūdžiai reiškia įgūdžius, kurie būtini asmeniui surasti darbą ir tapti aktyviu

piliečiu/gyventi visavertį gyvenimą apskritai. Gyvenimo įgūdžiai yra tie įgūdžiai, kurie skatina geresnį gyvenimą pagal kiekvieno asmens supratimą. Jie padeda žmonėms įveikti didėjančius neaiškumus ir prisitaikyti prie sparčios kaitos. Jie ugdomi visą gyvenimą ir įvairiose aplinkose. Gyvenimo/darbinių įgūdžių propaguotojai teigia, kad tradiciniai švietimo ir mokymo būdai nepakankamai ugdo socialinei ir ekonominei sėkmei būtinus įgūdžius. Naujas požiūris į šių esminių įgūdžių ugdymą yra labai svarbus norint reaguoti į didžiulius iššūkius – skurdą, nelygybę ir masinį nedarbą.

Plačiau analizuojančių vidines ir išorines mokymosi sąlygas, tyrimų nėra daug. Beresnevičienės (2000) tyrimai įrodė, kad be vidinio poreikio mokytis, neįmanoma pati nuolatinio mokymosi sistema, nes tokiu atveju žmogus autoritariškai verčiamas mokytis. Pabrėža ir Ališauskienė (2003) tyrė darbingo amžiaus asmenų kognityvinius ir emocinius aspektus. Žemaitaitytė (1997), Šeščilienė (1997) tyrė suaugusiųjų mokymosi motyvaciją.

Lowe (cit. Laurinavičiūtės, 50-51), pateikdamas suaugusiojo besimokančiojo charakteristiką, apibūdina jį kaip savarankišką, laisvai besirenkantį, turintį savo tikslus, vidinę motyvaciją. Jo mokymasis yra specifinis tuo, kad pats gali susidaryti mokymosi planą, pasirinkti metodus. Mokymasis yra labai individualus, nes kiekvienas turi labai skirtingą patirtį. Suaugęs besimokantysis yra specifinis tuo, kad jau turi tam tikrą socialinį ir ekonominį statusą visuomenėje. Pagrindiniai tokio besimokančiojo motyvai: profesiniai, asmeninio tobulėjimo bei socialinių ryšių.

Vienas iš svarbių aspektų, kalbant apie suaugusiųjų ***mokymosi motyvaciją*** – pirminė mokymosi patirtis, patirta vaikystėje ir paauglystėje. Tai gali skatinti arba trukdyti jų tolesniam mokymuisi. Besimokantysis, kuris buvo ir anksčiau aktyvus, domėjosi mokymusi, išgyveno sėkmę, aukščiau vertina ir savo sugebėjimus. Tai patvirtina ir tyrimai (Pabrėža ir Ališauskienė, 2003), kad žmonės, kuriuos vidurinėje mokykloje lydėjo sėkmės jausmas ir asmuo dažniau išgyveno pasitenkinimą mokymusi, ir vėliau siekė aukštesnio išsilavinimo. Taigi, poreikį mokytis labai sąlygoja pasitenkinimas mokymosi veikla. Reikia padėti vystyti žmogaus vidinę motyvaciją, padėti pasitikėti savo sugebėjimais, leisti jam laisvai rinktis mokymosi formas. Svarbu, kad asmuo suprastų įgyjamų žinių ir asmeninės patirties sąryšį.

Suaugusieji yra motyvuoti augti ir tobulėti, bet gali trukdyti *negatyvus „Aš“ vaizdas*, neturėjimas sąlygų mokytis, laiko trūkumas. Linkaitytė ir Širvaitytė (2000) pritaria, kad nuo savęs vertinimo labai priklauso žmogaus mokymasis, veiklos aktyvumas ir asmenybės raida. Nepakankamas ar per geras savęs vertinimas sukelia mokymosi problemas. Dabar dažniau pasitaiko savęs nuvertinimas, pasireiškiantis nepasitikėjimu savimi, jautriu reagavimu į kritiką, išgyvenimu dėl nesėkmių. Vis

dėlto, Pabrėžos ir Ališauskienės (2003) atlikto tyrimo metu išryškėjo tokios esminės mokymuisi trukdančios priežastys: *laiko stygius, šeimos rūpesčiai ar darbas, lėšų stygius ar valios trūkumas*.

Mokymuisi, metodų taikymui turi įtakos ir *asmenybės savybės*. Skirtingos asmenybės savybės nulemia ir skirtingus mokymosi metodus. Atviros ir lanksčios asmenybės išmoksta diskusijų metu, o rigidiškos, statiškos – paskaitų metu (Gudynas, 2004). Kai kurie besimokantieji yra gabūs, kitiems reikalinga didesnė pagalba. Besimokydamas, suaugęs žmogus vis labiau bręsta, tampa savarankiškesnis, kryptingesnis ir atsakingesnis. Mokymosi procese keičiasi ne tik jo kognityvinė struktūra, bet vyksta ir Aš struktūros pokyčiai. Linkaitytė ir Širvaitytė (2000) nurodė tokias asmenines savybes kaip atmintis, savo mokymosi ritmo ir smegenų veiklos žinojimas, mokymosi stiliai. Nustatyta, kad žmonių, besimokančių pamėgtu būdu, mokymosi rezultatai yra daug geresni.

Išmokti mokytis – vienas iš svarbiausių šiuolaikinio piliečio uždavinių. Tai patvirtina ir tyrimo rezultatai (Pabrėža ir Ališauskienė, 2003), kur nepaisant to, kad dauguma apklaustųjų mano, kad mokytis daugiausia tereikia tik mokykloje, suvokia, kad išmokti mokytis reikia. Plėtojantis mokslui ir technikai ypač didelę svarbą įgyja gebėjimas bendrauti, bendradarbiauti, kritiškai mąstyti, spręsti problemas, savarankiškai mokytis.

Praktikai pažymi, kad beveik visi suaugusieji gali išmokti visko, ko jie nori. Jų mokymosi efektyvumas priklauso ne tik nuo mokymosi sugebėjimų, bet ir nuo jo paties požiūrio. Jų mokymuisi turi įtakos ir jų *išsilavinimas*, todėl ypač svarbu padėti jiems plėsti tolesnį supratimą. Čia vėlgi patvirtino tyrimai (Pabrėža ir Ališauskienė, 2003), kad žmonės įgyję aukštąjį išsilavinimą, nepritaria nuomonei, kad mokytis reikia daugiausia vaikystėje. Jie akcentuoja mokymąsi visą gyvenimą, tuo tarpu asmenims, kurie yra baigę vidurines ar profesines mokyklas, tai yra neaktualu. Taipogi, asmenys, įgiję aukštesnį išsilavinimą, dažniau nei kiti naudojami informacinėmis technologijomis, mokosi savarankiškai ir sistemingai, dalijasi su kolegomis savo žiniomis ir su jais konsultuojasi, mokosi darbovietėje, intensyviau kelia savo kvalifikaciją. Tai labai priklauso nuo jų intelekto, asmenybės ir ankstesnio patyrimo. Čia įtraukiamas ir problemų sprendimas, kritinis mąstymas, kūrybiškumas. Kaip rodo Brownell ir Moser, Underwood ir Schulz tyrimai (cit. Laurinavičiūtės, 50-51), dauguma suaugusiųjų mokosi sąmoningai. Toks mokymasis reikalauja mažiau pastangų, jėgų ir motyvų, pastiprinimo, išorinių sąlygų palaikymo.

Beresnevičienės (1995) Lietuvoje atlikti tyrimai rodo, kad vyrauja teigiama suaugusiųjų nuostata į tolesnį mokymąsi, stiprėjant, didėjant amžiui. Tai yra viena iš suaugusiųjų vertybių. Tai prieštarauja Pabrėžos ir Ališauskienės (2003) tyrimo išvadamis, kad jaunesniems žmonėms mokymasis yra neatsiejama gyvenimo dalis. Jie yra imlesni inovacijoms ir labiau suinteresuoti mokytis savarankiškai.

1.2. Socialinės atskirties raiškos ir kriminalizacijos aspektai.

1.2.1. Socialinės atskirties aptartis ir mokymosi reikšmė

Šalyje atsiranda vis akivaizdesnis visuomenės skaidymasis. Pastebimas atskirų visuomenės sluoksnių ir grupių uždarumas (izoliacija). Skirtumai tarp pasiturinčiųjų ir skurstančiųjų didėja. Atskiros grupės pasmerkiamos socialinei atskirčiai, apsiriboja ar apribojamos minimaliu išsilavinimu, iškritimu iš darbo rinkos ir atsiduria uždareme rate, „paribio“ srityje, „socialiniame dugne“ (Urmonienė, 2001). Socialinės atskirties terminas nėra plačiai prigijęs. Tačiau šiam terminui yra keletas giminingų sąvokų, vartojamų įvairiose mokslo srityse: „socialinė rizika“, „socialiai kritinės grupės“, „ribinės grupės“, „marginalumas“. Socialinės atskirties problema nagrinėjama Leliūgienės (2002), Zaleckienės (1998) darbuose. Socialinės atskirties grupių mokymosi veiksnius tyrė Ruškus (2003). Marginalumas, marginalizacijos prevencijos būdai gvildenami R. Parko, O. Levio (cit. Urmonienės, Urmono, 2001), bei kitų mokslininkų tyrimuose.

Kai kurie socialinę atskirtį bando paaiškinti vienu paprastu sakiniu: „kas yra viduje ir kas išorėje“. Šiandien *socialinė atskirtis* yra apibrėžiama kaip tam tikrų priklausymo sistemų, laikomų visuomenės funkcionavimo pagrindu, žlugimas (Binkauskienė ir Misiūnas, 2004). Profesorius Tamošiūnas (2003) socialine atskirtimi vadina tokią žmonių grupės padėtį, kai jos nariai visai neturi arba turi ribotas galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime. Europos Sąjungos socialinės atskirties stebėtojai pasiūlė tokį apibrėžimą: „socialinė atskirtis – tai procesas, kurio metu individas ar grupės yra izoliuojami nuo pagrindinių socialinių mechanizmų, kurie gamina ar skirsto socialinius išteklius...“ (Taljūnaitė, 2004). Pagrindiniai veiksniai, lemiantys socialinės atskirties buvimą, yra trejopi – politiniai, socialiniai ekonominiai ir kultūriniai psichologiniai. (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Socialinės atskirties kriterijai ir priežastys

Politiniai	Socialiniai - ekonominiai	Kultūriniai- psichologiniai
Fundamentalių politinių, žmogaus, socialinių ir ekonominių teisių ribojimas	Mažos pajamos, paslėptas bei dalinis nedarbas, dideli socialinio mobilumo mastai	Stigmatizmas, bejėgiškumas, menkinimas, ignoravimas
Priežastys: -nedemokratiška politinė sankloda; -neveiksni liberali demokratija	Priežastys: -radikali socialinė kaita; -neveiksni socialinė politika; -socialinė laisvos rinkos diskriminacija	Priežastys: -senos ir naujos diskriminacijos nuostatos; -neveiksni kultūros politika

Pastaba. Iš Skurdo ir socialinės atskirties problema, Binkauskienė ir Misiūnas, 2004, Lietuvos ekonomikos apžvalga, 2004/II, p. 117. Vilnius.

Tamošiūnas (2003), Kanopienė (2004) teigia, kad socialinės atskirties sąvoka yra kompleksinė ir nėra tapati „skurdo“ sąvokai. Klaidingas yra įsitikinimas, kad socialinę atskirtį

patiria išimtinai skurdžiai gyvenantys žmonės, tačiau iš tikrųjų ir turtingi, aukšto socialinio statuso atstovai gali būti atskirti, pavyzdžiui, jiems nepagrįstai priskiriami negatyvūs bruožai. Pasak Tamošiūno, tai gali būti moterys, pensininkai, kai kurios etninės mažumos, kaliniai, ŽIV infekuotieji ir t.t. Atskirtis apima ir daugybę socialinių aspektų – socialinių ryšių kokybę daugumai žmonių įprastuose socialiniuose tinkluose (šeima, giminės, draugai, bendradarbiai) ir stigmatizavimo problemą (pažeidžiamiausių socialinių grupių nariai, siekdami reintegruoti į visuomenę, dažniausiai turi įveikti aplinkinių panieką ir atsiribojimą).

Socialinė atskirtis priklauso ir nuo valstybės turtingumo – kas laikoma atskirtimi, pavyzdžiui Švedijoje, galbūt pagal Lietuvos ypatumus nėra atskirtis – socialiniai ekonominiai sąlyginio ir absoliutaus skurdo kriterijai gerokai skiriasi. Apskritai socialinės atskirties terminas yra daugiausia sietinas su liberaliosios demokratijos ir gerovės valstybėmis, kuriose rūpinamasi suteikti nesaugiems individams ir grupėms socialinių galimybių. Baltijos šalys, tame tarpe ir Lietuva, eina liberalios gerovės valstybės kryptimi. Liberali gerovės valstybė pirmenybę teikia rinkai. Čia valstybė savo piliečiams garantuoja tik minimalią paramą ir stengiasi, kad pats individas, pasikliaudamas rinka, užsitikrintų sau gerovę. Tokioje gerovės valstybėje individas skatinamas dalyvauti rinkoje ir taip užsitikrinti sau pragyvenimo šaltinį. Valstybė tik nežymiomis išmokomis stengiasi sušvelninti skurdą, nelygybę, nedarbą (Taljūnaitė, 2000).

Lietuvoje socialinė atskirtis siejasi su:

- *gyvenimo lygiu*, kadangi žemos pajamos, o to pasekoje išsivystęs skurdas neleidžia įgyvendinti pilietinių teisių ir gyventi pilnaverčio gyvenimo. Šie piliečiai visas pajamas išleidžia maistui, būstui, o išlaidos kitų poreikių patenkinimui yra minimalios;
- *švietimu, darbu ir užimtumu*, nedarbas plinta tarp žmonių, kurių išsilavinimas ar darbas neatitinka paklausos (tarp jaunimo). Žemos kvalifikacijos darbas dažnai priverčia susidurti su socialiniais pavojais, kurie siejasi su senatve, liga ir pasmerkia būti atskirtiems nuo visuomenės ateityje;
- *gyvenamąja vieta*, socialinė atskirtis kaimo vietovėse suintensyvėjo pereinamuoju laikotarpiu, kadangi mažesnės galimybės gauti darbą, naudotis moderniomis buities ir informacinės technikos priemonėmis, ribotos galimybės naudotis sveikatos apsaugos, švietimo ir kultūros paslaugoms. Skurdo ir nedarbo lygis kaime gerokai viršija skurdo lygį mieste;
- *amžiumi*, su amžiumi siejama socialinė atskirtis daugiausiai paliečia vaikus, kadangi jų socialinę atskirtį lemiančių aplinkybių vaikai negali kontroliuoti. Vaikai tampa skurdo

aukomis, nes šeimos, auginančios nepilnamečius vaikai dažnai priklauso rizikos grupėms, jie nelanko mokyklos;

- *lytimi*, Lietuvos Konstitucija bei įstatymai suteikia lygias teisas vyrams ir moterims, tačiau tikrovėje moterys susiduria su paslėpta diskriminacija (Taljūnaitė, 2004).

ES socialinės atskirties stebėtojai išskiria *tiesioginę* (nedarbas ir /ar darbas ne visą darbo laiką tiesiogiai pažeidžia žmonių teises į darbą ir pajamas) arba *netiesioginę* (nedarbas ir /ar darbas ne visą darbo laiką daro poveikį valstybės pajamų šaltiniams, išlaidų apribojimui, taigi ir socialinei politikai bei socialinio aprūpinimo sistemai) atskirtis.

Taljūnaitė (2004) mini *grupes*: asocialios šeimos; asmenys be pastovios gyvenamosios vietos; beglobiai vaikai ir paaugliai; žmonės, priversti elgetauti; žmonės, pasirinkę elgetavimą; narkomanai; landynių ir apleistų butų gyventojai; asocialių žmonių susibūrimai. Socialiniu *demografiniu požiūriu* socialinės atskirties grupėms priskiria: pensininkus, vaikus našlaičius, studentus, dirbančias motinas, vaikus su negalia; *teritoriniu požiūriu* – mažų kaimelių gyventojai arba atokių gyvenviečių žmonės; *socialiniu požiūriu* – mažai uždirbantys darbininkai, didelė dalis inteligentijos, kai kurių profesijų atstovai (pvz. policininkai); *ekonominiu požiūriu* – šeimos, neturinčios būsto ir t.t. Anot Kanopienės (2004), dažniausiai atskirtis vienoje srityje yra glaudžiai susijusi su atskirtimi kitose srityse.

Mokymasis – kaip vienas iš veiksnių, mažinantis socialinę atskirtį. Kaip vienas iš svarbiausių veiksnių įveikiant atskirtį yra *išsilavinimas*. Menkas išsilavinimas riboja dalyvavimo visuomenės gyvenime galimybes ir didina skurdą. Asmuo, nors ir paveldėdamas tam tikrą statusą visuomenėje, pats gali įtakoti (keisti) savo socialinę padėtį, o vienas iš būdų šiai kaitai realizuoti yra aukštesnio, nei turimas, išsilavinimo siekimas (Ruškus, 2003). Suaugusiųjų švietimas ir mokymas yra esminė prielaida suteikti mokymosi visą gyvenimą galimybių visiems, todėl jis įvardijamas kaip prevencinė darbo rinkos ir socialinės sanglaudos skatinimo priemonė. Pastebima tiesioginė priklausomybė tarp nepakankamų bendrųjų gebėjimų ir socialinės atskirties bei užimtumo- tai bandoma įveikti sutelkiant dėmesį į funkcinio raštingumo, informacinių ir kompiuterinių, mokymosi mokytis kompetencijų ugdymą bei gebėjimus skaityti, rašyti ir skaičiuoti (Saavala, 2004). Sudaromos sąlygos visiems įgyti pamatinių gebėjimų, žinių, socialinių įgūdžių bei praktinių veikimo galių, mažins skurdą, socialinę atskirtį (Petkevičiūtė, 2001).

Šegždavičienė (2003) daug dėmesio skiria suaugusiųjų neformaliajam švietimui, kuris padeda įveikti socialinę atskirtį ir yra investicija į ateitį. Ji teigia, kad suaugusiųjų, kažkada iškritusių iš tradicinės švietimo sistemos, yra susilpnėję asmeninės, edukacinės, socialinės ir profesinės kompetencijos. Kalbant apie mokymąsi visą gyvenimą – kaip socialinės atskirties mažinimą, Jucevičienė (2001), Garalis (2003), Ruškus (2003) mini nuolat besimokančių organizacijų,

besimokančių miestų, bendruomenių įtaką gyventojų mokymuisi, įtraukimui į bendrą veiklą. Bendruomenės kaip individus apglėbę gyvieji kontekstai turi ne tik geras sąlygas socialinės atskirties identitetą transformuoti į bendruomenės dalyvio identitetą, bet ir dalyvauti naujų žinių kūrime, kurį sąlygoja tokie veiksniai kaip intencyvi interakcija bei pasikeitimas kompetencija.

1.2.2. Nesėkminga ekskalinių adaptacija visuomenėje – gilėjanti socialinė atskirtis

Viena iš socialinės atskirties grupių yra ekskaliniai ir dar atliekantys bausmę. Kalinių atžvilgiu socialinė atskirtis dažniausiai reiškiasi per *kultūrinius – psichologinius* veiksnius, ir ji vyksta kalinių stigmatizacijos procese. *Ekonominiai veiksniai* taip pat įtakoja kalinių socialinės atskirties sindromą: dažniausiai jie neturi jokio ekonominio pagrindo: būsto, pajamų, profesijos. Tarpinė buvusių kalinių, kaip socialinės grupės adaptacinė būseną yra marginalumas, kurio prielaida reikia laikyti visuomenės polinkį stigmatizuoti buvusius kalinius, o marginalumo rezultatas – tai gilėjanti socialinė atskirtis. Šiuo požiūriu valstybės pareiga yra švelninti socialinę atskirtį, supilietinant kuo didesnę marginalių grupių skaičių (Budrys ir kt., 2004).

Pagal supilietinimo kriterijus, 1998 metais Lietuvoje buvo trys grupės:

- 1) nuo seno esančios ir supilietintos grupės;
- 2) susiformavusios naujos, smarkiai padidėjusios arba nuo seno esančios, tačiau tik neseniai supilietintos grupės;
- 3) menkai supilietintos senos ir naujos grupės (žr. 2 lentelę)

Iš šios lentelės matome, kad buvę kaliniai iki 1988 metų iš dalies buvo supilietinta socialinė grupė, o 1998 metais jie jau tapo nesupilietinta grupe. Kaip rodo Lietuvoje atlikti sociologiniai tyrimai, iki 1998 metų buvusių kalinių nepakankamas piliečių teises visų pirma lėmė ne tik nepalanki visuomenės nuomonė, bet ir dėl formaliai sankcionuotos, tiek ir juridiškai neįteisintos baudžiamosios politikos praktikos bei veiksmingos resocializacijos politikos stygiaus. Tačiau 2003 metais priėmus Naująjį Baudžiamąjį kodeksą, buvusių kalinių teisės teoriškai tapo tokios pačios kaip ir demokratiškose Europos valstybėse.

Supilietinimo procesai yra universalūs: jie apima ne tik veiksmingą valstybinę socialinę politiką bei palankių ekonominių sąlygų kūrimą, bet ir kultūrinio bei psichologinio bendrabūvio kaitą – paniekos, ignoravimo, stigmatizavimo ir nuvertinimo, nukreiptų į vienas ar kitas socialines grupes, mažinimą.

2 lentelė

Socialinės atskirties struktūra Lietuvoje

Iki 1988m. susiformavusios ir supilietintos socialinės grupės	Po 1988m. susiformavusios ir supilietintos ir paveldėtos	Nesupilietintos paveldėtos ir besiformuojančios naujos
---	--	--

	socialinės grupės	socialinės grupės
Skurstantys vyresnio amžiaus žmonės; asmenys, turintys dvasinę ar fizinę negalią; beglobiai vaikai; daugiavaikės šeimos; iš dalies vieniši tėvai; <i>iš dalies buvę kaliniai</i> ; iš dalies karo invalidai; iš dalies kaimo gyventojai; moksleiviai ir studentai	Bedarbiai; tremtiniai ir politiniai kaliniai; iš dalies benamiai; iš dalies seksualinės mažumos; mažas pajamas gaunantys žmonės; sergantieji AIDS; intraveniniai narkomanai; iš dalies nacionalinės mažumos; iš dalies prostitutės	Moterys; miesto ir kaimo užribio varguomenė, iš dalies vaikai; iš dalies seksualinės mažumos; <i>iš dalies kaliniai</i> ; iš dalies netradicinės religinės bendruomenės; <i>buvę kaliniai</i> , iš dalies prostitutės; iš dalies nacionalinės mažumos

Pastaba. Iš Skurdo ir socialinės atskirties problema, Binkauskienė ir Misiūnas, 2004, Lietuvos ekonomikos apžvalga, 2004/II, p. 118. Vilnius.

Skiriamos susiformavusios ir besiformuojančios socialinės atskirties grupės. Jei valstybės politika bus pagrįsta tik padarinių šalinimu, tikėtina, kad artimiausioje ateityje daugelis grupių vėl grįš į socialinės atskirties sąrašą.

Izoliacija įkalinimo atvejais yra stresą sukeliantis veiksnys, turintis įtakos psichologinių problemų stiprėjimui, naujų atsiradimui. Asmuo, atlikęs bausmę įkalinimo įstaigoje, negali išvengti neigiamos kalėjimo įtakos. Išeinančio į laisvę asmens neišvengiamai laukia nauji išbandymai ir sunkumai, nes gyvenimo aplinkybės paprastai būna pasikeitusios. Dažniausiai kalinių adaptacijos rezultatas ir yra vadinamasis *marginalumas* (Urmonienė, 2002). Tai tarpinė individo padėtis visuomenėje, kurią lemia mažesnis socialinis aktyvumas. Marginalinė grupė dažniausiai neigia vertybines tradicijas, kuria savas normas ir vertybes. Marginalumo bruožas yra asmens tapatumo nusistatymo neapibrėžtumas, bandant prisitaikyti prie visuomenės normų (Urmonienė ir Urmonas, 2001). Marginalus paliečia ir antrinė marginalizacija, t.y. neretas iš jų sugretina kelias marginalumo būsenas: benamis, narkomanas- nusikaltėlio, neįgalus –benamio, bedarbio ir panašiai. Kalinių grupės marginalumo prielaida galima vadinti ir vadinamąją *stigmatizaciją*.

Nuteistas asmuo patenka į kalėjimo aplinką. Kalėjime, deja, egzistuoja tam tikra kalėjimo subkultūra, kurios sudedamosios dalys yra elgesys, kalbos manieros, išvaizda, pažiūros. Patekęs į kalėjimą, jis turi adaptuotis, nes kitu atveju kalinio gyvenimas gali tapti sunkiai pakeliamu. Nuteistojo adaptacija pataisos įstaigoje gali būti adekvati ir neadekvati. *Adekvati adaptacija* yra, kai nuteistasis pripažįsta savo kaltę, supranta, kad bausmės laikas – teisingas atpildas už nusikaltimą, nesipriešina dienotvarkei, laikosi nustatytų elgesio taisyklių, teisingai suvokia savo padėtį, neišnaudoja kitų ir nesileidžia išnaudojamas, palaiko žmogiškus santykius su nuteistaisiais ir pataisos įstaigų darbuotojais, nekonfliktuoja. Kai adaptacija adekvati, sukuriama palankūs socialiniai padariniai.

Neadekvati adaptacija – tai įvairūs psichikos ir elgesio sutrikimai, sunkus prisitaikymas prie nuteistųjų, konfliktai su jais, nuolatinės neišsprendžiamos problemos, nepastovus elgesys. Kai adaptacija neadekvati, atsiranda neigiamų socialinių padarinių. Pavyzdžiui, hiperadaptacija, kai nuteistasis per daug prisitaiko prie kriminalinio elgesio tradicijų ir subkultūros, jas perima ir jomis vadovaujasi. Tokia prievartinė adaptacija nori nenori kalinį paverčia kalinių subkultūros atstovu. Kalinių subkultūros atstovai, ypač jeigu ilgai sėdėję, išėję į laisvę, visuomenėje tampa išskirtiniais žmonėmis. Šį reiškinį sociologai vadina *stigma*: tai toks fenomenas, kai žmogus pasižymi koku nors fiziniu, psichologiniu arba socialiniu deviantiškumo požymiu, žyme, ir ta žymė labai skiriasi nuo kultūriškai nusistovėjusių normų (Urmonienė, 2002). Stigmatizuotas žmogus visuomenėje sukelia negatyvius jausmus, dažniausiai pasibjaurėjimą, jo yra šalinamasi. Stigmos gali skirtis matoma žyme bei destruktivumu: kiek jos šokiruojančios, kiek svarbios bendravimo metu, kiek reikšmingos stigmatizuotajam (Suslavičius ir Valickas, 1999).

Visuomenės nariai stigmatizuotųjų grupę linkę apibūdinti stereotipiškai, dažniausiai neigiamai. Iš stigmatizuotųjų grupės tikimasi tam tikro stereotipinio elgesio; visuomenė dažnai sudaro tokias sąlygas, kad stigmatizuotasis negali pasielgti kitaip, nei iš jo buvo tikėtasi, tuo patvirtindami visuomenės sukurtus stereotipus. Selilienės (2004)² atlikti tyrimai, rodo, kad 40 % nuteistųjų, susiduria su negatyviu visuomenės požiūriu. Asmenys, grįžę iš įkalinimo įstaigų, priimami kaip stigmatizuoti: „sėdėjęs“, „buvęs teistas“ ir pan. Tokiu būdu sukuriama prielaidos stigmatizuotųjų diskriminacijai ir socialinei atskirčiai. Kalinių stigmatizavimo priežastimi gali būti ir visuomenės noras apsiginti nuo nerimo, įtampos, tuo būdu bandant padidinti savo vertę.

Nenorėdami būti marginalia visuomenės dalimi, buvę kaliniai pasirenka *deintegraciją*, o iš jos - tiesus kelias atgal į kalėjimą. Remiantis 2002 metais atliktu tyrimu, pirmą kartą įkalinimo įstaigose kalį apytikriai 42 % kalinių, o net 48 % kalį po antrą, trečią, ketvirtą kartą ar daugiau. Lyginant su 1990 metais, 2002 metais pakartotinai nusikaltusių asmenų skaičius taip pat ženkliai išaugo (Budrys ir kt., 2004). Moterų, kalinčių pirmą kartą, yra 54,6 % (Panevėžio pataisos namai). Vokietijos kriminalinė statistika rodo žymius skirtumus tarp vyrų ir moterų nusikalstamumo: vyrai pažeidžia įstatymus tris kartus dažniau nei moterys. Todėl svarbiausia yra grįžusių iš įkalinimo įstaigos socialinė adaptacija.

Deintegracijos priežastį dažniausiai lemia buvusio kalinio motyvacijos žlugimas, kadangi dažniausiai, išėję iš įkalinimo įstaigų, buvę kaliniai net nebando integruotis. Anot L.Žalimienės (cit. Ruškaus, 2003), viena aktualiausių problemų yra ne paslaugų nepakankamumas ar nebuvimas,

² www.elektrėnai.lt/naujienos (žiūrėta 2004-08-17).

bet nepakankamas kontaktas tarp paslaugų gavėjų ir tiekėjų, informacijos stygius bei iš to kylantis nepasitikėjimas ir tarpusavio nesupratimas. Žmonės daugiau orientuojasi į neformalią pagalbą, skeptiškai žiūri į pagalbos gavimo galimybes. Nors Vaicekauskienės (2002) apklausos apie vyrų nuteistųjų reintegraciją, rezultatai rodo, kad bendra savo reintegracijos sėkme tiki didžioji dalis respondentų, visiškai netiki tik maža dalis, daugiausiai nebe pirmą kartą paleisti iš įkalinimo įstaigų. Deintegraciją taip pat pasirenka marginalios grupės nariai, kurie, tik išėję iš kalėjimo, nori ir bando integruotis, tačiau, integracijai nepavykus, tampa deintegruotais.

Dažnai asmenys grįžę iš įkalinimo vietų, neturi kur prisiglausti, neturi pragyvenimo šaltinio, todėl jaučiasi nesaugūs ir pesimistiškai vertina ateities perspektyvas. Vaicekauskienės (2002) apklausos rezultatais, net 64 % nuteistųjų nurodė, kad neturi savo šeimos. Lygtinai ar visam laikui iš įkalinimo vietų paleistieji, ilgesnį laiką izoliuoti nuo visuomenės, be pašalinio žmogaus pagalbos nesugeba pasinaudoti savo teisėmis. Gyvenimas dabar taip greitai keičiasi, kad pabuvęs vos 3 metus uždarytas už grotų, laisvėje dažnas pasimeta, nebesupranta, kas aplink vyksta (Narkevičienė, 2004). Kalėjimuose esama pernelyg daug žmonių, turinčių psichikos sutrikimų. Daugeliu atvejų šitaip yra dėl paslaugų trūkumo, nes jų elgesys yra laikomas pavojingas, ar dėl kitų veiksmų, pvz., su narkotikų vartojimu susiję nusikaltimai. Išėjus, psichinė sveikata nepagerėja, tik dar daugiau kyla problemų su įsidarbinimu, būstu. Reikia imtis priemonių užkirsti kelią netinkamam psichikos ligonių įkalinimui, padėti juos nukreipti ar perkelti į gydymo centrus (Pasaulio sveikatos pranešimas, 2001).

Kai fiziologiniai poreikiai patenkinti bent iš dalies, kyla poreikis jaustis saugiau, veikti nepavojingoje aplinkoje: noras turėti nuolatinį darbą, santaupų, būti ramiam dėl ateities. Socialinio pritarimo poreikis yra viena iš žmogaus elgesio varomųjų jėgų. Asmuo, neadaptavęsis visuomenėje, tampa socializacijos auka (Leliūgienė, 1997). Nesėkmingos socializacijos atveju žmogaus savęs kūrimo procesas virsta savęs naikinimu, kurio padarinys – fizinė, dvasinė ir socialinė degradacija (Urmonienė, 2002).

1.3. Sėkminga nuteistųjų resocializacija kaip socialinę atskirtį mažinantis veiksnys

1.3.1. Vienas iš esminių resocializacijos elementų yra darbas ir užimtumas

Nusikaltėlio „pataisymo“ sąvoką XIX amžiaus pabaigoje įvedė V. Štelceris (cit. Piliponytės, 1998). Šalia šios sąvokos, buvo vartojamos „reabilitacijos“, „korekcijos“, „reformacijos“ terminai. XX amžiuje įsivyravo „resocializacijos“ sąvoka. Resocializacija - tai keitimosi procesas, apimantis tiek elgesio, tiek pasaulėžiūros, tiek dorovinių nuostatų lygmenis. Nusikaltusio asmens gražinimas į "normalią" socialinę tvarką reikalauja bendrų tiek pataisos įstaigos, tiek pačio nusikaltusio individo, pastangų. Resocializacijos kaip pakartotinės socializacijos bandymo sąlygos iš principo yra labiau

komplikuotos nei pirminės socializacijos (Merkys, 2002). Nuteistųjų ruošimas laisvei pradedamas nuo jų atvykimo į įstaigą. Sėkmingos resocializacijos tikslas – buvusių nuteistųjų sėkminga integracija į visuomeninį gyvenimą, taip mažėjant socialinei atskirčiai.

Pasak Kučinsko ir Kučinskienė (2000), darbas – kilęs iš žmonių prigimties ir susidaręs dėl žmonių santykių, yra viena iš žmonių gyvybingumo realizavimo formų. Nedarbas yra baisus ne tik todėl, kad žmogus netenka pragyvenimo šaltinio, bet ir todėl, kad jis tapatina savąjį Aš su darbu. Netekę darbo žmonės netenka savigarbos, saviraiškos ir tampa sunkia našta sau patiems ir visuomenei. JAV atlikti sociologiniai tyrimai parodė, kad nedarbui padidėjus 1 %, nusikalstamumas išauga 5,7 %. Šie duomenys patvirtina vieną iš moderniosios kriminologijos tezių, jog profesinis užimtumas yra svarbus nusikaltimų kontrolės bei nusikaltimų skaičiui.

Vokietijos bausmių vykdymo politika remiasi trim principais³:

- ❖ Prilyginimo principas. Gyvenimas bausmės atlikimo vietoje turi būti prilyginamas, kiek tik įmanoma, gyvenimo sąlygoms laisvėje.
- ❖ Pagalbos principas. Laisvės atėmimo tikslas – elgesio korekcija, suteikiant galimybes mokytis, įgyti profesiją, sprendžiant sveikatos, priklausomybės problemas.
- ❖ Integracijos principas. Bausmės vykdymas turi tikslą padėti kaliniui resocializuotis į gyvenimą laisvėje.

Pasak garsaus šio amžiaus norvegų kriminologo T.Mathieseno (cit. Piliponytės, 1998), esminiais resocializacijos elementais buvo ir išlieka *darbas, mokymas, moralinė įtaka ir disciplina*. Paaalizavus atlikto tyrimo Lietuvos įkalinimo įstaigose 1998 m. rezultatus paaiškėjo, jog pagrindinis veiksnys, skatinantis pakartotinus nusikaltimus - sunkumas susirasti darbą. Taip tvirtina net 61 % įkalinusiųjų. Darbas taip pat buvo paminėtas kaip antras pagal svarbą (po šeimos narių) veiksnys, galintis sulaikyti nuo nusikaltimo. Vaicekauskienės (2002) apklausos duomenys rodo, kad darbo gauna ir iš uždarbio pragyvena tik 3,1 % buvusių nuteistųjų, bedarbio pašalpą gauna 31,3 % respondentų.

2002 metais į teritorines darbo biržas kreipėsi 4789 asmenys, norinčių įgyti profesiją ar persikvalifikuoti buvo 15 %, nuolatinio ar terminuoto darbo vietose buvo įdarbinti 858 šios grupės asmenys. Mokytis paklausių darbo rinkoje profesijų pasiūsti 159 asmenys, iš jų įdarbintas 61 asmuo. Įsteigtose naujose darbo vietose, panaudojant užimtumo rėmimo subsidijas, buvo įdarbinta 50 asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų („Tipinė nuteistųjų integracijos į visuomenę programa“ 2004 m. gegužės 24d.).

³ www.jurathek.de/tom/gesetze.

Europos įkalinimo įstaigų taisyklėse teigiama, kad darbo organizavimas, darbo pobūdis ir metodai pataisos įstaigose turi atitikti panašaus darbo principus anapus kalėjimo sienų. Darbas turi padėti laisvės atėmimo vietoje esančiam žmogui pasiruošti gyvenimui laisvėje. Darbo metodai ir priemonės laisvės atėmimo įstaigose turi būti pritaikyti šiuolaikinėms sąlygoms, turi būti siekiama, kad įkalintas asmuo ne tik būtų "ištrauktas" iš savosios profesinės veiklos, bet galėtų įgyti ir naują kvalifikaciją. Nuteistasis turėtų galėti, atsižvelgiant į jo sugebėjimus ir pageidavimus, pasirinkti jam patinkančią veiklos sritį. Visomis šiomis priemonėmis siekiama ne tik išlaikyti įkalinimą asmenį socialinės tvarkos dalimi, bet taip pat užtikrinti galimybę atlikus bausmę gauti darbą, atitinkantį asmens specialybę, sugebėjimus bei kvalifikaciją. Tai itin svarbu siekiant atitraukti žmogų nuo pakartotinių nusikaltimų.

Danijoje pagrindinis nuteistųjų įdarbinimo tikslas – sudaryti jiems palankią progą užsiimti darbo veikla, išmokti amato ir įsigyti specialybę. Nuteistųjų darbo sąlygoms taikomos tokios pat taisyklės kaip ir asmenims, dirbantiems laisvėje, tačiau nuteistųjų atlyginimas už darbą mažesnis nei visuomenėje. Nuteistieji, kurie mokosi arba dalyvauja užimtumo (pataisos) programose, gauna tokį pat valandinį atlyginimą kaip ir dirbantys nuteistieji (Blaževičius, Dermontas, Stalioraitis, Usik, 2004).

Vykdam Lietuvoje naująjį Bausmių vykdymo kodeksą, susiduriama su nepakankamu nuteistųjų užimtumu darbu. Nuteistųjų pagamintai produkcijai sunkiai sekasi konkuruoti rinkos sąlygomis. Nuteistuosius įdarbinančios įmonės mokesčių lengvatų neturi, tačiau turi papildomų išlaidų (nuteistųjų, neturinčių specialybės ir darbo įgūdžių, apmokymas, apsauga ir priežiūra darbo vietose). Todėl nuteistųjų pagaminta produkcija dėl esamos kainos ir kokybės santykio yra nepatraukli. Vaicekauskienė (2002) paanalizavus užimtumo problemas Vilniaus įkalinimo įstaigose, teigia, kad nelaisvėje įdarbinama tik apie 25 % nuteistųjų. Tuo tarpu Europos šalyse įdarbinimo vidurkis 2-3 kartus didesnis: Austrijoje dirba 74 % visų nuteistųjų, Vengrijoje – 72,4 %, Švedijoje – 63 %, Vokietijoje – 58 % visų nuteistųjų.

Nedarbas, nesėkmingos prieglobsčio, grįžus iš įkalinimo įstaigos, paieškos- svarbūs veiksniai, lemiantys pakartotinus nusikaltimus. Neužimtumas yra padidintos rizikos faktorius. Rizika nusikalsti šiuo atveju padidėja net 20 kartų (Piliponytė, 1998). Nusikaltęs asmuo, turi daug psichologinių, bendravimo, elgesio ir emocijų sutrikimų, būtinas individualus specialistų darbas su nuteistuoju, mažinant jo neigiamas nuostatas prieš visuomenę. Nuteistiesiems reikalinga kompleksinė socialinė parama.

1.3.2. Socialinis edukacinis darbas įkalinimo įstaigose.

Bausmių atlikimo vietose susiduria dvi – bausmės ir ugdymo paradigmos. Šie bausmės ir ugdymo pradai savo esme yra labai skirtingi, vienas kitą paneigiantys dalykai. Todėl valstybinė švietimo politika, priežiūros institucijos turi apsispręsti, kuriam iš pradų teikti pirmenybę. Pastaruoju metu vykdant Lietuvoje teisinę reformą, keičiama ir penitencinė sistema, kurioje didelis dėmesys skiriamas nuteistųjų mokymuisi, profesinių įgūdžių, esminių gebėjimų lavinimui. Nuteistieji paprastai menko išsilavinimo ir neturintys profesinės kvalifikacijos asmenys. Būtina skatinti ir remti įvairias modulines pagrindinio išsilavinimo ir profesinio rengimo programas kalėjimuose. Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodekso 111 straipsnyje nustatyta, kad bendrasis lavinimas, kuris vadovaujasi įstatymais⁴, yra viena iš nuteistųjų, kuriems paskirtas laisvės atėmimas, pataisos priemonių.

Bendrasis lavinimas plečia nuteistųjų laisvės atėmimu akiratį, kelia intelekto ir civilizuotumo lygį, sudarydamas kliūtį nusikalstamos veikos recidyvui. Kuo aukštesnis žmonių bendrojo lavinimo lygis, tuo rečiau jie daro nusikalstamas veikas. Nuteistųjų pataisos procesas bus sėkmingesnis, jei jie turės žinių apie gamtos ir visuomenės vystymosi pagrindus. Ko besimokytų nuteistasis, jis visais atvejais plės savo akiratį, formuos savo dorovinį ir estetinį požiūrį į visuomenę. Žinių kaupimas – tai savęs įtvirtinimas, tai savo asmenybės socialinės vertės suvokimas, tai būtina sąlyga, kad galėtum gerbti kitus žmones ir jų interesus. Kuo aukštesnis nuteistųjų bendrojo lavinimo lygis, tuo geresni jų darbo gamyboje rezultatai, tuo geresnė drausmė ir tvarka pataisos įstaigoje. Nuteistieji, kurie mokosi, labiau pasiduoda auklėjamajam poveikiui, aktyviai dalyvauja pataisos programose, doroviniame ir teisiniame švietime. Bendrojo lavinimo metu nuteistieji įgyja tokias savybes kaip užsibrėžto tikslo siekimas, mokėjimas nugalėti sunkumus ir nesėkmes, mokėjimas deramai organizuoti savo laiką (Blaževičius ir kt., 2004).

Pagal Europos kalinimo įstaigų taisyklių 77 ir 80 taisykles kiekvienoje pataisos įstaigoje reikėtų sukurti šiuolaikinę švietimo programą, kuri leistų visiems nuteistiesiems įgyvendinti individualius poreikius bei siekius. Nuteistųjų švietimas, kiek įmanoma, turi būti suderintas su visos šalies švietimo sistema, kad, išėję į laisvę, jie be sunkumų galėtų tęsti mokslą.

Atsižvelgiant į mokinių skaičių pataisos įstaigose gali veikti: mokyklos, klasės, švietimo konsultaciniai punktai. Nuteistieji į mokyklą priimami pagal turimus išsimokslinimo dokumentus. Ju

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija (Žin., 1992, Nr. 33-1044), Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (Žin., 1998, Nr. 67-1940; 2003, Nr. 63-2853), Laisvės atėmimu nuteistų asmenų bendrojo lavinimo organizavimo nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. vasario 8 d. nutarimu Nr. 206 (Žin., 1995, Nr. 14-333), Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrieji nuostatai, patvirtinti švietimo ir mokslo ministro 1999 m. rugpjūčio 23 d. įsakymu Nr. 966 (Žin., 1999, Nr. 72-2246).

priėmimas į mokyklą įforminamas mokyklos vadovo įsakymu, suderintu su pataisos įstaigos direktoriumi arba jo pavaduotoju socialinei reabilitacijai. Mokykla dirba pagal Švietimo ir mokslo ministerijos patvirtintus mokymo planus ir programas. Nuteistiesiems, baigusiems 9 ir 12 klasių ir išlaikiusiems mokyklos baigimo egzaminus, išduodami Švietimo ir mokslo ministerijos nustatyto pavyzdžio dokumentai. Šie dokumentai saugomi nuteistųjų asmens bylose ir išduodami paleidžiamiesiems į laisvę nuteistiesiems.

Pagal Europos kalinimo įstaigų taisyklių 82 taisyklę pataisos įstaiga turi turėti biblioteką, kuria galėtų naudotis visų kategorijų kaliniai. Panevėžio moterų Pataisos namuose bibliotekos paslaugomis naudojasi apie 90% nuteistųjų. Biblioteka, kurios fonduose yra daugiau nei 9000 grožinės literatūros kūrinių, atvira kiekvieną dieną. Biblioteka bendradarbiauja su visuomene, nes dalis knygų atkeliauja į biblioteką kaip labdara. Čia pat įkurta ir skaitykla. Kiekvieną dieną transliuojama vietinė radijo laida „Spaudos apžvalga“, kurioje skelbiamos svarbiausios respublikos ir Panevėžio apskrities spaudos aktualijos. Biblioteka tapo atviras komunikacinis centras. Nuo 2005 metų, bibliotekoje dirba pačios nuteistosios moterys. Organizuojami susitikimai su mieste ir šalyje gyvenančiais plunksnos meistras, rengiami literatūriniai stendai. Bibliotekos stende galima rasti įvairios informacijos apie čia vykdomus kursus, reabilitacinį centrą, taip pat aktualijomis iš laisvės.

Didelę reikšmę nuteistųjų laisvės atėmimu pataisos procese turi profesinis mokymas. Neturėjimas specialybės, neužimtumas visuomenei naudinga darbo veikla yra kriminogeninis veiksnys, dažnai stumiantis asmenis užsiimti nusikalstama veikla. Rusijos Federacijos pataisos įstaigose 1994 m. buvo atliktas nuteistųjų surašymas. Iš visų atliekančių laisvės atėmimi bausmę 31 procentą nuteistųjų sudarė asmenys, prieš padarydami nusikaltimą neturėję reikiamo užsiėmimo. Tarp laisvės atėmimo bausmę atliekančių moterų šis rodiklis buvo dar didesnis – 50,7 procentai. Vokietijoje, Diunkelio⁵ atlikti tyrimai rodo, kad moterys turi kiek aukštesnį pagrindinį išsilavinimą nei vyrai, tačiau daugiau nei 2/3 moterų neturi jokio užbaigto profesinio išsilavinimo. Kadangi moterų bausmės laikas Vokietijoje tęsiasi vidutiniškai 9 mėnesius, todėl retai įmanomas profesinis mokymas arba jo pabaigimas suėmimo metu. Moterų nusikalstamumas Vokietijoje sudaro tik 3,8% visų nusikaltimų.

Austrijos moterų kalėjime pirmus metus vykdomas projektas „Kompiuterių komunikacija ir kalėjimas” (Hoellbrigl, 1998). Projekto tikslas - pateikti pagrindines virtualios komunikacijos sąvokas bei įdiegti pagrindinius praktinio darbo įgūdžius. Kitas uždavinys –komunikacinių tinklų nuteistosioms moterims sukūrimas. Kuriama pašto dėžutės, skatinama dalyvauti naujienų grupėse ir

⁵ http://www.prison-news.ch/leben_text_002.asp (žiūrėta 2004-11-05).

internetiniuose pokalbiuose, aišku naršymas internete yra ribotas ir pagal tam tikras temas, prižiūrint darbuotojams. Projektas „Kompiuterių komunikacija ir kalėjimas” iš pradžių buvo sumanytas Gerasdorfo jaunimo kalėjimui. Projekto pagrindas yra susieti suimtasias moteris per elektroninį pašta ir pokalbių svetaines (Chats), siekiant sušvelninti psichinės izoliacijos pasekmes. Kompiuterio pagalba susikuriami virtualūs ryšiai tarp kalinių moterų ir išorinio pasaulio. Projekto vadovai internetą apibūdina kaip komunikacinę terpę. Ji suteikia nuteistosioms galimybę jaustis lygiaverčiais komunikacijos partneriais ir susipažinti su naujomis komunikacijos formomis. Suimtosios gali išreikšti savo norus, poreikius ir interesus. Komunikacijoje atsiranda abipusiai socialiniai sąlyčio laukai, kurie sužadina jautrų požiūrį į visuomenines normas ir normų susidarymą.

Remiantis Statistikos departamento prie Lietuvos respublikos Vyriausybės duomenimis, laisvės atėmimo vietų bendrojo lavinimo ir profesinėse mokyklose mokėsi nuteistųjų (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Data	1996-01-01	1999-01-01	2000-01-01	2001-01-01	2002-01-01
Nuteistieji bendr. lavinimo mokyklose	696	672	587	511	650
Nuteistieji profesinėse mokyklose	544	1003	924	773	771

Pastaba. Iš Balževičius, J., Dermontas J., Stalioraitis, P., Usik, D. (2004). Penitencinė (bausių vykdymo) teisė. Vilnius. p. 316-320.

Europos kalinimo įstaigų taisyklių 71 taisyklės 5 punktas nustato, kad būtų naudinga organizuoti nuteistųjų, o ypač jaunų, profesinį amatų mokymą.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 149 straipsniu, pataisos įstaigose ir valstybės įmonėse prie pataisos įstaigų gali būti organizuojamas nuteistųjų, norinčių įgyti pradinius profesinius įgūdžius arba kelti turimą kvalifikaciją, mokymas (Blaževičius ir kt., 2004).

Vilniaus Lukiškių kalėjime esančiame suaugusiųjų konsultaciniame bendrojo lavinimo centre ir Panevėžio moterų kalėjime esančioje suaugusiųjų bendrojo lavinimo mokykloje, kurioje mokosi nuteistos moterys, 2001/2002 mokslo metais mokėsi 397 nuteistieji. Per pastaruosius trejus metus šiose įstaigose besimokančiųjų skaičius padidėjo 1,3 karto, o neformaliajame švietime 2 kartus. 2001/2002 mokslo metais formaliajame švietime dalyvavo 64,7% visų mokykloje ir centre besimokančių nuteistųjų, neformaliajame - 35,3%. Pagrindinės mokyklos klasėse mokėsi 70% visų formaliajame švietime dalyvaujančių klausytojų, vidurinės mokyklos klasėse - 30%. Kitataučiai tais pačiais metais šiose įstaigose sudarė 14,9% visų besimokančiųjų (Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija, 2004).

Lukiškių kalėjimas ir Vilniaus pedagoginis universitetas pasirašė bendradarbiavimo sutartį, kuri tapo įmanoma tik dėl Kalėjimo departamento padarytos išimties dėl įstatymo, draudžiančio nuteistiesiems turėti kompiuterius, bei universitetų dėstytojų iniciatyvos, kurie kalėjime dirba savanoriškai. Šiais mokslo metais Vilniaus pedagoginio universiteto Socialinės pedagogikos ir psichologijos fakulteto dėstytojai skaito paskaitas trims šioje įstaigoje bausmę iki gyvos galvos atliekantiems nuteistiesiems - pirmo kurso studentams. Šiais mokslo metais minėto universiteto socialinio darbuotojo diplomo siekiančių nuteistųjų skaičius padvigubėjo. Kiti trys - jau trečiakursiai. Duomenų apie mokymąsi kitose įkalinimo įstaigose trūksta.

Šiaulių suaugusiųjų vidurinė mokykla brandina mintį Šiaulių tardymo izoliatoriuje atgaivinti prieš keliolika metų čia veikusias klases. Tikimasi bent 5-6 sukviesti į klases. Ši mintis įkaltintiesiems buvo siūlyta pernai, tačiau jie suabejojo. Mockutė (2005) mano, kad jiems buvo nedrašu, nes yra baigusią 4-5 klases. Nuteistieji pageidavo anglų kalbos pamokų, tik buvusi 20 mokinių grupė sumažėjo perpus. Tačiau svabiausia, kad nuteistieji ryžosi mokytis.

Vakarų Europoje bausmės atlikimo sąlygos ir mokymosi galimybės gerokai skiriasi. Švedijoje nuteistasis gyvena atskirame kambaryje su patogumais. Iš universiteto ateina dėstytojai, kurie moko anglų, švedų bei ispanų kalbų, matematikos ir informatikos (Juodzevičienė ir Kutrevičius, 2005). Visi kaliniai privalo dirbti. Darbai – tik kalėjimo teritorijoje. Dažniausiai tai Švedijos verslininkų į kalėjimą pristatyti darbai (Karklelienė, 2004).

Vokietijoje naudojamos šios pedagoginės priemonės: elementarūs pradiniai kursai, individuali pedagoginė pagalba, bendrojo lavinimo kursai, mokslas bendrojo lavinimo mokykloje, mokslas aukštojoje mokykloje, mokslas eksternu, neakivaizdiniai kursai, vokiečių kalbos kursai, užsienio kalbų kursai. Darbo ir profesinio mokymo priemonės: nuteistojo įdarbinimas, įdarbinimas pagal specialybę, paskyrimas tvarkyti aplinką, darbo terapija, profesinio parengimo kursai, profesinio tobulinimo kursai. Privačios firmos raginamos duoti užsakymus gaminti rankdarbius. Kaliniai skatinami net rašyti apsakymus – už geriausius skiriamos premijos. Nuteistųjų medžio drožiniai parduodami internete. Sėdintieji Berlyno Tėgelio kalėjime skelbia tinklalapyje savo eilėraščius (Venckutė, 2002).

Danijoje mokymo ir auklėjimo penitencinėse įstaigose lygis yra toks pat kaip ir laisvėje. Kiek leidžia sąlygos, nuteistųjų mokymas vyksta už penitencinių įstaigų ribų. Tokiu atveju nuteistieji gali įgyti žinių įprastoje mokykloje. Jeigu nėra tokios galimybės, nuteistieji mokomi penitencinėse įstaigose.

Norvegijos kalėjų švietimu rūpinasi valdžia. Už švietimo turinį ir mokymo kalėjime finansavimą atsakinga vietos valdžia ir šalies vyriausybė. Mokymo priemonės parūpina kalėjimo

administracija. Profesinis reabilitavimas yra viena iš pagalbos rūšių, teikiama vietos valdžios ir Darbo ministerijos. Atsižvelgiant į nuteistojo elgesį, atvirųjų kalėjimų kaliniams gali būti suteikiama teisė mokytis ar ilsėtis po darbo įvairiuose priežiūros centruose, jiems leidžiama dalyvauti bendruomenės sveikatingumo programose (Stašinskas, 1991).

II. MOKYMO SI PATIRTIES PANEVĖŽIO MOTERŲ PATAISOS NAMUOSE TYRIMO REZULTATAI

2.1. Tyrimo imtis

Tyrimo metu buvo apklausta 17 įvairaus amžiaus Panevėžio pataisos namų moterų. Respondentės buvo pasirenkamos pagal bausmės atlikimo laiką, t.y. įkalinimo įstaigoje bausmę atliekančios ne daugiau kaip dveji metai. Белановский (2001) išskiria daug respondentų tipų, vienas iš jų, tai aktyvus ir pasyvus tipas. Kadangi įkalinimo įstaigoje respondentės buvo nepažįstamos, vienos aktyvesės, kitos pasyvesnės, tai buvo pasinaudota administracijos rekomendacijomis ir imta interviu iš aktyvesnių moterų. Aktyvios respondentės yra geresnės pašnekovės, mieliau kontaktuoja, įsijaučia į pokalbį, mažiau nusistatę prieš žmones „iš laisvės“. Apklaustosios moterys bausmę atlieka nuo 1,5 mėnesio iki 2 metų. Visos respondentės įkalinimo įstaigoje pirmą kartą.

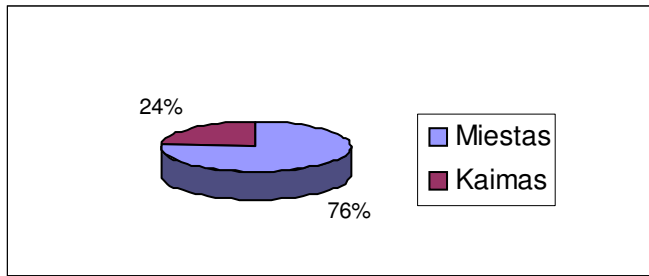
Analizuojant respondenčių gyvenamąją vietą laisvėje, matyti, kad tik ¼ gyvena kaime, didžioji dalis – įvairiuose Lietuvos miestuose (žiūr. 3 pav.).

Tiriamąjį kontingento amžius nuo 19 metų iki 46 metų (žiūr. 4 pav.). matyti, kad dauguma apklaustųjų (9) yra nuo 26 iki 32 metų. Po lygiai tiriamųjų yra nuo 33 iki 39 metų (3) ir nuo 40 iki 46 (3). Mažiausiai apklausta tokių, kurioms yra mažiau nei 25 metai (2).

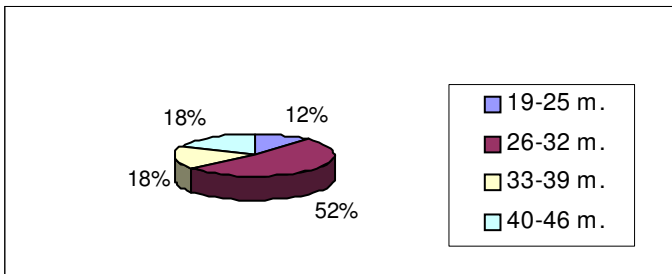
Tirimųjų kontingento išsilavinimas yra įvairus: 4 moterys nebaigę pagrindinio išsilavinimo, tiek pat (4) turi pagrindinį išsilavinimą. Nemaža dalis apklaustųjų (6) turi specialųjį vidurinį ir tik 2 respondentės įgiję vidurinį išsilavinimą. Tik viena respondentė su aukštesniu išsilavinimu (žiūr. 5 pav.).

Analizuojant tiriamąsias pagal priklausomybę psichotropinėms medžiagoms, matyti, kad dauguma apklaustųjų (7) pripažino turinčios priklausomybę ir lanko kalėjime Anoniminių Alkoholikų grupę, dar trys respondentės laisvėje gėrė, bet kalėjime nepanoro lankyti AA grupės (žiūr. 6 pav.). Viena respondentė buvo priklausoma nuo narkotinių medžiagų ir yra infekuota AIDS.

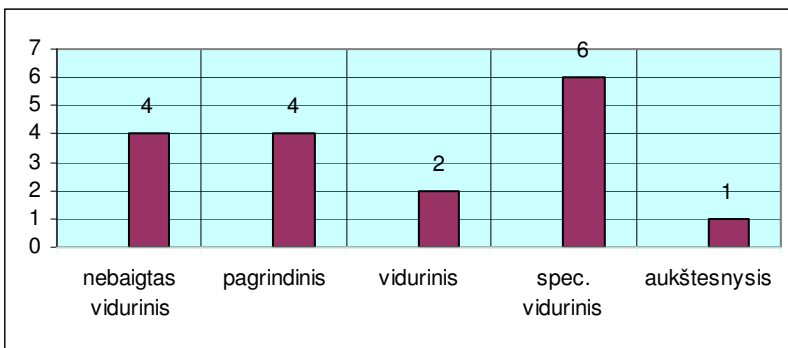
Bausmės laikas įvairus: nuo 6 mėnesių iki 12 metų (žiūr. 7 pav.). Daugiausia moterų (7) nubaustos iki 8 metų ir trys respondentės nubaustos iki 12 metų. Tai reiškia, kad moterys yra padarę sunkius nusikaltimus (žmogžudystės, narkotikai). Kita dalis (6) respondenčių neteko laisvės iki 4 metų.

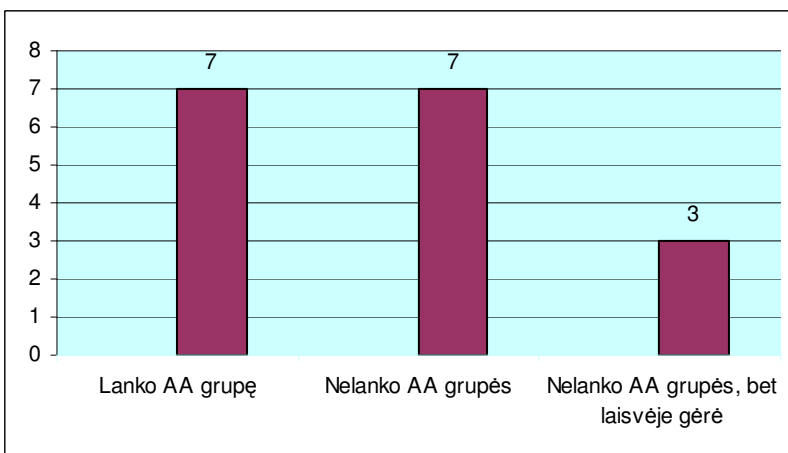
3 pav. Moterų gyvenamosios vietos pasiskirstymas

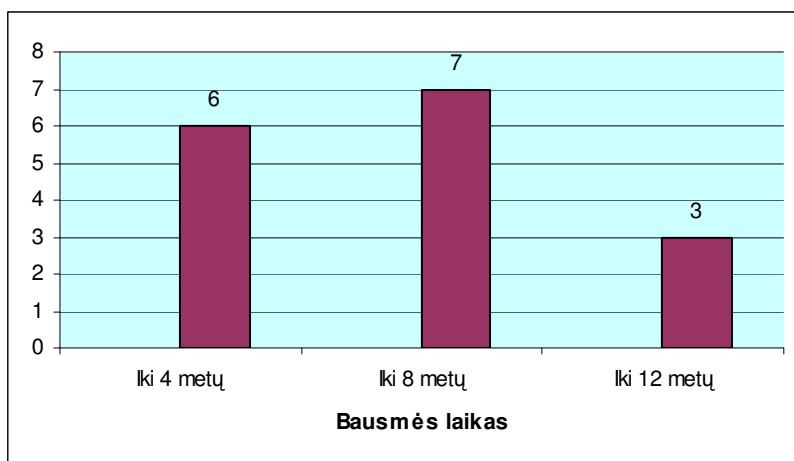
4 pav. Nuteistųjų pasiskirstymas pagal amžių

5 pav. Moterų išsilavinimas, įgytas laisvėje

6 pav. Moterų priklausomybė nuo alkoholio

7 pav. Nuteistų moterų bausmės (laisvės atėmimo) laikas

2.2. Tyrimo metodika

Naudojama *kokybinė* socialinio tyrimo metodologija. Kokybinio tyrimo esmė yra ne kiekybinių, o kokybinių, t.y. subjektyvių duomenų (patirčių ir nuomonių) analizė (Страсс, Корбин, 2001). Luobikienė (2000), Tidikis (2003), Ядов (2003) teigia, kad kokybinio metodo metu gyvenimo realybė tiriama ne ją matuojant, kaip kiekybiniuose tyrimuose, o įsijaučiant į ją, suprantant ją. Tai pasiekama įsiklausant į tiriamojo reiškinio aktyviųjų dalyvių nuomones, išgyvenimus, vertinimus. Tyrėjai neprimeta savo išankstinių, ir dėl to dažnai klaidingų, įsitikinimų, o priešingai, siekia išsiaiškinti, kaip tiriamąją realybę aiškina jos dalyviai, kaip jie ją supranta, kaip jie nusako ir interpretuoja realius faktus, kokias savybes jie priskiria tiriamajai realybei. Kokybinis tyrimas labiau orientuotas į proceso analizę, o kiekybinis tyrimas – į rezultato matavimą (Kardelis, 2002). Kokybinė socialinio tyrimo metodologija buvo pasirinkta tikslingai, nes buvo siekiama įsijausti į respondenčių padėtį, leidžiant joms išsišnekėti. Šio tyrimo tipas leido pažvelgti į vykstančius įvykius, pokyčius, įstaigos ypatumus, joje bausmę atliekančių respondenčių akimis.

Prieš sudarant klausimyną, buvo padaryta mokymosi poreikių operacionalizacija (1 priedas). Analizuojant moterų kalinių situaciją ir patirtį įkalinimo įstaigoje, buvo atskleistos prielaidos moterų kalinių įsijungimui į pataisos namų, kaip besimokančios organizacijos, vystymą, pagrįstą mokymosi veiksmų tyrimo metodologija. Buvo apibrėžtos išankstinės diagnostinės kryptys. Išskirti socialiai atskirtų nuteistųjų moterų įsijungimo į edukacinius procesus veiksniai: *ekonominiai* –materialiniai resursai laisvėje; *socialiniai veiksniai* –socialinė padėtis ir išsilavinimas tėvų šeimoje; šeimos struktūra; socialinė aplinka; gyvenamoji aplinka; komunikacija; *kultūriniai veiksniai* –kultūrinis aktyvumas; *psichologiniai veiksniai* – asmenybės gabumai ir gebėjimai; saviraiška; mokymosi motyvacija; psichinė sveikata; adaptacija; lūkesčiai; *mokymosi veiksniai* – mokymosi aplinkos ir

formos; turima kompetencija; patirtinis mokymasis. Pagal šiuos veiksnius, sudarytas klausimynas, kurį sudarė 5 diagnostiniai blokai iš 60 klausimų (2 priedas) ir demografinis blokas. Iš demografinių duomenų buvo sudaryta trumpa kiekvienos respondentės demografinė charakteristika (3 priedas). Klausimai atviro tipo, atliekamas nestruktūrizuotas ir atviras interviu. Kadangi naudojama kokybinė metodologija, paliekama daug erdvės laisvam, neapribotam ir nestruktūruotam duomenų rinkimui, įsiklausimui į tai, ką „kalba“ pati praktika. Yra pagrindiniai klausimai, kurie užtikrina interviu pradžią ir vyksmą (Luobikienė, 2000). Белановский (2001) tuos pagrindinius klausimus vadina temomis. Temos gali būti suformuluotos ir klausiamuoju, ir tiesioginiu sakiniu. Klausimai gali būti paruošti iš anksto, kurie atsispindi klausimyne ir klausimai, kurie kyla spontaniškai pokalbio metu.

Pasirinktas giluminis interviu leidžia priartėti prie, šio tyrimo atveju, specifinės aplinkos, respondentų kalbos. Douglas pabrėžė nestruktūrizuoto interviu lankstumą ir pavadino jį „kūrybiniu interviavimu“ (cit. Luobikienės). Kad priartėti prie specifinės aplinkos ir nuteistųjų situacijos, dar prieš atliekant tyrimą, buvo susipažįstama su pataisos namų aplinka, šnekama su personalu, nuteistosiomis, gilinamasi į Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisykles ir teisinę sistemą Lietuvoje.

Buvo atlikta 17 giluminių interviu, trukusių nuo valandos iki trijų valandų. Respondenčių pasakojimai buvo fiksuojami pokalbio metu, kaip pataria Белановский (2001), fiksuojant ne pilnas frazes, o esminius žodžius ir frazių ištraukas, kurias paskui galima iššifruoti iš karto po atlikto interviu. Kiekvienos tyrimo dalyvavusios respondentės interviu – tai išsamus ir nuoširdus savo gyvenimo istorijos pasakojimas, kuriame atsispindi jos fizinė ir dvasinė savijauta, asmeninė patirtis ir lūkesčiai. Visa netaisyta kokybinio interviu kalba be išimties pateikiama protokoluose (5 priedas). Į pagrindinį tyrimo tekstą pakliuvo išrinkti teiginiai iš tyrimo protokolų, kurie labiausiai žymi mokymosi patirties analizės veiksnius (4 priedas).

Šie tyrimo metodo ir tyrimo objekto savitumai lėmė ir savitą tyrimo duomenų ir rezultatų pateikimo formą. Pasirinktas aprašomojo pobūdžio duomenų pateikimo būdas. Tai reiškia, kad pasitelkiant sisteminės analizės principus, duomenys pateikiami kartu su interpretacijomis, tam tikrais apibendrintais pastebėjimais, autorių teorijomis ir apibrėžimais. Faktai susilieja su interpretacijomis, išvadamis. Tokiu būdu, buvo norima geriau suprasti kompleksines praktines socialines problemas, kuriose sąveikauja įvairūs asmenybiniai, instituciniai ir socialiniai veiksniai (Ruškus, Mažeikienė, Balčiūnas, Blinstrubas, 2005).

2.3. Tyrimo bazės charakteristika: resocializacija ir mokymasis Panevėžio moterų pataisos namuose

Panevėžio moterų pataisos namai – tai specifinė įkalinimo įstaiga, mat joje bausmę atlieka visos nuteistos šalies moterys, nepriklausomai nuo įvykdyto nusikaltimo pobūdžio, teismo paskirto

režimo, teistumų skaičiaus, amžiaus ir t.t. Nuteistų moterų skaičius kito, kartu su baudžiamojo kodekso pakeitimais ir visuotinės amnestijos pritaikymu (žiūr. priedą Nr.1).

Viena iš pagrindinių įkalinimo įstaigos funkcijų – sudaryti atliekantiems bausmę asmenims optimalias, psichologine prasme gyvenimo sąlygas viso bausmės atlikimo metu. Niekam ne paslaptis, kad į įkalinimo įstaigą atvyksta nestabili, emociškai balansuota asmenybė. Ypatingai tai aktualu, kai kalbama apie pirmą kartą įkalintus asmenis. Vienu svarbiausiu įkalinimo įstaigos darbuotojų uždaviniu tampa kiekvieno asmens adaptacija izoliacijai, tai yra – siekimas, kad kiekvienas įkalintas asmuo galimai greičiau ir adekvačiau suvoktų ir vykdytų realius reikalavimus bausmės atlikimo vietoje.

Betarpiškai su įkalintomis moterimis dirba 9 skyrių vadovės, instruktorė (darbui su nepilnametėmis), vyr. inspektorė socialiniams klausimams ir profesionali psichologė. Nuteistųjų ruošimas laisvei pradamas nuo jų atvykimo į įstaigą. Jau pirmųjų pokalbių metu, skyriaus, į kurį paskirta nuteistoji, vadovė domisi konkrečios nuteistosios gyvenimo laisvėje sąlygomis, išsiaiškina artimiausią socialinę terpę, iš kurios atvyko nuteistoji. Kartu analizuoja įvykdyto nusikaltimo motyvus, ryšių su artimaisiais palaikymo galimybes. Surinktos informacijos pagrindu, pasitelkus turimą dokumentinę medžiagą, skyriaus vadovė skatina nuteistąją užsiimti naudinga veikla: tęsti mokslus vidurinėje bendro lavinimo mokykloje, įgyti specialybę, įsidarbinti siuvimo įmonėje ir t.t. Likus iki išėjimo į laisvę 6 mėnesiams, paruošiamasis darbas įgauna dar „didesnį pagreitį“ – siunčiami pranešimai į atitinkamas institucijas dėl gyvenamosios vietos, buities, įdarbinimo galimybių.

1996m. iki tol egzistavęs daugiau formalus nuteistosios ruošimas buvo papildytas darbo terapijos programomis, kurių įgyvendinimui daug padėjo profesionalūs miesto Darbo rinkos tyrimo ir konsultavimo tarnybos psichologai.

DARBO TERAPIJOS PROGRAMOS TIKSLAI

- ❖ bendravimo įgūdžių lavinimas,
- ❖ stipriųjų asmenybės pusių atskleidimas,
- ❖ žmogiškųjų vertybių akcentavimas,
- ❖ vidinių ir išorinių konfliktų sprendimas,
- ❖ socialinės adaptacijos gerinimas.

Darbo terapijos grupės užsiėmimai vyksta kas antrą savaitę pagal aprobuotą programą – planą. Nuteistosioms yra reali galimybė suteikti pagalbą įsidarbinant po bausmės atlikimo laisvėje. Profesionali psichologė iš miesto kryptingai dirba su nuteistosiomis, skatindama jų motyvaciją

darbui laisvėje. 71 proc. moterų planuoja išėjusios iš įkalinimo įstaigos dirbti. (Valentinavičienė, 2004).

Panevėžio darbo rinkos konsultavimo tarnybos psichologai teikia pagalbą nuteistosioms, pagal paruoštus programų ciklus:

Adaptacinės programos ciklas:

1. Nerimo, streso, įtampos mažinimas, neigiamų emocijų valdymas.
2. Emocinis palaikymas.
3. Savęs pažinimo portretai (vidinių rezervų panaudojimo galimybės ir pasitikėjimo savo galimybėmis stiprinimas).

Integracijos į visuomenę programų ciklas:

1. Išėinančių į laisvę nuteistųjų motyvavimas profesiniam kryptingumui.
2. Psichointervencinė- probacinė programa.

Pataisos programų ciklas:

1. Neadaptyvaus elgesio programa.
2. Vidinių rezervų panaudojimo galimybių ir pasitikėjimo savo galimybėmis stiprinimas.

Nuo 2002 08 19 dirba 3 grupės, viso 45 nuteistosios.

Suaugusiųjų bendrojo lavinimo mokykla. Nuo 1998 11 15 veikia Suaugusiųjų bendrojo lavinimo vidurinė mokykla, kurioje dirba 12 kvalifikuotų pedagogų. 2003 11 10d. buvo iškilmingai paminėta šios įstaigos penkerių metų sukaktis. Per penkerius metus brandos atestatus gavo trys nuteistosios. Mokslo metai prasideda nuo rugsėjo mėnesio, pamokos prasideda nuo 16 val. iki 20 val. Laikas derinamas su nuteistųjų darbu. Dėstomi beveik visi mokomieji dalykai, išskyrus kūno kultūrą.

Panevėžio Šermukšnių darbo rinkos mokymo centras plačiai ir kūrybiškai integrovosi į profesinį nuteistųjų mokymą baismės vykdymo metu ir organizuoja tokius kursus:

Kompiuterio vartojimo pagrindų kursai (6sav. trukmės),

Siuvinėtojų kursai (16 sav.),

Aplinkotvarkos darbuotojų kursai (6sav.),

Siuvėjų- operatorių kursai (4sav.),

Lengvų drabužių siuvėjos kursai (16sav.).

Floristikos kursai(10 sav.)

Virėjų kursai (10mėn.)

Vytelių pynimo kursai (10 sav..)

Drabužių modeliavimo kursai (16 sav.)

Kirpėjų kursai (10 sav.)

Psichologinis sektorius- tai netradicinė įkalinimo įstaigų naujovė, kuriame trumpesniam ar ilgesniam laikui apgyvendinamos nuteistosios, patiriančios emocinį stresą. Tam tikslui skirtas 4 vietų kambarys, kuriame nuteistosios apgyvendinamos neatsižvelgiant nei į teistumų skaičių, nei į nusikaltimo pobūdį, o tik į jų psichologinę būseną. Pasak administracijos, praktika parodė, kad apgyvendinimas šioje jaukioje patalpoje veikė kaip patys geriausi vaistai. Šiuo metu kolonijoje yra keturios tokio tipo patalpos.

Nuo 2003 04 09 d. Psichologiniame sektoriuje įsikūrė Priklausomybės ligų gydymo ir psichologinės reabilitacijos centras, kuriame apgyvendinamos moterys, turinčios priklausomybės ligų. Terapijos laikotarpis 1metai ir 2 mėnesiai, apgyvendinamos moterys, kurios dalyvauja Minesotos 12-os žingsnių programoje. Šiai dienai grupė dirba pagal šios programos reikalavimus, turėdama ir specifinių, tik jai būdingų tradicijų: į beveik kiekvieną Anoniminių Alkoholikų ir Anoniminių Narkomanų grupės užsiėmimą atvyksta atstovas iš miesto AA ir AN grupių, jos veiklą koordinuoja socialinis darbuotojas – vieno skyriaus viršininkė. Periodiškai, kartą į ketvirtį salėje vyksta atviri AA susirinkimai, dalyvaujant atstovams iš miesto AA grupių, supažindinant visas kolonijos nuteistasias su AA Minesotos programa, kurios pagrindinis tikslas yra blaivus gyvenimas ateityje. Jos pasirašo kontraktą (jo trukmė 1m 2 mėn), atitinkantį gyvenimo Centre reikalavimus. Šiai dienai (kovo 31d.) čia gyvena 12-a pasirašiusių kontraktą nuteistųjų. Viso vietų yra 16- ka. Pareikšti norą čia gyventi gali kiekviena nuteistoji, nepriklausomai nuo jos teistumo skaičiaus, bausmės laiko ir grupės. Sudarytos patogios ir palankios sąlygos terapijai bei gyvenimui. Jei yra laisvų vietų, taip pat gali būti apgyvendinamos nuteistosios, turinčios psichologinio pobūdžio problemų, taip pat ir moterys, kuriom iki išėjimo į laisvę yra likę 6 mėnesiai. Tokiais atvejais, gyvenimo centre laikas- trys mėnesiai. 12-os žingsnių programa darosi vis populiarsnė nuteistųjų tarpe, todėl sulaukiama vis daugiau prašymų joje dalyvauti. Konkrečiai nuteistosios prašymas apgyvendinti Centre - svarstomas auklėjamojo skyriaus darbuotojų posėdyje. Priklausomybės terapijai apgyvendinamos tik tos nuteistosios, kurios mažiausiai 2 mėnesius lanko AA (anoniminių alkoholikų) arba AN(anoniminių narkomanų) klubą. Užsiėmimai vyksta 2 kartus per savaitę, praktiškai visoms nuteistosioms, lankančioms šią grupę fiksuojamas motyvacijos gyvenimui kitimas pozityvia prasme.

Bendradarbiavimas su užsienio kalėjimais. Nuo 1994 m. pradžios atsirado galimybė susipažinti su užsienio kalėjimų (Lenkijos, Vokietijos, Šveicarijos, Kanados, Olandijos) veikla. Panevėžio pataisos namai bendradarbiauja su Vokietijos Fechtos kalėjimu. Pirmoji delegacija vyko 1996m., kurios darbinis tikslas buvo susipažinimas su Vokietijos vykdoma penitencine programa. Ten

socialinis darbas yra laikomas prioritetiniu. Ryšius palaiko ir su Šveicarijos Hindelbanko moterų kalėjimu.

2. 4. Mokymosi patirties analizė

2. 4. 1. Ekonominių mokymosi veiksmų analizė

Materialiniai resursai laisvėje ir kalėjime. Ištekčiai - visa tai, kas naudojama žmonių poreikiams tenkinti. Pajamos - atlyginimas, kurį žmogus turi gauti už atliktą darbą (Jakutis ir kt., 2000). Siekiant išsiaiškinti materialines galimybes, respondenčių buvo klausiama, ar prieš patenkant į įkalinimo įstaigą, jos turėjo darbą, nes žmogaus augimas prasideda nuo ekonominio saugumo, o šio pagrindas yra užimtumas ir pakankamos pajamos: „...dirbau parduotuvėje.pardavinėdama narkotikus (...) Aš paprasčiausiai iš to pelniausi, nes iš atlyginimo sunku pragyventi. Vaikas auga, didėja jo poreikiai, reikia kompiuterio, o man vienai teko išlaikyti save ir sūnų. Tegu suteikia valstybė žmogui sąlygas užsidirbti, kad būtų galima patenkinti elementariausius savo ir vaiko poreikius, tada nereiks imtis nelegalių pragyvenimo būdų” [5* (našlė, 34 metai, turi sūnų)]. „Iki suėmimo dirbau, 10 metų išdirbau valytoja. Išėjus labiausiai bijau, kaip teks pragyventi” [9 (netekėjusi, 38 metai, turi sūnų)]. „Paskutinė darbovietė buvo valgykloje, po to išėjau į dekretines atostogas” [12 (našlė, 42 metai, turi du suaugusius ir du mažamečius vaikus)]. „Gyvenom labai vargingai, pindavom iš vytelių krepšius ir važiuodavom juos priduoti į miestą (...) Kadangi trūko pinigų, namie nebuvo sąlygų vaikams normaliai gyventi ir eiti į mokyklą, aš pati paprašiau seniūno, kad paimtų mano vaikus..” [15 (našlė, gyveno su sugyventiniu, 31 metai, turėjo tris vaikus, vieną pasmaugė)]. „Prieš patenkant čia dirbau kartu su vyru, vyras turi savo verslą. [17 (ištekėjusi, 32 metai, turi sūnų)]. Iš moterų atsakymų matome, kad laisvėje dirbo penkios ir tik vienos (sėkmingai ištekėjusios) pajamos buvo pakankamos. Kitos buvo priverstos imtis kraštutinių priemonių, kad išgyventi ir išlaikyti vaikus.

Trijų respondenčių pajamų šaltinis buvo invalidumo pensijos, pašalpos: „...kai tėvas tapo invalidu, teko išėiti iš darbo, nes turėjau globoti tėvą [6 (išsituokusi, 46 metai, turi du pilnamečius vaikus)]. „...pati aš turiu II gr. Laisvėje nedirbau, nes turiu invalidumą” [7 (ištekėjusi, 32 metai, turi tris vaikus)]. „Nedirbau, nes reikėjo auginti vaikus, vienam reikalinga pastovi priežiūra’ [11 (našlė, 31 metai, turi 5 vaikus)]. Likusios moterys niekur nedirbo, nes buvo priklausomos nuo alkoholio ar narkotikų [2, 4, 10, 14]; dvi moteris [13, 16] išlaikė draugai; viena [3] dirbdavo sezoninius darbus.

Atlikus interviu, išryškėja, kad didžioji dalis teistų moterų neturėjo galimybės laisvėje vartoti bent minimalų kiekį prekių ir paslaugų, būtinų užtikrinti tinkamą gyvenimo lygį. Iš dalies tai paaiškina kodėl moterys atsidūrė čia. Pasak Kučinsko ir Kučinskienės (2000, p. 45-47), neturtas padaro žmogų pavydų, gašlų ir net plėšrų; jis dega neapykanta aplinkiniams, gadina socialinius santykius, skatina socialinius sprogimus, nusikalstamumo protrūkius. Netekę darbo žmonės netenka savivarbos, saviraiškos ir tampa sunkia našta sau patiems ir visuomenei.

* Skaičiai čia ir toliau žymi respondenčių kodus, žiūr. į priedą 4, 5.

Nuteistuosius būtina aprūpinti tinkamu naudingumu darbu arba organizuoti jiems kitą tikslingą veiklą, kad jie būtų užimti visą darbo dieną. Nuteistiesiems turi būti suteikta galimybė pasirinkti tokią darbinę veiklą, kurioje jie norėtų dalyvauti. Nuteistųjų darbo organizavimas bei metodai turi atitikti šiuolaikinio darbo standartus ir technologiją (Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės, 2003). Todėl buvo klausiama kokia darbine veikla užsiima moterys įkalinimo įstaigoje: „*Dabar dirbu lauko valytoja (...)*” [3]. „*Vasarą prižiūrėjau gėles, buvo darbo kieme. Dabar gavau mėnesį atostogų, savo pareigas perdaviau kambariokei (...)*”. [4]. „*Kalėjime dirbau 8 mėn. fabrike (...)*” [6]. „*Dirbu kepykloje (...)*” [15]. „*Dirbu siuvykloje - pamainos brigadininke. ...labai ilgos valandos siuvykloje (nuo 6.50 val. iki 15.45 val.). Užsidirbi 100 litų per mėnesį*”. [16]. „*Aš dirbu bibliotekoje (nuo š.m. sausio mėnesio). Šis darbas man patinka, turiu rūpintis ir akvariumu ir gėlėmis klasėse*” [17]. Kitos moterys [2, 4, 6, 11] nurodė, kad dirba savo būrių ūkvedėmis. Tai reiškia, kad 10 respondenčių gauna pajamas kalėjime, taip pat yra užimtose. Pinigai pervedami į nuteistųjų korteles, moterys gali apsipirkti kalėjimo patalpose esančioje parduotuvėje. Pajamos yra menkos, o parduotuvėje- dideli antkainiai. Moterys siuvykloje dirba ilgas valandas už menką atlyginimą. Nuteistųjų laisvalaikio organizavimas turėtų būti ir yra pradžia pasiruošimo laisvei, ir kasdienybės pajvairinimas. Tačiau reali šių dienų užimtumo situacija Lietuvos pataisos darbų kolonijose labai skiriasi nuo įstatymo nuostatos. Mūsų laikais darbas išlieka viena svarbiausių resocializacijos formų įkalinimo įstaigose bei vienu esminių pakartotinos resocializacijos veiksmų asmenims, išėjusiems į laisvę (Piliponytė, 1998).

2.4.2. Socialinių mokymosi veiksmų analizė

Socialinė padėtis ir išsilavinimas tėvų šeimoje. Šeima yra daugiau negu vien teisinis, visuomeninis ir ekonominis vienetas- tai meilės ir solidarumo bendruomenė, unikalios suderintos mokytis ir perduoti kultūrinėms, etinėms, visuomeninėms, dvasinėms bei religinėms vertybėms, kurios yra esminės jos narių ir visuomenės vystymuisi ir gerovei (Matulienė, 1997). Aiškinantis socialinius nuteistųjų moterų mokymosi veiksmus, svarbi jų tėvų šeimos patirtis, įdiegti įgūdžiai, perduotos tradicijos bei gyvenimo būdas. Todėl respondenčių buvo klausiama, kokioje šeimoje užaugo.

Dalis respondenčių [1, 3, 5, 6, 10, 12, 13, 17] užaugo pilnoje šeimoje, tačiau dvi iš jų teigė, kad nebuvo artimų santykių šeimoje: „*Tėvas manęs niekada nemylėjo, vis priekaištaudavo motinai, kad aš ne jo dukra, siūlė daryti DNR testą. Su tėvu nebuvo jokių artimų, šiltų santykių.*” [13 (neištekėjusi)]. „*...tėvas išgerdavo, bet nebuvo alkoholikas. Jie tarpusavyje mažai bendravo, tėvas nesikišo į dukrų auklėjimą*” [17 (ištekėjusi)].

Moterys, kurios augo nepilnose šeimose [2, 4, 7, 9, 14], su patėviais, daugiavaikėse šeimose [7, 9, 11, 14, 15] dažnai minėjo ekonominius sunkumus, dėmesio stoką, meilės ir šilumos nebuvimą, asocialumą: „*Augau su močiute, buvom 5 vaikai. Buitis buvo skurdi, nors tvarkinga. Motina mums skyrė mažai laiko (...)* Vaikai vieni kitus padėjom auginti” [7]. „*Tėvai išsiskyrė neoficialiai, kai man buvo 16 metų. Nuo tada aš gyvenau su*

tėvu. ... mama dar susilaukė sūnaus (...) Savo brolio dar nemačiau, nes jis gyvena vaikų namuose. Mama išgerdavo (...)” [8]. „Augau didelėje šeimoje, buvom 7 seserys. Mus užaugino tėvas (...). Motina mus paliko, kai man buvo 12 metų. Pačios mergaitės ir auginom viena kitą, labai vargom (...) [9]. „Pati aš užaugau 4 –ių vaikų šeimoje. Tėvas mirė, turėjau patėvį. Mane ilgą laiką augino močiutė Panevėžyje (likę šeimos nariai gyveno Pasvalyje). Aš buvau labai ligota, daug laiko praleisdavau ligoninėse, sanatorijoje. Močiutė manim labai rūpinosi, turėjo viską ko tik užsigeisdavau. ” [11]. „ Buvo trys seserys ir brolis. Augau tik su mama. Mama gėrė (...) Tuomet Vaikų teisių tarnybos nebuvo, todėl patys labai sunkiai vertėmės. ...turėjom labai gerus kaimynus, kurie pamaitindavo mus, priglaidavo. Nuo 13 metų gyvenau savarankiškai, mokiausi, uždarbiauau” [14]. „Pati augau 3 vaikų šeimoje. Kai man buvo 9 metai, tėvas išvažiavo dirbti į Irkutską. ...mano tėvas sukūrė kitą šeimą ir nebegrįš į Lietuvą. Mama taip pat sukūrė antrą šeimą. Aš mokiausi specialiojoje internatinėje mokykloje (...) Sesuo irgi mokėsi internatinėje mokykloje”. [15]. „ Šeimoje augau tik su mama, tėvas paliko mus, kai man buvo tik 5 metukai. Yra dar jaunesnis brolis, kuris šiuo metu irgi sėdi kalėjime. Anksti pradėjau gyventi laisvą, savarankišką gyvenimą” [16].

Kad nepalanki, interferuojančiai veikianti šeimyninio „ugdymo” situacija turi įtakos psichosocialiniam žmogaus vystymuisi, tyrimais nurodė Juodraitis (2004). Juodraitis teigia, kad tik „socialinės atskirties” asmenų šeimose ugdomos asmenybės raida yra veikiamą daugelio papildomų negatyvių veiksnių. Gliokler (2003) labiau akcentuoja pačio žmogaus elgesį su paveldėtomis savybėmis ir aplinkos reiškinius. Neigiamų vaikystės išgyvenimų išraiška gali būti agresija arba kitokia destruktivi elgsena. Tėvų įtaka vėlesnį mūsų gyvenimą lemia tiek, kiek ją priimame, leidžiame, kad ji paveiktų, ir kiek mes patys save sąmoningai ugdydami ją keičiame. Gal tai paaiškintų, kodėl 8 respondentės augę pilnose šeimose, padarė nusikaltimus.

Išsilavinimas yra vienas kriterijų, kuris tiesiogiai susijęs su žmogaus socialiniu statusu. Išsilavinimo įgijimo galimybės tampriai siejasi su šeimos struktūra, artimiausia individą palaikančia aplinka (Štuopytė, Ruškus, 2003). Socialinė, materialinė padėtis tėvų šeimose įtakojo moterų išsilavinimą, nes dažniausiai dar būdamos paauglėmis pradėjo dirbti, prižiūrėjo savo jaunesnius brolius ir seseris, pradėjo palaidą ir lengvą gyvenimą. Iš dviejų neįgijusių pagrindinio išsilavinimo, abi užaugo daugiavaikėse, bet pilnose šeimose; viena nurodė materialinius sunkumus ir blogus santykius su tėvu: „Kai šeima išsikraustė į kaimą, tėvas vis dažniau pradėjo išgerinėti, namuose vis dažnėjo konfliktai, priekaištai. ...trūko namuose ir maisto, ir meilės” [13]. Pagrindinį ir vidurinį išsilavinimą įgiję moterys iš nepilnų šeimų [2, 8, 15, 14, 16]. Iš įgijusių profesijas, daugiausia yra iš pilnų šeimų [5, 6, 10, 12, 17]. Galima teigti prielaidą, kad materialinės galimybės, tėvų dėmesio stoka ir nepriežiūra įtakojo ir apribojo merginų išsilavinimo galimybes.

Bertaux, Bertaux-Wiame, (cit. Ruškaus, 2003) nagrinėdamas šeimos socialinį paveldėjimą bei kaitą, pastebėjo, kad giminėje perdavimo (paveldėjimo) objektu yra padėtis vietinėje socialinėje aplinkoje, padėtis rinkoje, o ne fizinis ar piniginis kapitalas. Tėvų ir vaikų santykiai apsprendžia socializacijos bei visuomeninės integracijos sklandumą. Tėvai perduoda vaikams tai, ką jie patys

buvo įgiję, nes perduoti galima tik tai, ką pats turi. Goldhorpe (cit. Ruškaus) teigė, jog klasinė kilmė ir išsilavinimas yra tarpusavyje priklausomi. Labiau išsilavinę tėvai, puoselėdami tam tikras kultūrinės vertybes, asmens savybes, yra geriau pasiruošę padėti savo vaikams siekti aukštesnio išsilavinimo, gali juos pilnavertiškiau skatinti ne tik materialiai, bet ir moraliai. Skirtingos klasės turi skirtingas visuomeninio bei kasdieninio gyvenimo, kultūros normas, todėl savo vaikams perduoda būtent tai, ką patys mano esant teisingu, vertingu ir reikalingu.

Šeimos struktūra. Šeima yra maža socialinė grupė (bendrija), kurią sieja giminystės, tarpusavio priklausomybės, atsakomybės ir globos saitai, patvirtinti įstatymine ar socialiai pripažinta tvarka. Šiuolaikinė šeima atviros visuomenės ir šuoliais besikeičiančio socialinio gyvenimo sąlygomis tapo atvira ir sudėtinga. Šiandien keičiasi šeima, įvairuoja šeimos modeliai, šeimos skirstomos pagal jų struktūrą: nukleari šeima – sutuoktiniai ir vaikai, sutuoktiniai, neturintys vaikų, netgi sugyventinių poros. Iš 17 respondenčių atsakymų tokių nuklearinių šeimų yra tik 5, iš jų 3 sugyventinių poros: „Gyvenau su draugu 10 metų, nesusituokę. Turim sūnų 8 metų, vaikas turi tėvo pavardę. Abu su vyru nuteisti (...)”. [2]. „Turiu du berniukus (8m. ir 3m.), jie dabar gyvena kartu su tėvu. Draugas važinėja uždarbiauti į užsienį. Ruošėmės ženytis, bet taip ir nesuspėjom, net vestuvinę suknelę turėjau nusipirkusi” [13]. „Pati anksti ištekėjau, su pirmu vyru susilaukėm dviejų berniukų. Dabar jiems 14 ir 13 metų. Išsiskyrėm, vėliau mano vyras mirė. Susiradau draugą, su kuriuo gyvenom kartu kaime ir susilaukėm dukrelės. Patys auginom tik mažąją dukrelę” [15]. Trys merginos netekėjusios ir neturi vaikų [1]; [8] (19 metų); [16] (26 metų).

Išplėstinės šeimos – kelių (bent trijų) kartų šeima; nepilna šeima, kai stokoja vieno iš tėvų. Respondenčių atsakymuose dominuoja nepilnos šeimos. Daugumos našlių, vienišų, išsituokusių mamų vaikai nepalaiko ryšio su tėvais, išskyrus trijų šeimų: „ Su vyru išsiskyriau dėl jo gėrimo, vaikai bendrauja su tėvu” [6]. „ Vyras moka alimentus, palaiko santykius su dukra’ [10]. „ Vyresnieji du sūnūs auga pas tėvą” [14]. Tai patvirtina tarptautinio tyrimo „Lietuvos šeima ir gimstamumas” duomenys, kad jau nuo pat vaikų gimimo atsakomybė už juos daugelyje šeimų priskiriama motinai. Iširus šeimai tėvo pareigos bei atsakomybė „pamiršamos” (Kanopienė, 2002). Vaikai nepatyrę tėvo globos ir dėmesio, motinų įkalinimo atveju, praranda kuriam laikui artimus santykius ir su motinomis.

Pasak Bajorūno (1997), šeimoje, kaip pirminėje ląstelėje visų pirma ugdomi vaikai, formuojamas charakteris, idealai. Moterų įkalinimo atveju, laisvės atėmimas suardo ryšius tarp šeimos narių, jos labiau kenčia dėl atsiskyrimo nuo vaikų. Jaunosios kartos ugdymas bei socializavimas kuriam laikui tenka močiutėms, globėjams, vaikų globos namams, kaimynams. „,Vaikai jau paaugliai, sunkiai auklėjami, problemiški. Jauniausia dukra pastoviai vagia iš močiutės, dingsta iš namų. Aš nesuprantu ko trūksta dukrai, kad ji vis vagia iš močiutės. Sūnus yra lygtinai nuteistas, lapkritį jam sueis 18 metų”. [3],(našl). „Turiu 5 vaikus, amžius nuo 3 iki 13 metų. 3 vaikus prižiūri močiutė (vienas vaikas invalidas, gimė su Dauno sindromu), gyvena Panevėžyje. Vienas Pasvalio internatinėje mokykloje, atvažiuoja tik per šventes pas močiutę.

Kitas vaikų namuose” [11] (nužudė vyrą). „Dabar man apribotos motinystės teisės neribotam laikui, berniukus paėmė globėjai”. [15] (pasmaugė dukrą). „, Išėjusi žadu atsiimti vaikus, jie dabar pas kaimynus. Man motinystės teisės neapribotos”. [12] (nužudė vyrą).

Šeimoje susikerta daugybė šeimos narių asmeninių bei visuomeninių problemų: biologinių, ekonominių, kultūrinių, politinių, idėjinių- dvasinių, tiesiogiai liečiančių kiekvieną šeimos narį, grupę, visuomenę, kurioje gyvena šeima. Moters, kaip žmonos, mamos atskyrimas nuo šeimos, sukrečia visus jos narius. Ilgi išsiskyrimo metai žaloja moterų psichiką, vaikų socializaciją. Grįžus į visuomenę, ekskalines pasitinka materialiniai sunkumai, žmonių nuostatos, pasikeitusi aplinka. Išlaikyti žmogui pusiausvyrą šeimoje- būtinas vidinis nusistatymas, protinga ramybė ir pastovumas, o tai daug priklauso nuo žmogaus išsilavinimo, išsiauklėjimo, nuo visų šeimos narių tarpusavio supratimo ir sutarimo: vyro ir žmonos, o ypač tėvų ir vaikų.

Gyvenamoji aplinka. Pasaulinė gyvenamosios aplinkos sąvoka jungia sukurtą, natūralią bei socialinę aplinką. Kertinis šios sąvokos elementas yra kiekvieno žmogaus aprūpinimas jo būtinus poreikius bei galimybes atitinkančia pastoge, suteikiančia jam galimybę gyventi pilnavertį ir prasmingą gyvenimą (Žmogus ir socialinė raida ir gyvenamoji aplinka, 1996). Todėl buvo klausama respondentų, ar turėjo savo būstą laisvėje: „*Gyvenu Tauragėje. Turiu Tauragėje butą (...)* [2]. „*Turiu savo butą*” [4]. „*Turiu Vilniuje butą*” [6]. „*Grįžus į laisvę gyvensiu savo bute, kaime*” [11]. „*...gyvenom kartu kaime (...)* teks grįžti į tą patį kaimą” [15]. „*Grįšiu gyventi pas vyrą, į savo šeimą*” [17]. Išaiškėjo, kad šios moterys turi gyvenamą būstą ir turės kur grįžti, pasibaigus bausmės laikui. Tai labai svarbus momentas, sėkmingai reintegracijai į aktyvų visuomeninį gyvenimą.

Vis dėlto laikas, praleistas įkalinimo įstaigoje, keletui moterų nepraeis be materialinių nuostolių. Vienos respondentės, po jos suėmimo, butas nukentėjo nuo vagių: „*Kada mane suėmė, neuždėjo butui arešto ir butą apvogė. Nuostolį įvertinau 10 000 litų*” [5]. Kitos moters namui kaime reikalingas remontas: „*...turiu savo nuosavą namą, bet jam reikalingas remontas. Susiremontuosiu namą ir gyvensim*” [12]. Tai irgi atsilies materialiai, taip pat, kaip ir dar vienai respondentei, kuriai grįžus teks išsimokėti baudą: „*Turiu savo butą Kaune, bet dabar areštuotas*” [9]. Kitos žada apsigyventi pas artimuosius, vaikus: „*Dabar išėjusi į laisvę, eisiu gyvent pas mamą, ten mano ir vaikai*” [3]. „*...aš gyvenu su tėvu. Grįžus gyvensiu pas tėvą*” [8]. „*Grįžus gal pagyvensiu pas vyriausią sūnų (...)* [12]. Dvi respondentės tikisi prisiglausti pas laisvėje likusius draugus. „*Nuomavausi butą Kaune. Išėjusi tikriausiai apsigyvensiu pas draugą*” [1]. „*...išėjau gyventi pas draugą. Grįžus tikiuosi vėl apsigyventi pas draugą*” [16]. Tokios nestabilūs ir migloti ateities vaizdai nepatvirtina Leliūgienės (1997) žodžių, kad žmonės turi būti užtikrinti ilgalaikės gyvenamosios aplinkos stabilumu, nepaisant galimų politinių ar ekonominių pokyčių. Taip pat visi žmonės, nepaisant jų lyties, amžiaus ar tautybės, turi turėti vienodas galimybes į produktyvų bei laisvai pasirinktą

gyvenimo būdą. Labiausiai pažeidžiamoms visuomenės grupėms (tarp jų ir ekskaliniams) turėtų būti suteikta pirmumo teisė apsirūpinant gyvenamuoju plotu.

Teisė į gyvenamąjį plotą bei jos ryšys su žmogaus socialine raida yra aprašyti „žmogaus teisių deklaracijos“ 25.1 straipsnyje. „Kiekvienas žmogus turi teisę į gyvenimo būdą, atitinkantį jo sveikatą bei kitus būtinus jo ir jo šeimos namų poreikius, tokius kaip maistas, apdaras, gyvenamasis plotas, sveikatos apsauga bei būtinos socialinės paslaugos, taip pat teisę į socialinį saugumą nedarbo, ligos, invalidumo, našlystės, senyvo amžiaus bei kitais nuo jo paties valios nepriklausančiais veiksniais (Žmogus ir socialinė raida ir gyvenamoji aplinka, 1996). Panevėžio Pataisos darbų kolonijos duomenimis 12 % nuteistųjų neturi kur grįžusios gyventi, tai yra didelė problema. Moterų gerbūvio, saugumo poreikių trūkumas sąlygoja ir aukštesnius poreikius, tarp jų ir mokymosi.

Socialinė aplinka. Socialinė aplinka – žmogų supantis socialinis pasaulis (sociumas) – visuomeninės (materialinės ir dvasinės) žmonių gyvenimo, jų vystymosi ir veiklos sąlygos (Leliūgienė, 1997). Įkalinimo įstaiga yra specifinė vieta, nes tai yra bausmės atlikimo vieta, todėl čia moteris supa specifinę aplinką ir subkultūrą. Iki patekimo į pataisos įstaigą, moterys išgyveno didelį sukrėtimą, pasmerkimą, skaudų išsiskyrimą su artimaisiais. Klausėme respondenčių, kaip visa tai paveikė santykius su artimiausiais žmonėmis: „*Dar ir dabar tėvams sunku patikėti, kad aš įkalinimo įstaigoje. ...kai skambinu namo, man atrodo, kad skambinu iš kito miesto ir tiek. Giminės nieko nežino, kad aš čia*” [1], „*...skambindavau namo, dukra pradėdavo verkti, tai reikėjo net piktuoju raminti (...). Kai išgirdavau dukros drebantį balsą, iškart sakydavau- jei verksi, padėsiu ragelį*” [6]. „*Patekus į kalėjimą, artimeji buvo mane pasmerkę. Tada aš pati rašiau laiškus ir vis laukdavau, kol kas nors atsakys. Pirmas parašė laišką tėvas. Vėliau ir mama parašė. Pasimatymų neturėjau*” [8], „*Dabar su broliais nepalaikau jokių ryšių. Su vaikais susirašinėju laiškais, bendraujam telefonu, kovo mėnesį turėjau pasimatymą*” [12]. „*Nusiunčiau anytai laišką, tačiau ji dar neatrašė. Laišką gavau tik nuo vyriausio sūnaus*” [14]. „*Spaudimą iš aplinkinių visada jausiu, nes teks grįžti į tą patį kaimą. Už tokį nusikaltimą, mane visada visi smerks*” [15]. Iš respondenčių atsakymų matyti, kad joms labai svarbus socialinis ryšys, kai kurios pačios bandė keliskart užmegzti nutrūkusius kontaktus su brangiais žmonėmis. Kelios respondentės pajuto artimųjų atstūmimą ir kaimynų priešišumą.

Didelį spaudimą patyrė ne tik moterys, bet ir vaikai. Neigiamos nuostatos buvo iš kaimynų, mokyklos aplinkos: „*Smerkė kaimynai, labai daug rašė žurnalistai, šnekėjo prie vaikų mokykloje. Vaikai parėję iš mokyklos verkėdavo. Dabar namiškiai lanko kas mėnesį, rašo laiškus, skambina*” [3]. „*Dukra iš pradžių nežinojo kur aš, bet mokykloje jai mokytoja pasakė, kad jos mama kalėjime. Vienos mergaitės mama netgi uždraudė savo dukrai draugauti su mano dukterimi. Kaimynai nepasmerkė ir tada, kai man buvo namų areštas*” [10]. Tai rodo, kad visuomenės stereotipai apie nusikaltėlius, ypač moteris, dar dominuoja.

Svarbu pabrėžti, kad nepaisant kai kurių netekčių, visos respondentės palaiko ryšius su artimaisiais iš laisvės (tėvais, broliais, seserimis, vaikais, vyrais). Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklėse (2003) numatyta palaikyti ir stiprinti nuteistųjų ryšius su giminaičiais bei išorės pasauliu. Su artimaisiais moterys susirašinėja laiškais, jų kiekis neribojamas. Moterims, esančioms lengvojoje grupėje telefoninių pokalbių skaičius neribojamas. Nuteistosios turi teisę į trumpalaikius ir ilgalaikius pasimatymus su artimaisiais. Kai kurios respondentės neturėjo pasimatymų arba jų norėtų dažniau, bet tai riboja artimųjų finansinės galimybės. Santykiai su artimaisiais moteris palaiko, suteikia stiprybės ir jėgų išbūti laiką nelaisvėje: „*Labai pasiilgau artimųjų, bet pasimatymų atsisakau, galvoju, kad po to neištversiu išsiskyrimo, bus dar sunkiau*” [1]. „*Dukros nemačiau jau du metai laiko, bet labai dažnai kalbuosi su ja telefonu, taip pat su seserimi. Labai laikiu tų pokalbių, bet laikas taip greitai praeina, būna labai liūdna*” [4]. „*Dar dabar jaučiu artimųjų susitikimą, po kurio tik dar labiau kankina ilgesys. Kambariujame gyvenam 10 moterų. Bendrauju su visom vienodai (...)*” [12]. Jos gyvena nuo laiško iki skambučio, nuo skambučio iki pasimatymo. Kuo stipresni socialiniai ryšiai su artimaisiais laisvėje, tuo moterys jaučiasi tvirtesnės, imliau priima čia teikiamas ugdymosi ir mokymosi paslaugas. Tai patvirtina ir Baršauskienės bei Janulevičiūtės (1999) žodžius, kad tik patenkinus socialinius poreikius, atsiranda paskata siekti aukščiausiųjų –mokymosi, savirealizacijos poreikių.

Nuteistosios daug laiko praleidžia su kitomis moterimis, kartu dirba, mokosi, leidžia savaitgalius. Į moterų kalėjimą kalinės patenka iš visos Lietuvos, skirtingo temperamento, išsilavinimo, pažiūrų. Kai kurios moterys kambariuose gyvena po dešimt, nėra jokio privatumo. Todėl klausėme moterų, kokie jų santykiai su kitomis, kaip pavyksta priimti moterų kitoniškumą: „*Draugų neturėjau, neturiu draugių ir čia. Kambariujame gyvenam 6 moterys (...)*” [3]. „*Gyvename viename kambariujame 15 moterų, per vidurį pasistatėm spintą, nes labai erzina tie patys veidai, nėra jokio privatumo. Būdavo iš pradžių, kai viena prieš kitą susėdė lovoje riedavomės...*” [5]. „*Beveik su niekuo nebendrauju...*” [6]. „*Dabar gyvenam kambariujame 11 moterų, draugauju su 60-mete. Nežinau kodėl, bet man geresnės draugės yra vyresnio amžiaus. Yra relaksacijos kambarys, kur galima nueiti pabūti vienai*” [7]. „*Dabar gyvenam 4 moterys. Man padeda, globoja vyresnės moterys, vadina „leliuku”*” [8]. „*Gyvenu 5 mėnesiai Reabilitacijos centre, kambariujame 4 moterys. Prieš tai gyvenau kitame sektoriuje su 5-6 moterimis*” [10]. „*Būna apkalbų, bet reikia nekreipti dėmesio*” [11]. Jei moterims būna per sunku pakelti psichologinį spaudimą, galima pereiti į psichologinį sektorių, kur gyvena po dvi, tris kambariujame ir yra atskiras išėjimas į kiemą.

Moterys, kurios įkalintos pirmą kartą ir kalinčios ne pirmą kartą gyvena atskirai, eina valgyti taip pat atskirai. Moterys gali laisvai bendrauti su savo sektoriaus kaimynėmis, bet kada ateiti į biblioteką, iki vakarinės rikiuotės (21 val.) žiūrėti televizorių. Tačiau iš respondenčių atsakymų, matyti, kad yra čia savi nerašyti įstatymai ir taisyklės, ne tokios kaip pas vyrus, bet yra: „*Visokių moterų čia patenka, kitos nuėję praustis nežino kurią vietą, priekį ar užpakalį, reikia praust. Kai kurios pirmąkart*

dešros kalėjime paragauna. Laisvėje buvę vargšės, čia atsigaua, dažosi, išsipusto ir madas demonstruoja. Dažniausiai susiburia didžiųjų miestų moterys (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos), arba tos kurios turi laisvėje pasiturinčių giminių, draugų. Su kalinėmis, kurios sėdi už vaikų žmogžudystes, niekas nenori bendrauti. Jos yra smerkiamos, iš jų tyčiojamosi” [5].,...Kambario pakeisti niekas nenori, nes paskui gali užsitraukti kerštą, vadins ožka” [11]. „Yra moterų, kurios būdamos čia susiranda porą, tuomet išėję į laisvę, stengiasi vėl pakliūti atgal į zoną, kad pasimatyti su savo meile” [12].

Komunikacija. Bendravimas – tai procesas, kurio metu keičiamasi informacija, perduodama emocionali būseną, jai daroma įtaka. Per bendravimą ateina didelė dalis žinių apie aplinkinį pasaulį, per jį pasireiškia ir patys žmonės (Baršauskienė ir Janulevičiūtė, 1999). Įkalinimo įstaigoje komunikavimas yra labai ribotas, nes nuteistąsias supa ta pati aplinka. Moterys daugiausia bendrauja viena su kita, kalėjimo prižiūrėtojomis, administracija, profesinių kursų dėstytojais, mokytojais, kunigu, kartais sulaukia svečių iš laisvės. *„Būdamos čia, kalinės sulaukia svečių, malonu pabendrauti su žmonėmis iš laisvės” [17]. „Buvo atvažiavusi LNK televizija, mus filmavo. Neįtikėtina jaučiausi prieš kameras, kai ėmė iš manęs interviu. Prašėme, kad tik iš tolo rodytų, bet parodė visai iš arti” [3]. Moterys, kurios lanko AA grupę, bendrauja su grupės vedančiais iš laisvės.*

Dalis respondenčių teigiamai vertina bendravimą su kitomis moterimis, yra komunikabilios ir lanksčios: *„Visos vyresnės už mane, vadina mane “leliuku”. Viena yra kaunietė, tai su ja labiau sutariu” [1]. „...prižiūrėtojos žmogiškos. Pati galiu vaikščioti po visus aukštus, su visom sutariu, dar kitom nuotaiką pakeliu. Neieškok pati konfliktų ir jų nebus....savo pareigas perdaviau kambariokei, su kuria labai gerai sutariu” [4]. „ Išgyventi galima, tik reikia nesikišti į svetimus reikalus. Gal pas daugiakartes baisiau, bet pas jas moterys nėra jau tokios blogos. Tik pačiai reikia būti savimi ir nepalaikyti nei vienos pusės” [7]. „...neiškiria manęs, pasidalina ir maistu, skanesniu kąsniu, nes pati aš negaunu siuntinių, nei pinigų neturiu. Būk savo vietoje, nesikišk į kitų reikalus ir tu niekam neužkliūsi” [14]. Moterys, kurios labiau linkę bendrauti, lengviau įsitraukia į naują veiklą, yra labiau užsiėmę. Sugebėjimą efektyviai bendrauti Baršauskienė ir Janulevičiūtė (1999) priskiria prie reikšmingiausių asmens savybių, nulemiančių jo sėkmę ir asmeninę laimę: juk beveik 85 % žmogaus gyvenimo ir darbo sėkmė priklauso nuo to, kaip jis bendrauja su aplinkiniais ir kokį daro jiems poveikį.*

Kita dalis respondečių linkę į vienatvę, labiau linkę į apmąstymus, stengiasi niekam neužkliūti. Jos tarsi stengiasi apsaugoti nuo išdavystės, bijo likti nesuprastos, pajuoktos. Stengiasi „neprisirišti” prie kitų moterų, nes šis gyvenimo etapas joms yra laikinas: *„...stengiuosi negauti nuobaudų, kambaryje beveik visos moterys mano bendraamžės. Čia draugių nėra. Prie akių gali paguosti, išklaudyti, bet nusiukę išjuoks, pasityčios. Tarp moterų dideli pletkai. Čiagi susirenka moterys, atrodo, kad panašaus likimo, nubaustos, turėtų palaikyti viena kitą, bet taip nėra” [6]. „...nesistengiu labai prie kurios nors prisirišti, nes paskui bus labai sunku išsiskirti. Kitos labai susidraugauja, kartais parašo iš laisvės, bet dažniausiai išėję į laisvę stengiasi neprisiminti likusių, užbraukti brūkšnį savo gyvenime ir pradėti viską iš naujo. Nors ir sugyvenu su kambariokeimis, bet*

niekada per daug neatsiveriu (...) Kalbuosi tik apie bendrus dalykus, apie jausmus ir artimuosius nesišnekam” [12]. „Aš mėgstu vienatvę, esu vienišė, nemėgstu draugijos” [15]. Čia patekę moterys pradeda keistis pirmiausia nuo savo minčių. Baršauskienė ir Janulevičiūtė (1999) teigia, kad bendravimas pasireiškia dviem formomis: vidine ir išorine. Vidine komunikacija vadinamas asmens bendravimas su pačiu savimi. Tai savęs pripažinimas ir objektyvus savęs vertinimas. Pažinti save, suprasti ir įvardyti savo jausmus, emocijas moterims kalėjime padeda psichologiniai užsiėmimai ir psichologė.

Komunikacija prasideda nuo konkrečių taisyklių ir susitarimų laikymosi: „...reikia kitas moteris ir paraginti, ir pabarti, prisiimti atsakomybę už savo būrį” [11]. „ Čia patekus pamačiau labai skirtingų žmonių, pasidariau atsargesnė, niekuo akiai nebepasitikiu. Kartais tenka ir pasibarti, kad moterys viską išvarto ir palieka. Kai kurių ir kambariuose yra netvarka, būna baisu ir į tualetą nueiti, nes palieka po savęs nesutvarkyta” [17]. Mokėjimas sklandžiai išreikšti savo mintis ir pasitikėjimas savimi – tai dar vienas gerų santykių su žmonėmis garantas.

2.4.3. Kultūrinių mokymosi veiksnių analizė

Kultūrinis aktyvumas. Kultūra yra tai, kas žmogaus padaryta materialinėje ir dvasinėje srityje (Kavolis, 1996; Lukšienė, 2000). Iš čia kultūrą skirsto į materialinę ir dvasinę. Siekimas tobulinti save patį ir savo veiklą, t.y. keistis pačiam bei keisti aplinką yra natūrali duotybė, kuri yra kiekvieno ugdymo pagrindas. Psichologiškai žmogus siekia, kad jo daromos pakaitos nekartotų praeities, o duotų kažką naujo ir kartu geresnio. Žmogus yra kultūros subjektas ir kartu objektas. Įkalinimo sąlygomis moterų kultūrinis aktyvumas yra labai ribotas. Respondenčių klausėme, kokie renginiai vyksta kalėjime: „*Kalėjime vyksta įvairūs renginiai, koncertai, pačios moterys Kūčių vakarui surengėme spektaklį apie Jėzaus gimimą*” [3]. „*Per šventes leidžia televizorių žiūrėti ilgiau, pernai Naujų metų išvakarėse žiūrėjom iki 3val. nakties. Kai vyko kolonijoje renginys „Mis Nelaisvė“, moterys, kurios nepateko į salę, galėjo renginį stebėti per televizorių*” [4]. „*Per Kalėdas gavom iš administracijos maisto paketą, o per šias Velykas, visas moteris sukvietė į biblioteką ir pasveikino tik margučiais. Šiais metais kalėjime vyksta mažiau renginių, koncertų*” [9]. „*Atvažiuoja visokių svečių, seimo narių, prieš šventes atveža biški dovanų*” [16]. Matyti, kad moterys ir pačios dalyvauja reginiuose, įdomesni yra pramoginiai renginiai. Nenatūrali atmosfera įkalinimo įstaigoje sudaro sąlygas kurti tik materialinę kultūrą. Pasak Lukšienės, kultūra žmogui natūrali gyvenimo terpė, tuo tarpu, nelaisvėje žmogus atskirtas nuo tautos kultūros, beveik neturi kontaktų su kitais žmonėmis ir kitų tautų kultūromis.

Moterys gana pasyviai dalyvauja kultūrinėje veikloje, gal todėl, kad jos gyvena nelaisvėje ir neturi pasirinkimo laisvės: „*Buvo atvažiavusi LNK televizija, mus filmavo. Nejaukiai jaučiausi prieš kameras, kai ėmė iš manęs interviu. Prašėme, kad tik iš tolo rodytu, bet parodė visai iš arti. Aš pati neinu į spektaklius ar koncertus, kur vaidina vaikai. Man tai per daug skaudu, visada sukelia slogius ir graudžius prisiminimus apie mano vaikus*” [3].

Kiekvienas žmogus bręsdamas susiformuoja savo gyvenimo būdą, nuostatas, pažiūras, įpročius- savo kultūrą. Vienas individas susikuria turtingą ir aukšto lygio kultūrą, kitas skurdesnę ir palyginti žemą vertybiniu požiūriu (Lukšienė, 2000).

2.4.4. Psichologinių mokymosi veiksmų analizė

Gabumai ir gebėjimai. Sugebėjimai - individualios psichologinės žmogaus savybės, lemiančios vienokios ar kitokios jo veiklos sėkmę. Individo gabumai atsiskleidžia mokantis veiklos ir nustatomi pagal tai, kaip greitai, lengvai ir tvirtai individas palyginti su kitais tose pačiose sąlygose esančiais žmonėmis išmoksta ją atlikti. Gabumai glaudžiai susiję su asmenybės kryptingumu, pastoviais polinkiais į vienokią ar kitokią veiklą. (Psichologijos žodynas, 1993). Klausėme respondentų, ar turi pomėgių, kokia veikla dažniausiai užsiima: „*siuvinėju, neriu, pati piešiu atvirukus. Per šventes nusiunčiu namiškiams savo pieštų atvirukų*” [3]. „*Aš pati netikėjau, kad galiu taip gražiai pinti iš vytelių. Gyrė ir mokytojas, mūsų darbai dalyvavo Marijampolėje kalinių darbų parodoje*” [8]. „*Turiu gerą balsą, dalyvaudavau saviveikloje kalėjime, kol dar ateidavo muzikos vadovė*” [10]. „*Laisvalaikiu labai mėgstu siuvinėti kryželiu. Siūlų duoda užsiėmimuose arba išsiardau kokį seną rūbą (...)*” [15]. „*Būdama čia pradėjau piešti, pati tuo stebiuosi, nes laisvėje nepiešiau. Nusiunčiu mamai piešinukų, mama net netiki, kad tai mano rankų darbas*” [13]. Kelios respondentės atrado save tokioje veikloje, kur anksčiau nežinojo turinčios tam gabumų. Moterys dalyvauja parodose (Marijampolėje kalinių darbų parodoje), jų darbai (koliažai, floristikos kūriniai) eksponuojami kalėjime ant sienų, koridoriuose, internetiniuose puslapiuose. Savo gamybos atvirukais džiugina namiškius. Viena respondentė, turinti muzikinių gabumų, juos puikiai pritaikė ir nelaisvėje.

Įkalinimo sąlygomis tikslinga išskirti bendruosius gebėjimus, kuriuos Jovaiša ir Shaw (1998) skirsto į bazinius gebėjimus (cit. Merkio ir kt., 2002) : tai raštingumas ir mokėjimas skaičiuoti: „*Čiagi yra tokių, kaip čigonės, tai jos net pasirašyti nemoka. Iš pradžių prašydavo mūsų, kad joms laiškus parašytumėm. Kai palanko mokyklą, biški pramoksta.*” [11]. Šie gebėjimai gana aktualūs moterų įkalinimo įstaigoje, nes čia patenka žemo išsilavinimo, asocialių moterų, romų tautybės moterų, kurios yra neraštingos.

Gyvenimiškuosius gebėjimus - tai gebėjimai, susiję su mokslu, darbu, namais ir laisvalaikiu: „*Už kambario tvarką atsakingos pačios moterys (kambariye budim paeiliui). Į korpusą ateina seselė ir tikrina tvarką, rašo pažymius*” [4]. „*Kai kurių ir kambariuose yra netvarka, būna baisu ir į tualetą nueiti, nes palieka po savęs nesutvarkyta*” [17]. Gyvenimiškieji moterų kalinių gebėjimai ugdomi tvarkant gyvenamąsias ir bendro naudojimo patalpas, rūpinantis savo apranga, išvaizda, pasirenkant laisvalaikio praleidimo būdus.

Esminius gebėjimus: tai bendravimo, problemų sprendimo, komandinio darbo gebėjimai. Į juos įeina ir mokėjimas naudotis informacinėmis technologijomis, mokymosi ir kitų savo pasiekimų tobulinimas: „*Dabar jaučiuosi labai stipri, supratau, kad viską reikia išgyventi natūraliai, nebėgti nuo problemų, o*

jas spręsti" [2]. „, Dabar jaučiuosi sutvirtėjusi, galiu pastovėti už save" [6]. „, Laisvėje buvau kitokia: bijojau pareikšti savo nuomonę, nepasitikėjau savimi, dabar daugiau bendrauju. Pati netikiu, kad galiu čia dabar laisvai šnekėtis apie savo gyvenimą, pasakotis, atsiskleisti, anksčiau, kitomis aplinkybėmis tikrai būčiau nesipasakojusi. Čia žmogus pasidaro agresyvesnis, išūlesnis, tenka pastovėti už save". [12]. „,Lankiau jogos pratimus, tai labai padėjo, išmokau priimti kitus žmones, tramdyti pyktį ir nesijausti prislėgtai. Man užteko pabūti čia 3 mėnesius, kad pradėčiau susivokti savyje. Savyje jaučiu, kad man dar reikia čia pabūti. Dar nesu pasiruošusi išeiti iš čia. Išmokau normaliai kalbėtis, galvoti." [13]. Įkalinimo įstaigoje daug dirbama vidinių ir išorinių konfliktų sprendimo būdų atradimo, bendravimo įgūdžių lavinimo, stipriųjų asmenybės pusių atskleidimo linkme. Moterys lanko psichologinius kursus, mokosi dirbti grupėse. Net 5 respondentės paminėjo, kad čia jos sustiprėjo, išmoko apsiginti save, tačiau pasidarė abejingesnės kitų skausmui, išūlesnės, agresyvesnės.

Isidarbinimo gebėjimus: tai vieni aktualiausių ir labiausiai ugdytinų gebėjimų įkalinimo situacijoje. Moterys gyvenimui laisvėje ruošiamos dar būdamos nelaisvėje, viena iš probacinio darbo sričių - darbo terapijos programos.

Saviraiška Saviaktualizacija, savirealizacija, asmenybės savęs reiškinys veikla (sugebėjimų, gabumų realizavimas, poreikių patenkinimas, tikslų pasiekimas), savęs įkūnijimas tos veiklos rezultatuose. Tai pastangos atskleisti ir išplėtoti savo galimybes. Saviraiška neturi pabaigos-patenkinus vienus poreikius, pasiekus tikslus, susidaro sąlygos naujiems poreikiams ir tikslams kilti (Psichologijos žodynas,1993). Respondenčių buvo klausama, kaip leidžia laisvalaikį, ką labiausiai mėgsta veikti: „, Kiekvieną dieną ateinu į biblioteką. Tvarkausi kambaryje, nes pati to noriu ir laikas greičiau praeina" [1]. „, Laikas labai greitai eina, aš čia vos spėju visur. Labai užsiėmusi, nebūnu užsidariusi... Nuo pat pradžių aš pati įsitraukiau į veiklą, stengiuosi iš naujo pradėti gyvenimą ir nenuleisti rankų. Laisvalaikiu žiūrėm televizorių, laisvai bendraujam su savo sektoriaus kaimynėmis. Galim šalia lovų, ant sienų prisiklijuoti asmeninių nuotraukų, prisikabinėti įvairių niekučių" [4]. „, Laisvalaikiu mezgu, siuvinėju. Arčiau senus megztinius ir taip prasimanau siūlų. Atėjo pavasaris, dabar galima dažniau išeiti į kiemą, pakvėpuoti grynu oru" [6]. Iš respondenčių atsakymų matyti, kad dažniausios saviraiškos formos yra knygų, laikraščių skaitymas, mezgimas, siuvinėjimas, piešimas, kitos žiūri televizorių (dažniausiai žinias). Kai kurios save bando išreikšti darydamos tatuiruotes: „,Laisvalaikiu rašau laiškus, skaitau, susikoncentruoju savyje ir nekreipiu dėmesio į kambariokes. Merginos darosi tatuiruotes, bet jos nieko nereiškia. Pati aš turiu dvi pasidariusi" [11].

Saviraiška yra natūrali asmenybės tendencija, tačiau kartais ją stabdo vidinės (nerealūs paties individo tikslai ir idelai, hipertrofuoti nerimo, baimės, kaltės ir kt. jausmai) kliūtys: „,Laisvėj labai mėgau žiūrėti televizorių, dabar kažkodėl nebesižiūri. Savaitgaliais nėra kuo užsiimti" [8].

Taip pat išorinės kliūtys (neturėjimas būtiniausių materialinių gyvenimo sąlygų, psichinis nesaugumas, pagarbos, pripažinimo stoka ir kt.): „,Laisvėj būdama priklausiau invalidų draugijai, ten užsiimdavom visokiais rankdarbiais. Ten save galėdavau išreikšti" [7]. „,Anksčiau pačios moterys savaitgaliais rinkdavosi ir darydavo koliažus. Apsikraunam būdavo pilną kambarį žurnalais ir šiukšlėmis, labai patikdavo ir laikas

greitai praeidavo, bet dabar nebėra mūsų vienos draugės, kuri išmokė mus daryti koliažus ir trūksta iniciatyvos susiburti” [9]. „Norisi garsiai klausytis muzikos, ilgiau pabūti vakare. Anksčiau salėje buvo treniruokliai, kur įleisdavo po tris moteris treniruotis (du kartus po 1 val. ir vieną kartą 2 val.), bet dabar nebėra” [16]. Kalėjime pasireiškia ir vidinės, ir išorinės saviraiškos atsiskleidimo kliūtys. Kalėjimo materialinės sąlygos nepatenkina visiško savęs realizavimo (trūksta sąlygų sportinei, muzikinei veiklai), tačiau jei ir būtų visos galimybės, būtina moterų iniciatyva ir poreikis saviraiškai. Tai patvirtina ir Legkauskas (2001), kuris remiasi humanistais ir teigia, kad šalia trūkumo poreikių egzistuoja ir vadinami augimo poreikiai, t.y. žmogus turi tam tikrą vidinį potencialą ir poreikį jį realizuoti (savirealizacijos poreikis).

Mokymosi motyvacijos klausimai sprendžiami veiklos, veiksmų, elgsenos motyvacijos tyrimų kontekste, nes mokymasis traktuojamas kaip aktyvi ir tikslinga žmogaus veikla (Psichologijos žodynas, 1993). Butkienė ir Kepalaitė (1996); Rupšienė (2000) motyvus apibūdina kaip skatulius, lemiančius jų pobūdį ir kryptį. Klausta respondenčių, ar mokosi pataisos įstaigoje esančioje vidurinėje mokykloje, lanko kursus. Buvo paprašyta atsakymus motyvuoti. Pagal respondenčių atsakymus mokymosi motyvus galima sąlyginai suskirstyti į tris grupes. Visų svarbiausias motyvas, mokymasis dėl savęs: „Kalėjime lankau 10-ą klase, psichologinius kursus. Labai patiko, galvoju, kad užsiėmimai naudingi, laisvėj irgi bandysiu lankyti kursus. Čia ruošia geri specialistai”. [1], (19 metų). „...lankyčiau tik dėl savęs, nes laisvėje aš vis tiek nedirbsiu valdiško darbo”. [7], (32 metai). „ Dabar mokausi 10-oje klasėje. Patinka mokytis” [8], (19 metų). „...einu į 6 klase. Kursus lankau dėl savęs, neinu ten, kur man nepatinka. Buvau pradėjusi lankyti vytelių kursus, bet mečiau, nes pamačiau, kad tai ne man. Išmokau normaliai kalbėtis, galvoti”. [13], (26 metai). Tai vidiniai mokymosis motyvai, kuriuos Linkaitytė ir Širvaitytė (2000) nurodo kaip pačius stipriausius.

Dalis respondenčių mokosi dėl savęs, kad laikas greičiau eitų, tikisi, kad pravers laisvėje. Štai kokius motyvus jos nurodė: „Aš mokausi dėl savęs, tikiu, kad drabužių modeliavimo kursai gali padėti laisvėje. Laikas greičiau eina”. [10], (30 metų). „ Lankau (...) bet daugiau dėl savę ir kad laikas greičiau eitų. Kitoms tikrai naudinga eiti mokytis, nes dauguma neturi išsilavinimo, specialybės. Kur tokiai dėtis, o jei namiškiai nususuka ir dar nėra kur grįžti” [17], (32 metai) „, Nors aš anksčiau pindavau iš vytelių, bet vis tiek dabar lankau vytelių kursus, nes noriu daugiau išmokti ir tobulėti. Manau, kad kursai man tikrai padės išėjus į laisvę, dabar klesti statybos, gal gausiu darbo prie statybų. ” [15], (31 metai). „Kursus lankau dėl savęs ir, kad laikas greičiau praeitų. Patinka mokytis, suprantu, kad daug praradau per visus tuos metus. Kursai gali padėti išėjus į laisvę, nes reikia registruotis Darbo biržoje (...). Pagaliau čia viskas nemokamai, kodėl nepasinaudojus. Dabar lankau 10 klase...” [11]. Čia jau susipina ir vidiniai motyvai, ir išoriniai (laiko atžvilgiu, finansine prasme). Tai tarsi stimulus iš aplinkos.

Dar dvi respondentės buvo kategoriškos mokymosi atžvilgiu: „Nemanau, kad gali padėti tokie psichologiniai kursai”. [5], (34 metai). „, Manau, kad neverta čia mokytis ir lankyti kursus. Tiktai laiką gaišti, jokios naudos. Man svarbiausia darbas, tai nors kiek pinigų užsidirbi. Čia nėra pasirinkimo laisvės, per didelis užimtumas ir

nepatogiai paskirstytas laikas. Netikiu, kad čia baigti profesiniai kursai turės įtakos ieškantis darbo laisvėje. Lankau juos tik dėl „plusų“, nes tikiuosi, kad bus sumažintas įkalinimo laikas” [16], (26 metai). Toks mechaninis mokymasis be asmeninio santykio negatyviai veikia rezultatus (Tepperwein, 1998). Su tuo sutinka ir Butkienė su Kepalaite (1996), sakydamos, kad jei žmogus neturi pakankamai motyvų, savo tikslo nepasieks niekada. Aišku, kalėjimo aplinka ne pati tinkamiausia mokymosi aplinka ir tai veikia respondentes, tačiau didžioji dalis geba rasti vidinių motyvų mokymuisi.

Adaptacija. Adaptacija pirmomis dienomis ir mėnesiais patekus į pataisos įstaigą, yra ilga ir skausminga. Kuo skausmingiau ir ilgiau nuteistoji adaptuojasi kalėjime, tuo prastesnė tolesnė jos vidinė būseną, psichinė savijauta, nuostatos į aplinką, mokymosi motyvacija. Dalis moterų, padarę nusikaltimus, dar nepaskelbus nuosprendžio, jau palūždavo ir pradėdavo dar daugiau degraduoti: „Paskutinius du metus gėriau, ypač, kol vyko ikiteisminis tyrimas, gėriau ištiesai 6 mėnesius, nes žinojau, kad reikės sėsti” [9]. „ Padariusi nusikaltimą, pati nuėjau į policiją ir prisipažinau. Gal būtų ir nenuteisę, bet aš nebūčiau išgyvenusi su tokia našta sąžinėje. Negalėjau užmigti naktimis. Man buvo paskirtas 8 mėnesius namų areštas. Visą tą laiką, labai daug gėriau ir išnaudojau gyvenime visas progas, kokios tik pasitaikė tuo laiku kelyje. Vis tiek manęs laukė laisvės atėmimas” [10]. „Iš viso, kai atsipeikėjo po įvykio, norėjau tik mirti” [15]. Pats nusikaltimo faktas gniuždė moteris ir morališkai, ir fiziškai.

Visos respondentės teigė, kad apie kalinius ir kalėjimus buvo susidarę stereotipus, kaustė baimė ir nežinia, nes visos tiriamosios bausmę atlieka pirmą kartą. „ Atvykus į kalėjimą buvo įtampa, nes nieko nežinojau, kaip čia vyksta gyvenimas” [1]. „Buvo labai baisu, nes nieko nebuvau girdėjusi apie gyvenimą kalėjime. Mačiusi tik per filmus (...)” [8]. „ Buvo baisu patekti į kalėjimą, nes buvau susidariusi blogą nuomonę apie kalinius ir zoną. Aplinkiniai pažįstami pasakojo kaip čia baisu” [11]. „ Prieš patenkant čia labai bijojau. Kol buvau izoliatoriuje nieko nevalgiau ir nemiegojau. Kiti laisvėje buvo priešnekę, kad čia apvogsi, sumuš” [14]. Neigiamos nuostatos ir stereotipai tik dar labiau apsunkino adaptaciją pataisos įstaigoje. Adaptacinis laikotarpis tokiu atveju būna skausmingesnis ir ilgesnis.

Dalis respondenčių labai neigiamai atsiliepė apie Lukiškių tardymo izoliatorių, kalinių ligoninę: „Sunkiausia buvo išverti Lukiškėse kalėjimų ligoninėje (...) Buvo košmaras. Kai čia atvežė, pasijutau daug geriau, gavau čia vaistų” [7]. „ Praleidau metus iki teismo Lukiškėse. Ten niekas už tave nepastovės, niekas neapgins. Turi pati už save kovoti ir būti stipri, negali parodyti savo silpnumo” [16]. Ten praleidę dalį laiko, atvykę į Panevėžio pataisos koloniją, adaptavosi lengviau. Kaip teigė kalėjimo psichologė R. Stočkutė, pakartotinai atvykę moterys adaptuojasi daug greičiau.

Dauguma moterų adaptacinio laikotarpio metu vartojo raminamuosius vaistus, lankėsi pas psichologę ir vis bandė atsakyti sau, kodėl čia pateko. „Patekus į kalėjimą pirmus metus tiesiog visą laik save griaužiau, bandžiau atsukti savo gyvenimą iki tos vietos, kol įvyko nusikaltimas. Prasadėjus antriems nelaisvės metams,

pradėjo kankinti begalinis, skaudus ilgesys. Kuo toliau, tuo labiau griaužia ilgesys, labai sunku. Kai čia atvežė, iš pradžių buvo labai sunku, labai padėjo psichologiniai kursai ir psichologė. Pas psichologę lankiausi kiekvieną dieną”. [3]. „Čia patekus labai išgyvenau, vis netikėjau, kad vis dėlto mane nuteisė. Pražilau, buvo didelis stresas”. [6]. „Iš pradžių skaičiuodavau dienas ir braukydavau ant kalendoriaus, dabar nebebraukau” [8]. „Patekusi čia, labai sunkiai pripratau. Bijojau net išeiti iš kambario, buvo šokas. Kreipiausi į gydytoją, ji išrašė raminamų vaistų. Vis galvojau kaip visa įvyko...”. [9]. „Pirmus metus padėjo psichologė. Negalėjau miegoti naktimis, vaikščiodavau, ramstydama sienas”. [15]. Adaptacinis laikotarpis priklauso nuo individualių psichinės veiklos ypatybių, aktyvumo asmenybės savybių (Juodraitis, 2004). Todėl atvykus į įkalinimo įstaigą, bandoma kuo daugiau sužinoti apie nuteistąją, pradedant nuo šeimos, kurioje augo moteris iki nusikaltimo. Vyksta individualus darbas su nuteistąja. Stengiamasi moterį nukreipti į tokį kambarį, pas tokias moteris, kur naujokė galėtų lengviau išgyventi izoliaciją. Panevėžio darbo rinkos konsultavimo tarnybos psichologai dirba su nuteistosiomis, pagal adaptacinės programos ciklus.

Psichinė sveikata. Sveikata, tai ne vien tik ligos ar silpnumo nebuvimas, o veikia visiškos fizinės, psichikos ir socialinės gerovės būseną (Pasaulio sveikatos pranešimas, 2001). Visų socialinių ir ekoniminių lygių moterys visuomenėje patiria didesnę riziką susirgti psichikos ir elgesio ligomis nei kiti visuomenės nariai. Pasak kalėjimo psichologės R. Stočkutės, ~90 % kalinčių moterų yra su psichinėmis anomalijomis (priklausomos nuo psichotropinių medžiagų, šizofrenikės, paranojikės, turinčios oligofrenijos sutrikimus, depresyvos, nestabilių emocijų sutrikimai. Respondenčių buvo klausama ar turi priklausomybę, kaip tai suprato: „ Kai pirmą kartą nuėjau į AA grupę, nuo tos dienos nesu praleidus nė vieno užsiėmimo. Pradžioj du mėnesius buvau tik klausytoja, kol išdrįsau pabilti apie savo priklausomybę alkoholiu” [2]. „Aš esu alkoholikė, pradėjau gert 35 metų. Čia buvau priversta negerti, nėjau į AA grupę” [3]. „ Aš niekada neslėpiau, kad esu infekuota (...). Jei vis galvosi apie tai, gali visai stogas nuvažiuoti.”. [4]. „Gyvenu 5 mėnesiai Reabilitacijos centre (...) Lankau AA grupę. Čia atvykusi dar 1,5 metų neįėjau, kad man reikia lankyti AA. Vėliau kažkaip pabandžiau nueiti paklausti ir nuo tada pastoviai lankau užsiėmimus” [10]. „Dabar jau 9 mėnesiai kaip lankau AA. Metus iki pasodinimo pati smarkiai gėriau”. [11]. „ Abu su sugyventiniu gėrėm. Vis galvodavau apie savižudybę, kartą atradau nuodų žiurkėms ir bandžiau nuodytis. Dabar geriu vaistus tik vakare. Jau metai, kaip lankau AA užsiėmimus”. [15]. Dauguma moterų tik pabuvę čia suprato esančios priklausomos nuo alkoholio. Dažniausiai apie AA grupę jos sužino iš prižiūrėtojų, psichologės, kuri ir paskatina nueiti, paklausti. Kitos sužino iš draugių ir pabando nueiti.

Dalis respondenčių laisvėje smarkiai gėrė. Buvo klausama, kaip AA grupės lankymas pakeitė moterų mąstymą, nuostatas: „Ir dabar net bijau pagalvoti, kas galėjo įvykti, jei aš ir toliau būčiau taip girtavusi. Aš dabar dvasiškai stipri”. [2]. „AA davė naudos, pradėjau kitaip galvoti. Galvoju, kad laisvėje būsiu tvirta, galėsiu pasakyti „ne”. [8]. Šiuo metu mano galvoj tik blaivybė, stiprybė, kambarių tvarka, švara. Negalvoju nei apie gėrimą (...). [9]. „ Laisvėje gėriau, tačiau čia nenoriu lankyti AA grupės, nes pati galiu susitvarkyti su savo problemomis. Stengiuosi viską išgyventi savyje. Pabuvus čia, jaučiuosi tvirtesnė, pasiryžusi keisti savo gyvenimą”. [14].

„Šiandien jaučiuosi sustiprėjusi, pasikeitė požiūris į gyvenimą, jaučiuosi valinga. Dabar net nebegalvoju apie alkoholį, galėčiau pasakyti ne.”. [15]. „Šiuo metu labiausiai padeda AA užsiėmimai, suteikia pasitikėjimo savimi, keičia požiūrį į gyvenimą.”. [16]. Tik trys respondentės, teigė neinančios į AA grupę, nes pačios geba susitvarkyti su savo problemomis. Dauguma turinčių priklausomybę alkoholiui, lanko AA grupę ir yra labai patenkintos. Moterys suvokia, kad ir laisvėje, norint nepriklausyti nuo alkoholio, būtina lankyti AA grupę. Jos žada susirasti savo mieste tokią grupę ir tęsti blaivų gyvenimą. Nuo to, kaip moterys susitaikė su savo priklausomybe nelaisvėje, priklauso ir tolesnis resocializacijos etapas. Moterys pradėjo labiau pasitikėti savimi, jaučiasi valingos, atsakingos už savo ateitį.

Dalis moterų yra silpnos sveikatos, pasižymi dažna nuotaikų kaita. Legkauskas (2001) teigia, kad emocijos daro įtaką išmokimui. Žmonės linkę kreipti dėmesį į daiktus ir įvykius, kurie atitinka nuotaiką konkrečiu momentu. Todėl tokius dalykus ir geriausiai atsimena. Kitos respondentės turi invalidumą, dėl kurio taip pat yra ribotos mokymosi, įsidarbinimo galimybės: „Aš pati esu ligonis, be vaistų negaliu. Esu išbandžiusi ne vieną savižudybės būdą: bandžiau kortis, gėriau vaistus. Ir dabar dažnai aplanko mintys apie savižudybę. [3] „Aš pati – ligų maišelis. Sergu hipertonija, be vaistų nėra dienos” [6]. „Savyje jaučiu, kad man dar reikia čia pabūti. Dar nesu pasiruošusi išeiti iš čia. Šiuo metu dar negaliu atsakyti ar negerčiau išėjusi į laisvę. Dabar vartydama žurnalus, kartais pagalvoju apie alkoholį. Būtų gerai atsigerti alaus, bet galiu ir negalvoti apie tai”. [13]. Anot Pasaulio sveikatos pranešimo, kalėjimuose esama pernelyg daug žmonių, turinčių psichikos sutrikimų ar priklausančių pažeidžiamoms grupėms. Reikia išnagrinėti nuostatas dėl pažeidžiamų grupių įkalinimo, kadangi tokiomis aplinkybėmis savižudybės rizika padidėja, ir tobulinti teisėsaugos sistemos darbuotojų rengimo sistemą.

Lūkesčiai. Respondenčių buvo klausama, kaip įsivaizduoja savo ateitį, ką veiks laisvėje. Dalis, kurioms įkalinimo laikasėjo į pabaigą, buvo nusiteikę optimistiškiau ir ryžtingiau. Jų vizijos buvo ryškesnės, tikroviškesnės. Dauguma respondentų savo ateitį sieja su vaikų ateitimi: „*Manau, kad sugebėsiu gyventi kitaip, gyventi dėl sūnaus*” [2]. „*Išėjusi galvoju pasirūpinti vaikais (...) Galvoju, kad išėjusi sugebėsiu atsispirti kaimynų pagundoms, pastovėsiu už save, jaučiuosi stipresnė*” [3]. „*Bijau, kad negalėsiu aprūpinti savo vaiko pilnai. Jis auga, poreikiai irgi*” [5]. „*Likusį gyvenimą svajoju skirti vaikams, tik dėl jų ir gyvenu. Grįžusi žadu nebegerti, reikia tik turėti ryžto. ...bet reikia pasakyti pirmą “ne”. Vieno “ne” neužteks, reikės daug kartų tai kartoti, kol kiti patikės, kad aš nebegeriu. Išeiti į laisvę nebijau*” [11]. „*Išėjusi žadu atsiimti vaikus, jie dabar pas kaimynus. Man motinystės teisės neapribotos. Susiremontuosiu namą ir gyvensim. Vaikai dar maži, reikia juos užauginti, gera bus matyti kaip jie auga (...)*” [12]. „*Žadu laikinai apsigyventi Nakvynės namuose, nuvažiuoti aplankyti vaikus*” [14]. Lūkesčiai paprasti, moterys, kurios gyvena dėl vaikų, norėtų jais pasirūpinti ir išėję į laisvę, dėl to būtina materialinė gerovė. Dalis jų kalba apie įsidarbinimo galimybes, būsto problemą.

Visos respondentės tvirtai teigė čia nebegrišiančios. Visos jos čia pirmą ir paskutinį kartą. „Galvoju, kad išėjusi nebelakstysiu, kaip galvą pametusi, iki šiol elgiausi vaikiškai (...) laisvėj irgi bandysiu lankyti kursus.” [1]. „Išėjus galvoju lankyti vakarinę mokyklą, eiti į 11 klasę. Nebijau eiti į žmones (...) Noriu pati užauginti savo dukrą” [4]. „Išėjusi noriu susitvarkyti gyvenimą, aš gi dar labai jauna. Norėčiau sukurti šeimą ir turėti vaikų. Išėjusi eisiu į Darbo biržą, reiks vaikščioti į Pataisos inspekciją atsižymėti. Labai norėčiau dirbti aukle, nes labai myliu vaikus. Galvoju, kad laisvėje būsiu tvirta, galėsiu pasakyti „ne” [8]. „Tikiuosi išėjusi daugiau čia nebepakliūti, aš dar jauna, norisi susitvarkyti gyvenimą” [16].

Dvi respondentės teigė, kad nusikaltėlės antspaudą jaus ir išėję į laisvę. „Išėjusi visuomenės nebijau. Pati tik nedirščiau nueiti pas dukrą į mokyklą, nes dukra lanko tą pačią mokyklą, kur mokiausi ir aš” [10]. „Tikiu, kad išėjusi kitaip gyvensiu, sugebėsiu atsispirti. Spaudimą iš aplinkinių visada jausiu” [15]. Visuomenės požiūris ir pagalba į iš įkalinimo įstaigų grįžusiems asmenims, turi didelę įtaką sėkmingai jų reintegracijai laisvėje.

2.4.5. Mokymosi veiksmų analizė

Mokymosi aplinkos ir formos. Jucevičienė, Tautkevičienė (2004) mokymosi aplinką apibūdina kaip erdvę, kurioje besimokantysis, sąveikaudamas su informacijos šaltiniais bei didesnę patirtį turinčiais individualiais, konstruktyviai, valingai, sąmoningai tikslingai ir reflektoriai veikdamas įgyja žinių, gebėjimų ir vertybių. Mokymosi aplinkos gali būti tiek natūralios, tiek specialiai suorganizuotos. Antruoju atveju, tai būtų mokymasis pataisos darbų kolonijoje. Respondenčių buvo klausama, ar kalėjimo aplinka skatina keistis: „Kalėjimas sugadina žmogų, pakrinka nervai, pasidarai abejingas kitų skausmui, nepakantus kitam” [6]. „Kalėjimas skatina ir padeda keistis, pradedi kitaip vertinti gyvenimą” [8]. „Vis dėlto, kalėjimas sugadina žmogų, tai yra duobė” [12]. „Jei nenorėsi pats keistis, kalėjimas tikrai nepakeis tavęs” [16]. Respondentės įvairiai vertina kalėjimo aplinką. Jei bausmė švelnesnė ir bausmės laikas trumpesnis, moterys palankiau vertina aplinką ir teikiamas galimybes nelaisvėje.

Organizuojant mokymosi aplinkas, reikia įvertinti tai, kad kiekvienas individas konkrečią mokymosi aplinką suvokia labai individualiai: vienam ta pati aplinka yra skatinanti mokytis, o kitam – ne, nes kiekvienas mokymosi aplinką priima ne kaip tokią, kokia ji yra ar kokią mes ją susikuriame, o kaip jis sugeba ją suvokti, remdamasis jau turima patirtimi: „Čia nėra pasirinkimo laisvės, per didelis užimtumas ir nepatogiai paskirstytas laikas” [16]. „Kai prieš devynis metus baigiau specialybę, nuo to jau daug kas pasikeitė, gerai, kad čia galiu daugiau išmokti” [10]. Besimokančiajam kuriant naują sampratą, mokymasis turi apimti patirtį, žinias, nuomones, mintis, jausmus ir veiklą.

Respondenčių buvo klausama, ar galvoja mokytis toliau, kokioje aplinkoje turėtų vykti: „Darbo biržoj pasiūlys kokius kursus, gal kokio darbo”. [1]. „Išėjus galvoju lankyti vakarinę mokyklą, eiti į 11 klasę, dienom norėčiau dirbti”. [4]. „Jei čia nespėsiu baigti dvylika klasių, stengsiuos išėjus mokytis suaugusiųjų mokykloje”. [8]. „Vaikai dar maži (...).Noriu, kad jie pasiektų daugiau gyvenime, išsimokytų, šiais laikais labai svarbu mokslas”. [12]. „Pati jau nebe norėčiau mokytis, reikia dirbti, kad galėtumėm sūnui suteikti sąlygas mokytis”. [17]. Moterys pirmumą skiria darbui, tai reiškia, kad joms aktualiausia yra materialinė padėtis. Jaunesnės

respondentės dar sieja savo ateitį su mokymusi, tuo tarpu vyresnės moterys akcentuoja augančių vaikų išsilavinimo galimybes.

Mokymosi formos turi būti įvairios ir lanksčios. Nuteistųjų mokymosi patirtis ir išprusimas labai skirtingi, sunku pritaikyti tokius mokymosi būdus, kurie pilnai tenkintų kiekvienos nuteistosios poreikius: „Mokykloje pamokos vyksta nuo 16 iki 20val. Per dieną vyksta 5 pamokos (anglų k., lietuvių k., matematika, fizika, chemija, lietuvių k. kursai nemokančioms lietuviškai rašyti ar kalbėti, nėra tik kūno kult. pamokų)“ [4]. Pataisos įstaigoje veikia Suaugusiųjų bendrojo lavinimo vidurinė mokykla, vyksta profesiniai kursai, psichologiniai kursai.

Hans Lodewijks (cit. Jucevičienės, 2001) teigia, kad mokymosi aplinkos turi būti realios, o ne dirbtinai sukurtos ar modeliuotos. Taip pat pabrėžia tokią funkcionalią mokymosi aplinką, kurioje mokymosi situacija turi būti kuo įmanomai glaudesnė, artimesnė tai aplinkai, kurioje bus panaudojama tai, kas bus išmokta šioje mokymosi aplinkoje. Metai nelaisvėje, dirbtinė mokymosi aplinka riboja moterų natūralų mokymosi poreikį, reikalinga išorinė motyvacija.

Kompetencija. Anot Jucevičienės (2001) šiuolaikiniame pasaulyje pradeda vyrėti kompetencijos, o ne kvalifikacijos samprata, tai reiškia, kad vis labiau kalbama apie individo veiklą organizacijoje, o ne tiesiog – apie jo darbą. Kompetencija – specializuota vertybių, gebėjimų ir įgūdžių sistema, padedanti siekti kognityvinių bei socialinių tikslų (Zaleskienė, 2002). Respondenčių buvo klausama, ar turi įgyję profesiją, kokius darbus dirbo laisvėje: „Dirbau kavinėj valytoja, prekiauvau turguje (...) Neturiu jokios profesijos (...)“ [2]. „Laisvėje esu baigusi prekybos mokyklą, dirbau parduotuvėje“ [5]. „Mano specialybė – buhalterė...“ [6]. „Iki suėmimo dirbau, 10 metų išdirbau valytoja. Laisvėje baigiau profesinę mokyklą“ [9]. „1997 m. įgijau siuvėjos – sukirpėjos specialybę. Siuvėja dirbau beveik iki nuteisimo“ [10]. „Mano specialybė – batų siuvėja, bet pagal specialybę nedirbau. Gyvenime dirbau įvairius darbus. Paskutinė darbovietė buvo valgykloje (...)“ [12]. „...dirbau sanitarė. ...išvažiuoju su vyru dirbti į Smolenską. Ten dirbam melioracijoje“ [14]. Tik dalis respondenčių laisvėje turi įgiję specialybę, tik kelios dirbusios pagal savo specialybę. Tai reiškia, kad nuteistosioms yra būtina įgyti specialybę arba atnaujinti profesinius įgūdžius.

Buvo klausama, kokius kursus baigė ir lanko moterys kalėjime: „Baigiau aplinkotvarkos kursus. Labai patiko (...)“ [1]. „Kalėjime lankiau floristikos, virėjų kursus, psichologinius kursus (1kartą per mėnesį)“ [5]. Lankau virėjų kursus, kitais metais žadu lankyti siuvėjų kursus“ [9]. „Kursų čia dar nepradėjau lankyti, gal kai sustiprės sveikata, pradėsiu lankyti siuvinėtojų, vytelių pynimo kursus“. [7]. „Lankau vytelių pynimo, siuvėjų kursus...ypač patinka siuvinėtojų kursai. Dar norėčiau lankyti modeliavimo kursus, virėjų“ [8]. „Dabar lankau kompiuterių kursus...Lankau kirpėjų kursus. Buvau pradėjusi lankyti vytelių kursus, bet mėčiau“ [13]. „...lankau dailės amatų kursus, vieną kartą per savaitę po 2,5 val. “ [14]. „Esu baigusi dažytojų – tinkuotojų kursus. Greitai prasidės statybų kursai. Nors aš anksčiau pindavau iš vytelių, bet vis tiek dabar lankau vytelių kursus (...)“ [15]. Dauguma moterų lankė profesinius kursus, netgi kelis. Moterų pasirinkimą ir mokymąsi lemia skirtingi

mokymosi motyvai, tačiau jau pats mokymosi procesas, užimtumas ugdo gebėjimus veikti ir jaustis atsakingam už savo veiksmus. Šiuolaikinė rinka pageidauja aukštos kvalifikacijos ir kompetencijos specialistų. Aukšta, pasauliniais standartais grindžiama kompetencija ir nuolatinis mokymasis tampa išskirtine kiekvieno individo profesinės saviraiškos sąlyga (Adamonienė ir kt., 2001). Dauguma moterų, kaip tik bausmės sąlygomis, pirmą kartą gyvenime įgijo profesiją. Po kelių metų paėmė į rankas knygą, atsisėdo į mokyklinį suolą, pirmą kartą įjungė kompiuterį.

Patirtinis mokymasis. Visi mokosi iš patirties ir žino, kad patirtis yra naujų idėjų ir naujo elgesio pagrindas. Suaugusieji mokosi pereidami per tam tikrus ciklo etapus: konkrečios patirties, refleksyvaus stebėjimo, abstraktaus conceptualizavimo ir aktyvaus eksperimentavimo (Juozaitis, 2000). Respondenčių mokymosi patirtis yra gana skurdi, nes tik kelios laisvėje yra įgiję profesiją ir turi darbo patirties. Respondentės remiasi daugiau gyvenimiška patirtimi: „*Dabar jaučiuosi galinti susidoroti su iškilusiais sunkumais, supratau, kad viską reikia išgyventi, priimti natūraliai. Jei noriu pradėti gyventi naują gyvenimą, turiu būtinai ieškoti pagalbos (...)*” [2]. „*Kai prieš devynis metus baigiau specialybę, nuo to jau daug kas pasikeitė, gerai, kad čia galiu daugiau išmokti*” [10]. „*...galiu čia dabar laisvai šnekėtis apie savo gyvenimą ... kitomis aplinkybėmis tikrai būčiau nesipasakojusi*”. [12]. „*...nėgalvoju apie alkoholį... Iš pradžių aš nesuvokiau, kad tai liga ir priklausomybė. Galvojau, kad geriu iš pasileidimo. Tik dabar galiu atvirai pasakyti, nes tik dabar suvokiu, kad buvau pasiekusi dugną ir pragėriau vaikus*”. [15]. Patirtis duoda galimybę apmąstyti, kas konkrečiai įvyko ir kokia seka. Respondentės vertina šį savo gyvenimo etapą skirtingai. Visoms tai tarsi gyvenimo pamoka, kuri leido įvertinti buvusią patirtį. Tik vienos tai vertina kaip visišką asmenybės nuopolį, kitos tai laiko gyvenimo duotu šansu pasitaisyti.

Jaunesnės respondentės vertina vyresnių moterų gyvenimišką patirtį: „*Laisvėje draugai ir draugės visada būdavo vyresni už mane, man taip patinka. Kitos draugės ir šeimos turi. Su vyresnėmis įdomiau bendrauti, yra apie ką pašnekėti*” [1]. „*Nežinau kodėl, bet man geresnės draugės yra vyresnio amžiaus. Su jaunesnėmis neįdomu, jų kitoks požiūris į gyvenimą, vyresnės moterys - brandesnės*” [7]. „*Esu jauna, bet tikrai labai daug patyriau, dabar mokau gyvenimo jaunesnes kambariokes*” [13].

Anot Kolbio (cit. Juozaičio, 2000), žmonės esa nuolatiniam cikle, kurio etapus labiau ar mažiau sąmoningai pereina ir laiko aplinkybių spaudžiami yra priversti daryti sprendimus. Respondentės nelaisvėje susiduria su nauja patirtimi, ją permąsto, apsveria, kiek ir kaip nauji faktai dera su jau turimais. Kolbas pavadino šį etapą refleksyviu stebėjimu. Po šio etapo seka apsisprendimas – kas bus daroma su apmąstytais faktais. Moterys dar būdamos nelaisvėje modeliuoja ateitį. Kolbas tai vadino abstrakčiu conceptualizavimu. Išėjusios į laisvę, moterys turi ryžtingai imtis veiklos, kurią Kolbas pavadino aktyviu eksperimentavimu. Čia jau tolimesnis gyvenimo būdas priklauso nuo kiekvieno žmogaus asmeninių pastangų, brandumo, valios ir pasitikėjimo savimi.

APIBENDRINIMAS

Nestandardizuotas duomenų aprašymas, kuomet faktai susilieja su interpretacijomis, leido giliau iširti veiksnius, įtakojančius nuteistųjų moterų mokymąsi. Nagrinėjant *ekonominius veiksnius*, išryškėjo, kad dauguma moterų laisvėje neturėjo pastovaus pajamų šaltinio. Tik 5 respondentės dirbo iki nusikaltimo fakto. Nedarbas, skurdas ir jo išvengimo strategijos „nurungia“ savęs realizavimo, mokymosi poreikį. Moterys šeimoje atlieka daug vaidmenų (dauguma yra išsituokę, vienišos), joms tenka motinų, globėjų atsakomybė. Ekonominiai nepritekliai dažnai pastumia į alkoholizmą, narkomaniją, vagystes (ypač jaunas merginas), psichines ligas. Moterims dažnesnė depresija. Neužimtumas ir nedarbas silpnina socialinius ryšius, apriboja žmogaus pasirinkimo, saviraiškos laisvę, didina nepsitikėjimą savimi ir žlugdo žmogų kaip asmenybę.

Tiriant moterų *socialinius* mokymosi veiksnius išryškėjo jų menkas išsilavinimas. Tai reiškia, kad daugumos moterų yra labai silpni mokymosi įgūdžiai ir gebėjimai. Tyrimas leidžia tvirtinti, jog tai priklauso nuo socialinės šeimos padėties. Pusė respondenčių augo nepilnose, daugiavaikėse šeimose. Joms teko globėjų vaidmuo. Tyrimo metu išaiškėjo, kad abiejų tėvų dalyvavimas vaikų socializacijos procese, taip pat didesnės pajamos įtakojo respondenčių aukštesnį išsilavinimą ir specialybės įgijimą.

Tėvų šeimos padėtis įtakojo ir moterų šeiminių struktūrą. Pastebima priklausomybė tarp matyto šeimos modelio vaikystėje ir susikurto savo. Tik 5 respondentės yra sukūrę pilnas šeimas. Pačios nepatyrę pilnos socializacijos vaikystėje, „priverstos“ palikti savo vaikus dažniausiai svetimų žmonių globai. Kelios respondentės teigia, jau dabar turinčios problemų su savo paliktais vaikais (paaugliais) laisvėje.

Specifinė kalėjimo aplinka apriboja žmogaus komunikacinius ir bendravimo įgūdžius. Tačiau išlieka prigimtinis žmogaus noras dalyvauti bendroje veikloje, komunikuoti. Nors dauguma respondenčių teigia mažai bendraujančios su kitomis moterimis, nes vengiančios konfliktinių situacijų, apkalbų. Tai rodo, kad nuteistosios visada yra tarsi įtemptoje būsenoje, stengiasi likti nuošalyje įvykių. Tačiau yra ir aktyvių nuteistųjų, kurios imasi iniciatyvos. Visos respondentės išskiria artimojo palaikančiojo socialinio tinklo svarbą. Tai tiesiogiai susiję su vidine motyvacija keistis, t.y. priimti teikiamas inovacijas ir paslaugas kalėjime.

Aiškinantis *psichologinius* mokymosi veiksnius, tiesioginis ryšys jaučiamas tarp moterų adaptacijos trukmės naujoje aplinkoje, naujoje situacijoje ir mokymosi motyvacijos. Nusikaltimo padarymas, sunkumas, areštas, ikiteisminiai procesai, bausmės laikas, stipriai pažeidžia moterų psichiką. Moterys ir jų vaikai, tėvai, susiduria su vieša nuomone, aplinkinių spaudimu, kritika. Kelios respondentės bandė visa tai nuslopinti besaikiam gėrime. Dalis, dėl kompetencijos trūkumo

teisinėje sferoje, nukentėjo materialiai. Ilga adaptacija, o kai kurioms ir reabilitacija, trunka nuo 6 mėnesių iki 2 metų. Moterys, psichoterapinio ir medikamentinio gydymo pagalba, esant adekvačiai adaptacijai, lėtai pradeda naują gyvenimo etapą, išmoksta priimti save tokią, kokia esa. Rasti vidinės stiprybės atsispirti neigiamai įtakai, pasinaudoti aplinkoje esančiais resursais, galimybėmis, kurios moteriai padėtų geriau suvokti savo situaciją, padeda psichologiniai kursai. Jų svarbą pabrėžė beveik visos respondentės. Vienos kalėjimą vadina išsigelbėjimu, kitos „dugnu“. Dalis respondenčių tik patekę už grotų suvokė savo priklausomybę nuo alkoholio ir pradėjo lankyti Anoniminių Alkoholikų grupę. Tyrimo duomenys leidžia teigti, kad moterys alkoholikės, kurios pripažino priklausomybę, realiau suvokia savo dabartinę situaciją ir naudojami teikiamomis galimybėmis. Trys respondentės, kurios gėrė laisvėje, teigė, kad jos pačios susitvarkys ir nelanko AA grupės.

Būtina pabrėžti, kad dauguma apklaustųjų išskyrė mokymosi poreikį pirmiausia dėl savęs. Laiko praleidimas irgi svarbus faktorius moterų mokymosi motyvacijoje. Tik mažuma teigė, kad mokosi dėl „plusų“. Vadinasi, dominuoja vidinė mokymosi motyvacija, paskatinama išoriniais skatuliais (užimtumu, įrašu į charakteristiką). Moterys potencialiai ir /ar realiai turi vidinių savo resursų, kuriuos galima ir būtina panaudoti mažinant socialinę atskirtį laisvėje.

Pastebimas ryšys tarp *kultūrinio aktyvumo*, gebėjimų ir saviraiškos. Kuo didesnė motyvacija, tuo didesnis moterų užimtumas, įdomesni saviraiškos būdai. Jei moteris linkusi į kompromisus ir turi bendrųjų gebėjimų, tai ji aktyviai leidžia ir laisvalaikį. Nors kalėjime labai ribotos saviraiškos galimybės, bet moterys sugeba dalyvauti rankdarbių parodose, rengti vaidinimus, pasipuošti prieš šventes. Daugiausia laisvalaikį moterys leidžia rašydamos laiškus, skaitydamos, siūdamos, megzdamos, siuvinėdamos.

Viena iš resocializacijos formų kalėjime yra darbas. Moterims suteikiama galimybė kalėjime dirbti, tačiau vyresnio amžiaus ir silpnos sveikatos moterims pasirinkimo galimybės yra ribotos. Daugiausia moterų dirba siuvykloje, ten ilgos darbo valandos ir mažos pajamos netenkina moterų. Respondentės pripažįsta darbo svarbą, nes kai kurioms tai vienintelis pajamų šaltinis kalėjime.

Analizuojant *mokymosi veiksnius* būtina išskirti mokymąsi specifinėmis sąlygomis. Tai reikalauja iš moterų didelių pastangų, nes jau pati įkalinimo būseną yra nauja, o kitos moterys laisvėje nebuvo įgiję profesijos, prieš patekdamos į kalėjimą, nedirbo. Respondentės teigia, kad joms yra malonus bendravimas su žmonėmis iš laisvės, taip tarsi pernešama informacija iš anapus. Pastebimas amžiaus ir sveikatos ryšys tarp mokymosi motyvacijos laisvėje. Jaunesnės respondentės, neatmeta galimybių mokytis ir laisvėje. Tuo tarpu vyresnės, suvokdamos išsilavinimo svarbą, teigia, kad mokytis jos padės vaikams. Dalis respondenčių, prieš patekdamos čia, jautė didelę nežinią, baimę, nesaugumo jausmą. Buvo susikūrę neigiamus stereotipus apie kalinius ir kalėjimo

subkultūrą. Dalyvaudamos mokymo programose, dirbdamos, nuteistosios teigia, kad kalėjimas yra ta vieta, kur gali išsiugdyti tam tikrus gūdžius ir gebėjimus. Tačiau jos pabrėžia, kad, ar žmogus tai priims, priklauso tik nuo jo vidinių nuostatų. Moterys mini šias deintegracijos priežastis: ryšio su artimaisiais nebuvimas, materialinius sunkumus ir priklausomybę nuo narkomanijos.

Greitinant dvi paradigmas- bausmės ir mokymosi, susiduriama su teorijomis, akcentuojančiomis suaugusiojo besimokančiojo patirtį, laisvą pasirinkimą, mokymosi aplinką, vidinius mokymosi motyvus. Juozaitis (2000) suaugusiųjų mokymąsi iškelia vienu labai svarbiu aspektu, kodėl suaugusieji *iš tikrųjų* nori mokytis? Viso šio tyrimo metu, į tai ir buvo gilinamasi. Juozaitis tokį mokymąsi, kada supratimas ateina per suvoktą, išgyventą patirtį, kad tai verta daryti, vadina giluminiu. Reikia tik sudaryti sąlygas mokytis, o žmogus turi pasirinkimo laisvę, nes prievartinis mokymasis netaps savastimi. Tyrimo metu, pačios respondentės, suvokdamos joms suteiktas sąlygas, galimybes, atrasdamos save tarsi iš naujo, akcentuoja mokymąsi sau. Galima teigti, kad moterys skirtingai suvokdamos šį savo gyvenimo tarpsnį, analizuodamos gyvenimo patirtį, įvardindamos ateities lūkesčius, suvokia, kad tik nuo jų pačių pastangų ir vidinių asmens resursų priklauso, kokį kelią jos pasirinks išėję į laisvę.

Nors vieni autoriai peikia dirbtinę mokymosi aplinką ir teigia, kad pats besimokantis turi rinktis formas, aplinką, laiką, tačiau kiti nurodo, kad pats mokymosi procesas, užimtumas ugdo gebėjimus veikti. Turtingą ir perspektyvią mokymosi aplinką akcentuoja Jucevičienė ir Tautkevičienė (2004), teigdamos, kad tą pačią aplinką individas suvokia labai skirtingai. Būtina įvertinti individualius besimokančiųjų skirtumus. Linkaitytė ir Širvaitytė (2000) pabrėžia tokią efektyvią mokymosi aplinką, kur vyrauja tarpusavio pasitikėjimas ir pagarba. Čia jau išskyla nuteistųjų ir prižiūrėtojų (socialinių darbuotojų) tarpusavio santykių svarba ir reikšmė mokymuisi. Tai galėtų būti kita tyrimo dalis. Moterų pataisos namuose mokymosi galimybės yra suteikiamos, pirmiausia nemokamai. Tęstinis mokymasis laisvėje jau tampa prabanga, kadangi reikia tam skirti laiko, pinigų, valios. Kalėjime visą mokymosi procesą lydi paskatinimai, kurie laisvėje virst tik vidiniu pasitenkinimu. Mokymasis „šiltnamio sąlygomis“, kada moteris turi mažai pasirinkimo laisvės, kuomet kitos nuteistosios šalia irgi mokosi, bausmės atlikimo metu, gali pasirodyti visai patrauklus. Išėjus į laisvę ir grįžus į tą pačią socialinę aplinką arba prie senų įpročių, kada šalia kiti esantys galbūt nesupras moters pokyčių ir ji nesulauks pritarimo, be to susidurs su stigmatizacija jos atžvilgiu, mokymasis taps tik gražiu prisiminimu. Gal vertėtų sukurti tokią mokymosi aplinką, kad moteris galėtų pati nuspręsti ar tai jai reikšminga, sukurti formų įvairovę, kad nuteistoji išbandytų, kas jai tinka. Jei įmanoma, būtų naudinga supažindinti ir nuteistosios artimuosius su veikla, vykdoma pataisos namuose.

IŠVADOS

Tyrimo pradžioje iškelta hipotezė, kad *moterys, palaikančios artimus santykius su artimaisiais, lengviau priima teikiamas mokymosi galimybes*, pasitvirtino.

Hipotezė atskleista, aiškinantis moterų socialinius mokymosi veiksnius. Išryškėjo stipraus vidinio motyvo keistis ir artimojo, palaikančiojo socialinio tinklo (ypač vaikais) ryšys. Moterų ateities lūkesčiai tampriai siejasi su vaikų ir artimųjų ateitimi.

Skurdi moterų socialinė aplinka: tėvų menkas išsilavinimas, sunki materialinė padėtis sąlygojo moterų išsilavinimo galimybes, jų tolesnį užimtumą, materialinius resursus. Didesnės šeimos pajamos, kada šeima pilnos sudėties, nepriklausomai nuo socialinių ryšių tarp šeimos narių, lėmė aukštesnį moterų išsilavinimą ir profesijos įgijimą. Taip pat tėvų šeimos struktūra ir socialinė padėtis, dažniausiai nulėmė moterų savo sukurtos šeimos modelį. Aiškinantis ekonominius veiksnius laisvėje, išryškėjo tiesioginė priklausomybė tarp moterų užimtumo, saviraiškos galimybių, mokymosi poreikių ir nusikalstamumo rizikos.

Antroji iškelta hipotezė, kad *trumpesnis baismės laikas skatina moteris aktyviau naudotis teikiamomis mokymosi galimybėmis*, taip pat pasitvirtino. Ši hipotezė atskleista per moterų mokymosi psichologinius veiksnius. Moterų, padariusių sunkius nusikaltimus, laukia ilgi nelaisvės metai. Sunki adaptacija, miglota ateities vizija žadina pasyvią moterų resocializaciją. Ilgas baismės laikas moteris veikia labai neigiamai, ypač jei moteris turi sveikatos sutrikimų ar yra vyresnio amžiaus. Tokios moterys mažiau bendrauja, vengia artimesnių kontaktų su kitomis nuteistosiomis ir linkę daugiau į depresiją. Tai būdinga pirmakartėms moterims.

Moterys, kurios po stresinių įvykių, rado vidinių resursų išeiti iš traumuojančios aplinkos ir būsenos, greičiau pradėjo domėtis siūlomomis galimybėmis, ieškoti saviraiškos būdų. Tai pasireiškia ir kultūriniu aktyvumu. Neadekvati adaptacija – tampa visa ko neigimu ir prievartiniu mokymusi t.y. „dėl plusų“. Tokiu atveju, nuteistosios ilgai analizuoja padarytą nusikaltimą, vis grįždamos į praeitį, kaltina save ir nenori išeiti iš tos būsenos. Pasyviai bendrauja su kitomis nuteistosiomis, jų silpna mokymosi motyvacija.

Moterys, laisvėje įgiję aukštesnį išsilavinimą ir turinčios gabumų, įvairiau leidžia laisvalaikį pataisos namuose, dalyvauja kultūrinėje veikloje ir komunikuoja su ateinančiais žmonėmis iš laisvės. Visos respondentės šį savo gyvenimo etapą vertino kaip šansą pasitaisyti, tuo pačiu pabrėžė, kad nors ir suteikiamos galimybės resocializuotis, tačiau tai priklauso tik nuo pačio žmogaus.

REKOMENDACIJOS

Atlikus tyrimą, išryškėjo keli svarbūs darbo su nuteistosiomis aspektais, kurie galbūt paskatintų moteris aktyviau priimti mokymosi galimybes. Dirbantiesiems pataisos namuose, su nuteistosiomis moterimis, siūloma:

- Leisti pačioms moterims nusistatyti veiklos prioritetus, ar jai tuo metu geriau tik dirbti, o gal tik lankyti profesinius kursus. Per didelį užimtumą moterys motyvuoja tuo, kad į tai bus atsižvelgta sutrumpinant bausmės laiką, tačiau tuo metu nukenčia veiklos produktyvumas.
- Stiprinti moterų vidinę motyvaciją profesinių kursų atžvilgiu, kurie tikrai būtų perspektyvūs laisvėje, derinant tai su Darbo biržos duomenimis.
- Skatinti ne tik įrašais į kalinio asmens kortelę, perkelti į lengvesnę grupę, bet ir neformaliais būdais (šypsena, padėtinimu, šiltu žodžiu).
- Gerbti moteris, o ne užjausti, jas nukreipti ir skatinti, bet ne spręsti už jas. Turi būti kuriami lygiavertiški tarpusavio tarp prižiūrėtojų ir nuteistųjų įsipareigojimo ir pagarbos santykiai.
- Remtis ne tik vidiniais moterų ar išoriniais socialinių darbuotojų resursais, bet ir šeimos bei bendruomenės, kaip galimos nuteistųjų reintegracijos terpės, resursais.
- Patekus į pataisos namus, būtų tikslinga sudaryti kuo tinkamesnes sąlygas adaptacijai, t.y. apgyvendinti mažoj patalpoj, suteikiant kiekvieną dieną specialistų pagalbą, padedant įvertinti susidariusią situaciją ir nuteikiant galimiems sunkumams, atliekant bausmę.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Frauengefängnis von Panevėžys wurde eine Untersuchung durchgeführt. Ihr Ziel war, Bildungsbedürfnisse der verurteilten Frauen beeinflussende Faktoren zu erforschen und Bildungsprobleme bzw. Anregungen festzustellen.

Forschungsobjekt:

Bildungsbedürfnisse der verurteilten Frauen und Möglichkeiten in der Haftanstalt.

Forschungsaufgaben:

1. Die Analyse der wissenschaftlichen Literatur durchführen.
2. Faktoren, die die Bildungsbedürfnisse beeinflussen, feststellen.
3. Den offenen, zum Teil standardisierten Fragebogen erarbeiten.
4. Ein offenes Interview durchführen, Forschungsergebnisse mit Hilfe der narrativen Methode bearbeiten.
5. Schlussfolgerungen und Empfehlungen vorstellen.

Forschungsteilnehmer:

17 Frauen im verschiedenen Alter, die zum ersten Mal ins Gefängnis gerieten und zu 2 Jahren Strafe verurteilt wurden. Die Strafzeit ist verschieden, die Straftaten und die Gesetzparagrafen unterscheiden sich.

Bei der Analyse wurde die qualitative Methodologie gebraucht: man erarbeitete einen Fragebogen, der während des offenen Interviews benutzt wurde. Die Information wird mit Hilfe der narrativen Datenvorstellung dargelegt. Das bedeutet, dass Daten zusammen mit den Interpretationen und mit der Literaturanalyse vorgestellt werden.

Die am Anfang der Forschung hervorgehobene Hypothese, dass *Frauen, die enge Beziehungen mit ihren Verwandten pflegen, leichter die Bildungsmöglichkeiten annehmen*, hat sich bestätigt. Die Zukunftspläne der Frauen werden sehr eng mit der Zukunft der Kinder und der Verwandten verbunden.

Die arme soziale Umgebung der Frauen: kleine Ausbildung der Eltern, die schwere materielle Lage beschränkte die Bildungsmöglichkeiten der Frauen, ihre weitere Beschäftigung, ihr Einkommen. Die größeren Familieneinkommen, wenn die Familie voll ist, bestimmten die bessere Ausbildung und den Berufserwerb der Frauen. Die Struktur der Elternfamilie und die soziale Lage legten auch im größten Teil das Modell der eigenen Familie der Frauen fest.

Die zweite Hypothese darüber, dass *die kürzere Strafzeit die Frauen anregt, die vorgeschlagenen Bildungsmöglichkeiten auszunutzen*, hat sich auch bestätigt. Diese Hypothese wurde durch psychologische Aspekte der Frauenbildung erschlossen. Die Frauen, schwere

Verbrechen begangen haben, werden zu langen Jahren Haft verurteilt. Die schwere Adaptation, die unklare Zukunft verlangsamen die Resozialisierung der Frauen. Die lange Strafenzeit hat eine sehr negative Auswirkung auf die Frauen, besonders wenn die Frau Gesundheitsprobleme hat oder älter ist. Solche Frauen haben weniger Umgang mit anderen und sind mehr zur Depression geneigt. Das ist für die zum ersten Mal verurteilten Frauen üblich.

Die Frauen, die nach stressigen Ereignissen einen inneren Ausweg aus der verletzenden Umgebung und aus ähnlichem Zustand gefunden haben, begannen sich früher für vorgeschlagene Möglichkeiten zu interessieren und nach Wegen zum Selbstausdruck zu suchen. Das widerspiegelt sich auch in der kulturellen Aktivität. Die nichtadäquate Adaptation führt zum nihilistischen Verhalten und zum gezwungenen Lernen (ohne Lust). In diesem Fall analysieren die verurteilten Frauen lange das begangene Verbrechen, indem sie immer wieder in die Vergangenheit zurückkehren, beschuldigen ständig sich selbst und wollen aus diesem Zustand nicht heraus. Solche Frauen haben wenige Kontakte mit anderen Verurteilten, ihre Bildungsmotivation ist schwach.

Die Frauen, die in der Freiheit eine höhere Ausbildung bekommen haben und bestimmte Begabungen besitzen, verbringen ihre Freizeit im Gefängnis inhaltsreicher, nehmen an der kulturellen Tätigkeit teil und stehen mit Menschen, die sie besuchen, in Verbindung. Alle Respondentinnen schätzen diese Periode ihres Lebens als eine Chance sich zu bessern ein. Sie sind der Meinung, dass man Möglichkeiten hat, sich zu resozialisieren, aber alles hängt von dem Menschen selbst ab.

LITERATŪRA

1. Adamonienė, R., Daukilas, S., Krikščiūnas, B., ir kt. (2001). Profesinio rengimo pagrindai. Vilnius: P. Kalibato IĮ Petro Ofsetas.
2. Ališauskas, R. (2004). Švietimo reformos įgyvendinimo modeliavimas Lietuvoje. Švietimo visiems kokybė: pagrindiniai mokymosi visą gyvenimą įgūdžiai: rajoninė konferencija 2003 m. spalio 23-25 d. (p.27-32). Vilnius.
3. Anužienė, B. ir Liniauskaitė A. (2003). Aktualizuojantis mokymas (is) ir žmogaus savęs realizavimas. Šiuolaikinė edukologija: teorija ir praktika. Mokslo darbai: Tiltai. Klaipėdos universitetas. 17, 51-57.
4. Augis, R. ir kt. (Red.). (1993). Psichologijos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
5. Baršauskienė, V. ir Janulevičiūtė, B. (1999). Žmogiškieji santykiai. Kaunas: Technologija.
6. Bajorūnas, Z. (1997). Šeimos edukologija. Vadovėlis. Vilnius: Jošara.
7. Beresnevičienė, D. (1995). Nuolatinis mokymasis Lietuvoje. Vilnius: Pedagogikos institutas.
8. Beresnevičienė, D. (2000). Suaugusiųjų švietimo psichologiniai aspektai. Suaugusiųjų švietimas dabarčiai ir ateičiai (p. 32-37). Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas.
9. Binkauskienė, G. ir Misiūnas, A. (2004). Skurdo ir socialinės atskirties problema. Lietuvos ekonomikos apžvalga. Vilnius: Statistikos departamentas.
10. Blaževičius, J., Dermontas, J., Stalioraitis, P., Usik, D. (2004). Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos Teisės universiteto Leidybos centras.
11. Butkienė, G. ir Kepalaitė A. (1996). Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius: Margi raštai.
12. Dautartas, J. (Red.). (1999). Socialinis ugdymas I. Vilnius: VPU leidykla.
13. Dėl Tipinės naujai atvykusių į pataisos įstaigą nuteistųjų adaptacijos programos ir Tipinės nuteistųjų integracijos į visuomenę programos patvirtinimo. Valstybės žinios, 2004, Nr. 87-3192.
14. Foucault, M. (1998). Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. Vilnius: Baltos lankos.
15. Garalis, A. (2003). Nauja organizacinė kultūra: nuolat besimokanti organizacija. Mokslo darbai: Pedagogika, 69, 48-56.
16. Gliokler M. (2003). Tarpusavio santykių galia. Vilnius: Lietuvos Valdorfo pedagogikos centro leidyklos grupė.
17. Gudynas, P. (2004). Iššūkis švietimo sistemai ir švietimo bendruomenei. Švietimo visiems kokybė: pagrindiniai mokymosi visą gyvenimą įgūdžiai: rajoninė konferencija 2003 m. spalio 23-25 d. (p. 24-26). Vilnius.

18. Jakavičius, V. (1998). Žmogaus ugdymas: įvadas į edukologijos studijas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
19. Jakutis, A., Petraškevičius, V., Stepanovas, A. ir kt. (2000). Ekonomikos teorijos pagrindai. Kaunas: Smaltijos leidykla.
20. Jarvis, P. (2001). Mokymosi paradoksai. Kaunas: VDU leidykla.
21. Jucevičienė, P. ir Tautkevičienė G. (2004). Universiteto bibliotekos mokymosi aplinkos samprata. Mokslo darbai: Pedagogika, 71, 101-103.
22. Jucevičienė, P. (2001). Besimokančio miesto metmenys. 2.d. Besimokantys miestai, miesteliai, regionai- mokymosi per visą gyvenimą įgyvendinimas. Projekto ataskaita. Kaunas: KTU.
23. Juodraitis, A. (2004). Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika. Šiauliai: ŠUL.
24. Juozaitis, A. M. (2000). Besimokantys suaugusieji. Pirmasis sąsiuvinis. Vilnius: Danielius.
25. Kaminskienė, L. ir Teresevičienė M. (2000). Suaugusiųjų patirtinis mokymasis ir jo skatinimo galimybės. Suaugusiųjų švietimas dabarčiai ir ateičiai (p. 39-44). VDU.
26. Kanopienė, V. (2004). Lietuvos benamiai: gyvenimo sąlygos. Mokslo darbai: Socialinis darbas, 3 (1), 48-71.
27. Kanopienė, V. (2002). Vieniųjų mamų padėtis Lietuvoje: socialiniai, ekonominiai, demografiniai aspektai. Mokslo darbai: Socialinis darbas, 2 (2), 8-13.
28. Kardelis, K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex leidykla.
29. Karklelienė, E.: Kalėjimų ypatumai. (2004, gruodžio 6), Šiaulių kraštas, p.1;3.
30. Kavolis, V. (1996). Kultūros dirbtuvė. Vilnius: Baltos lankos.
31. Kučinskas, V., Kučinskienė, R. (2000). Socialinis darbas švietimo sistemoje. Teoriniai aspektai. Klaipėda.
32. Laurinavičiūtė, J. (2000). Suaugusiųjų mokymo ir mokymosi prasminiai akcentai. Suaugusiųjų švietimas dabarčiai ir ateičiai (p. 49-51). VDU.
33. Laurutis, V., Gumuliauskienė A., Šaparnytė, E. (2003). Informacinių ir komunikacinių technologijų integravimo švietimo sistemoje tendencijos nuolatinio mokymosi kontekste. Pedagogika, 69, 112-121.
34. Legkauskas, V. (2001). Psichologijos įvadas: paskaitų medžiaga. Kaunas: VDU leidykla.
35. Leliūgienė, I. (2002). Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas. Kaunas: Technologija.
36. Leliūgienė, I. (1997). Žmogus ir socialinė aplinka. Vadovėlis. Kaunas: Technologija.
37. Linkaitytė, G., Širvaitytė, V. (2000). Nuolatinio mokymosi gebėjimai ir juos veikiančios sąlygos. Suaugusiųjų švietimas dabarčiai ir ateičiai (p. 52-57). Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas.

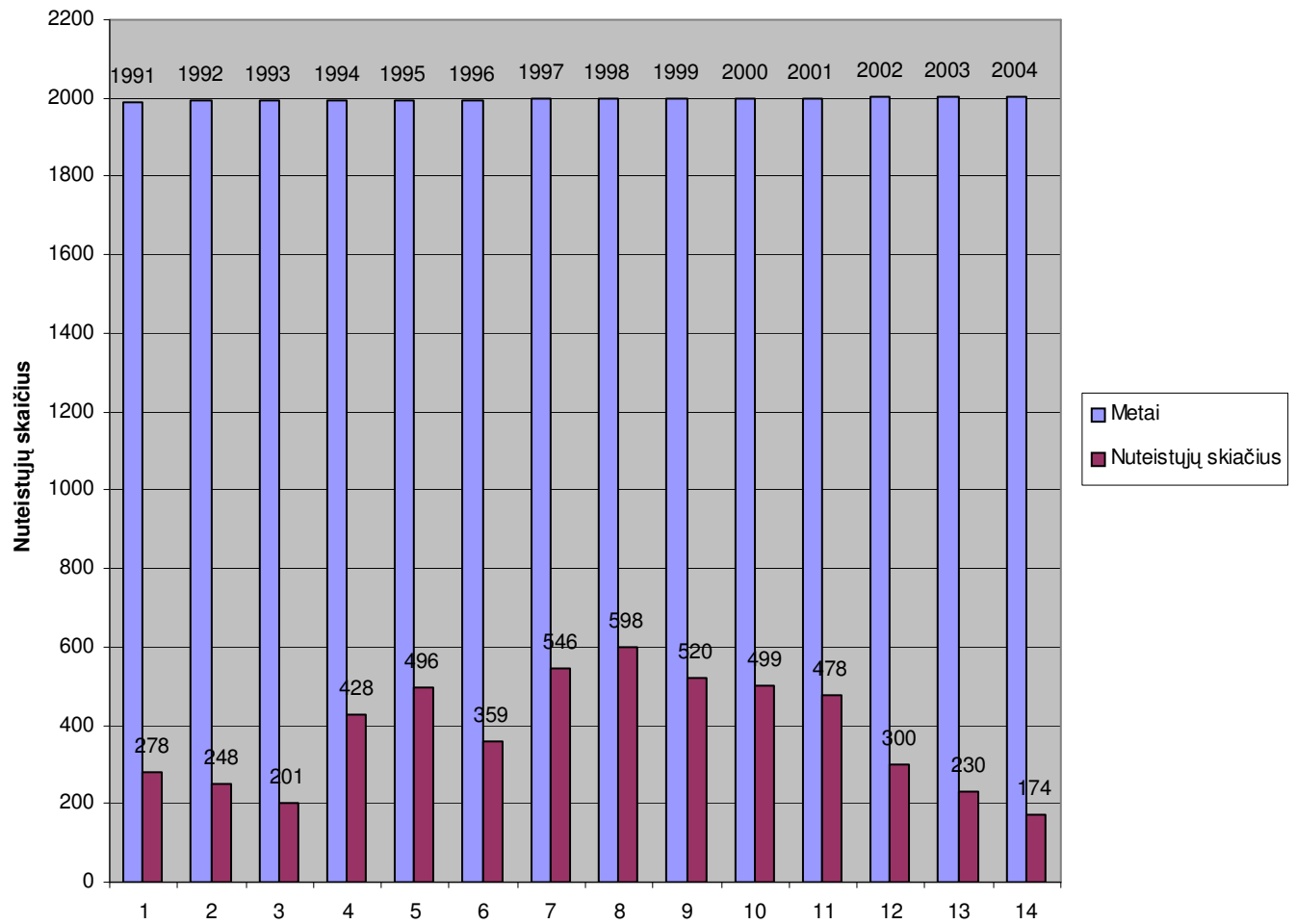
38. Longworth, N. (1999). *Making Lifelong Learning Work: Learning Cities for a Learning Century*. Kogan page, London.
39. Lukšienė, M. (2000). *Jungtys*. Vilnius: Alma Littera
40. Luobikienė, I. (2000). *Sociologija: bendrieji pagrindai ir tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija.
41. Maclean, R. (2004). *Bendrieji mokymosi visą gyvenimą gebėjimai. Švietimo visiems kokybė: pagrindiniai mokymosi visą gyvenimą įgūdžiai: rajoninė konferencija 2003 m. spalio 23-25 d.* (p. 11-13). Vilnius.
42. Mačianskienė, N., Gedvilienė, G., Linkaitytė, G., Teresevičienė, M. (2004). *Suaugusiųjų mokymasis. Mentoriavimas*. Kaunas: VDU leidykla.
43. Matulienė, G. (1997). *Šeimos psichologija. Vadovėlis*. Kaunas. Technologija.
44. Merkys, G., Ruškus, J., Juodraitis, A. (2002). *Nepilnamečių resocializacija Priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija Lietuvoje. Monografija*. Šiaulių universiteto leidykla.
45. Mockutė, A. :Pamokos kaliniams.(2005, kovo 18), Šiaulių kraštas, p. 5.
46. *Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija*. (2004). LR Švietimo ir Mokslo ministerija. Vilnius: LR Švietimo ir Mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
47. Pabrėža, J., Ališauskienė, R., (2003). *Darbingo amžiaus asmenų pasirengimo tęsti mokymąsi kognityvinis ir emocinis aspektai. Mokslo darbai: Pedagogika*. 69, 147-153.
48. *Pasaulio sveikatos pranešimas (2001). Psichikos sveikata: naujas supratimas, nauja viltis. Valstybinės psichikos sveikatos centras*. 2002.
49. Petkevičiūtė, N. (2001). *Žmogaus socialinė raida. Raštingumas ir žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo Liber. 122-129.
50. Rupšienė, L. (2000). *Nenoras mokytis – socialinis pedagoginis reiškiny*s. Monografija. Klaipėdos universitetas.
51. Ruškus, J., Mažeikienė, N., Blinstrubas, A., Balčiūnas, S. (2005). *Prekybos moterimis ir prostitucijos aukų rehabilitacija ir reintegracija*. Šiaulių universiteto leidykla.
52. Saavala, T. (2004). *Būsiami švietimo ir mokymo uždaviniai Europoje-esminės kompetencijos žinių visuomenėje. Švietimo visiems kokybė: pagrindiniai mokymosi visą gyvenimą įgūdžiai: rajoninė konferencija 2003 m. spalio 23-25 d.* (p. 14-19). Vilnius.
53. Stalioraitis, P. (1999). *Europos kalinimo įstaigų taisyklės. Laisvės atėmimo bausmės reguliavimas tarptautiniuose teisės aktuose: mokomasis metodinis leidinys*. Vilnius: LTA.
54. Stašinskas, J. (1991). *Norvegijos kalėjimai. Lietuvos kalinių globos draugija*. Vilnius.

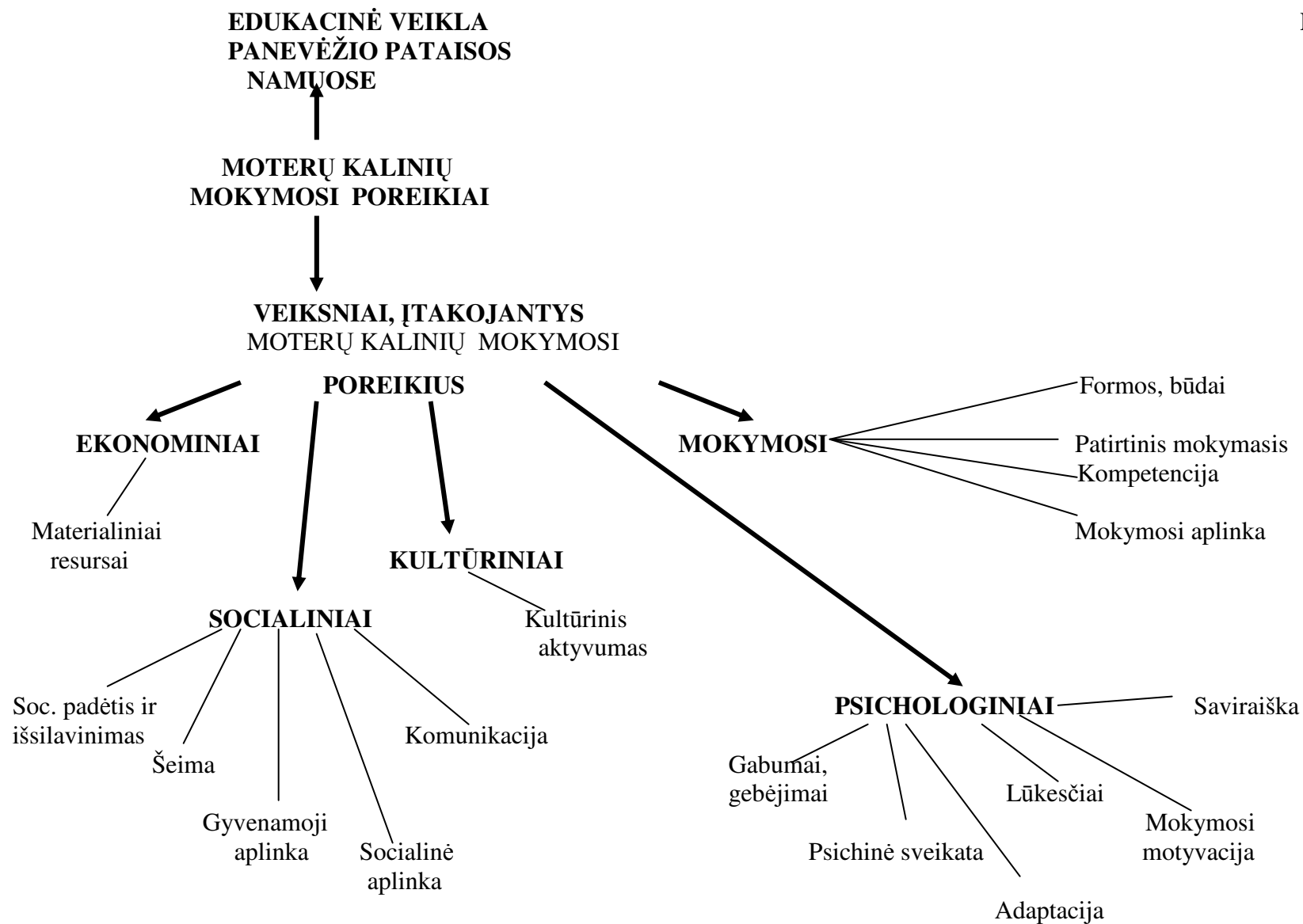
55. Suslavičius, A. ir Valickas, G. (1999). Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams: vadovėlis aukštosioms mokykloms. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras.
56. Šegždavičienė, R. (2003). Neformalusis ugdymas prieš socialinę atskirtį. Švietimas ir socialinė atskirtis. Suaugusiųjų švietimo savaitės patirtis. INTERNOS. 60-61.
57. Šeščilienė, I. M., (1997). Suaugusiųjų mokymosi motyvacijos ypatumai. Nuolatinis mokymasis besikeičiančioje visuomenėje: prielaidos ir prieštaravimai. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas. 40-45.
58. Štuopytė, E., Ruškus, J., Kaušylienė, A. (2003). Prioritetinių mokslo kryptių projekto „Piliečių dalyvavimo žinių ir besimokančio miesto kūrime aktyvinimas plėtojant jų novacinę kultūrą“ tarpinė ataskaita. Kaunas.
59. Taljūnaitė, M. (2004). Pilietybė ir socialinė atskirtis šiuolaikinėje Europoje. Filosofija. Sociologija. Nr. 4. Lietuvos mokslų akademijos leidykla. 46-49.
60. Taljūnaitė, M. (2000). Socialinės atskirties grupės kuriant gerovės valstybę. Teisinės valstybės link. Mokslo darbai: Jurisprudencija, 15 (7), 79-87.
61. Tamošiūnas, T. (2003). Socialinė atskirtis ir suaugusiųjų švietimas. Švietimas ir socialinė atskirtis. Suaugusiųjų švietimo savaitės patirtis. Vilnius. 35-38.
62. Tepperwein, K. (1998). Menas mokytis nepavargstant. Vilnius: Alma Littera.
63. Teresevičienė, M. (2004). Suaugusiųjų mokymasis: andragogikos didaktikos pagrindai: vadovėlis. Kaunas: VDU leidykla.
64. Tidikis, R. (2003). Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras.
65. Urmonienė, M. (2001). Marginalumo sociologinių požiūrių integravimosi į teisinę sistemą problemos. Lietuvos sociologija amžių sandūroje. Vilnius. 187- 192.
66. Urmonienė, M., Urmonas A. (2001). Sociologiniai ir kriminologiniai marginalumo aspektai. Lietuvos sociologija amžių sandūroje. Vilnius. 192- 197.
67. Urmonienė, M. (2002). Socialinis darbas su rizikos grupėmis. Mokslo darbai: Socialinis darbas, 2 (2), 134-137.
68. Vaicekauskienė, V. (2002). Nuteistųjų socialinės reintegracijos problemos. Mokslo darbai: Socialinis darbas, 1 (1), 100-103.
69. Valentinavičienė, A.:seminare mokytasi tolerancijos nuteistiesiems. (2004 lapkričio 15), p. 3.
70. Vėbraitė, V. (2004). Tol mokomės, kol gyvi esam. Švietimo visiems kokybė: pagrindiniai mokymosi visą gyvenimą įgūdžiai: rajoninė konferencija 2003 m. spalio 23-25 d. (p.20-23). Vilnius.
71. Venkutė, J.:už grotų – lyg sanatorijoje. (2002, vasario 23), Lietuvos rytas, p.8.

72. Zaleskienė, I. (2002). Bręstančio piliečio kompetencijos ir jų ugdymas. Mokslo darbai: Pedagogika, 64, 85-87.
73. Zaleskienė, I. (1998). Asmuo, visuomenė ir valstybė. Socialinė atskirtis // Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1998.-Vilnius: Jungtinių Tautų vystymo programa
74. Žemaitaitytė, I. (1997). Asmenybės lavinimasis nuolatinio mokymosi kontekste. Nuolatinis mokymasis besikeičiančioje visuomenėje: prielaidos ir prieštaravimai. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas. 46-47.
75. Žmogus ir socialinė raida ir gyvenamoji aplinka. (1996). Jungtinių Tautų Vystymo programa. Vilnius,
76. Белановский, С. А. (2001). Глубокое интервью. Москва: Никколо-Медиа.
77. Ядов, В. А. (2003). Стратегия социологического исследования. Москва: ИКЦ „Академкнига” „Добросвет”.
78. Страусс, А., Корбин. Дж. (2001). Основы качественного исследования. Москва: УРСС.
79. Budrys, N., Bukytė, I., Duobaitė, L., Remeikaitė., R. (2004). Buvusių kalinių adaptacinės problemos ir jų pateikimas spaudoje. Kaunas : VDU//<http://www.osf.lt/lt/ataskait/index.htm>http.
80. Hoellbrigl, S. (1998). Computer Kommunikation&Gefangnis. http://www.municipia.at/fallstudien/sp7/o_Name/f0000255.html.
81. Juodzevičienė, L., Kutrevičius, A. (2005). Lietuviai vejami iš užsienio kalėjimų.<http://www.lietuvauzsienyje.com/modules.php?op=modload&name>.
82. Narkevičienė, S. (2004). Neturėtume atstumti nusikaltusiųjų. <http://www.druskonis.lt/beta/2004-02-13/index.php?id=policijos>.
83. Padėkime jiems grįžti į visuomenę. <http://www.elektrenai.lt/naujienos> (žiūrėta 2004-08-17).
84. Piliponytė, J. (1998). Laisvės atėmimas: atlygis už nusikaltimą ar siekis pataisyti?http://www.sociumas.lt/Lit/nr_13/bausme
85. Wie ist das Leben hinter Gittern zu ertragen? (2004).http://www.prison-news.ch/leben_text_002.asp.
86. Strafvollzug in Deutschland: <http://www.jurathek.de/tom/gesetze>.

PRIEDAI

Nuteistųjų moterų skaičiaus kaita

Klausimynas

1. Demografiniai duomenys

- Vardas
- Amžius
- Išsilavinimas
- Tautybė
- Religingumas

Veiksniai, įtakoiantys moterų kalinių mokymosi visą gyvenimą poreikius			
Ekonominiai	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomiškai palanki aplinka 	Materialinės galimybės	<p>Prieš patenkant čia ar dirbote? Iš ko gyvenote? Ar tikitės grįžusi į laisvę vėl įsidarbinti ten pat? Ar dirbat dabar, kalėjime?</p>
Socialiniai	<ul style="list-style-type: none"> • Socialinė padėtis ir išsilavinimas tėvų šeimoje • Šeimos struktūra • Socialinė aplinka • Gyvenamoji 	<p>Išsilavinimas kaip vertybė</p> <p>Artimiausia aplinka (šeima, draugai)</p> <p>Būsto problema</p>	<p>Kokioje šeimoje užaugote? Ar turit artimų šeimos narių? Kokie vaikystės prisiminimai jus aplanko? Kokie buvo santykiai prieš patenkant čia? Koks jūsų išsilavinimas? Ar ištekėjusi? Ar turit vaikų? Kaip reagavo artimieji, kuomet sužinojo, kad jums gresia laisvės atėmimas? Ar palaikot santykius su artimaisiais ir koku būdu? Ką išgyvenate laukdama laiško, pasimatymo su namiškiais? Kokie jūsų santykiai su moterimis, kurios gyvena su jumis? Ar turite artimiausią draugę, kuriai galite išsipasakoti?</p>

	aplinka <ul style="list-style-type: none"> • Komunikacija 	Bendravimo ribotumai su „išoriniu“ pasauliu	Kur gyvenote laisvėje? Ar turėsite kur grįžti atlikus bausmę? Ar dažnai tenka pabendrauti su žmonėmis iš laisvės? Kaip jūs sprendžiate iškilusias įvairias bendravimo problemas? Ar yra kalėjime kažkokios nerašytos taisyklės? Ar jums patinka šnekėtis, pasakotis kitoms moterims/ Kaip jūs viena kitą palaikot? Ir ar palaikot?
Kultūriniai	<ul style="list-style-type: none"> • Kultūrinis aktyvumas 	Dalyvavimas kultūrinuose renginiuose	Kokie kultūriniai renginiai vyksta įkalinimo įstaigoje? Į kokius jūs mieliau einate? Kaip dažnai naudojate bibliotekos- skaityklos paslaugomis? Kaip ir koks vyksta pasiruošimas prieš didžiąsias šventes?
Mokymosi	<ul style="list-style-type: none"> • Mokymosi aplinkos ir formos • Kompetencija • Patirtinis mokymasis 	Poreikis mokytis Mokymosi formų ir būdų įvairovė Turima kompetencija Informacijos prieinamumas Poreikis įgyti kompetenciją Mokymasis iš savo patirties	Ar yra jums sudarytos sąlygos mokymuisi? Jūsų nuomone, įkalinimo įstaiga tai: -bausmės atlikimo vieta, -vieta, kuri skatina keistis ir formuoja įgūdžius. Ar norėtumėte tęsti mokslus laisvėje? Ar lankote mokyklą? Ar lankote profesinius kursus? Kokių laiku jums vyksta užsiėmimai? Ar jums vedamų kursų medžiaga pateikiama kvalifikuotai? Iš kur sužinote apie naujus užsiėmimus? Ar šie užsiėmimai jums yra naudingi? Kokie išmokti dalykai jums praverė gyvenime? Kaip jūs čia įgytus įgūdžius ir žinias panaudosite laisvėje? Kokių gyvenimo įgūdžių jūs įgyjate čia?
Psichologiniai	<ul style="list-style-type: none"> • Asmenybės gabumai ir 	Įgimti gabumai	Ar turite pomėgių?

	<p>gebėjimai</p> <ul style="list-style-type: none"> • Saviraiška • Mokymosi motyvacija • Adaptacija <ul style="list-style-type: none"> • Psichinė sveikata <ul style="list-style-type: none"> • Lūkesčiai 	<p>Igyti gebėjimai</p> <p>Saviraiškos poreikis ir galimybės</p> <p>Išoriniai ir vidiniai skatuliai</p> <p>Adaptacinis laikotarpis</p> <p>Priklausomybės</p> <p>Ateities vizijos</p>	<p>Kokia sritis jus labiausiai domina?</p> <p>Ar padeda jums čia sudarytos buitinės sąlygos save realizuoti?</p> <p>Kodėl norite mokytis?</p> <p>Ką jums reiškia mokytis?</p> <p>Kaip jautėtės žinodama, kad jus pasodins? Ar žinojot ką nors apie kalėjimą, prieš patenkant čia?</p> <p>Kaip reagavo į tai pašaliniai žmonės? (mokykla, kaimynai, bedradarbiai ir t.t.)</p> <p>Kaip išgyvenote išsiskyrimą su artimais žmonėmis?</p> <p>Kaip jautėtės atvykusi į įkalinimo įstaigą?</p> <p>Kas jums padėjo priprasti naujoje vietoje?</p> <p>Ar sunku buvo paklusti ir laikytis kalėjimo taisyklių?</p> <p>Ar buvote priklausoma kokiai nors priklausomybei?</p> <p>Ar čia lankote AA ar AN grupę?</p> <p>Ar AA grupės veikla jums padėjo? Jei taip, tai kaip?</p> <p>Kaip įsivaizduojate savo gyvenimą išėjus į laisvę?</p> <p>Ar nebijote visuomenės požiūrio?</p> <p>Kaip galvojate, ar galėsite atsispirti laisvėje alkoholiui, narkotikams?</p> <p>Kas jums padės laisvėje? Ar jums reikės pagalbos?</p>
--	--	---	---

Respondenčių demografinės charakteristikos.

[1] 19 metų, lietuvė, katalikė. Nebaigtas pagrindinis išsilavinimas, niekur nedirbo ir nesimokė. Nuomavosi butą Kaune. Pirmakartė. Buvo nuteista lygtinai, nes bandė su suklastotu asmens dokumentu vykti į užsienį. Nenuvykus į Pataisos inspekciją atsižymėti, pateko į Panevėžio pataisos darbų koloniją. Bausmės laikas 2m. 6mėn. Bausmę atlieka 3 mėnesius. Augo pilnoje šeimoje, kartu su dar dviem broliais. Neištekėjusi, vaikų neturi. Nuo 18-os metų gyvena savarankiškai, turi 25 metų draugą. Komunikabili, tvarkinga, gan linksma.

[2] 28 metai, lietuvė, tikinti. Gyveno Tauragėje. Turi savo butą. Laisvėje baigė 8 klases, neigijo jokios profesijos. Tėvai buvo išsituokę, mama sukūrė antrą šeimą. Teko dirbti įvairius darbus. Teistumas pirmas. Bausmės laikas – 8 metai (už narkotikus). Bausmę atlieka 1 metus ir 5 mėnesius. Gyveno su draugu 10 metų, nesu situokę. Dabar ir draugas atlieka bausmę, už tą patį nusikaltimą. Turi sūnų 8 metų, vaikas turi tėvo pavardę. Prieš patenkant čia, metus laiko smarkiai gėrė. Dabar lanko Anoniminių Alkoholikų grupę. Dirba savo būrio ūkvede, tai reiškia, kad ji atsakinga už tvarką, rikiuotes, kitas moteris.

[3] 45 metai, lietuvė, tikinti. Gyveno Elektrėnuose nuosavame name. Augo pilnoje šeimoje, turi dar seserį. Išsilavinimas vidurinis. Bausmės laikas 9,5 metai. Jau du metai, kaip čia. Nuteista pagal 104 str. (kalėjime šiuo metu kali 24 moterys už tą straipsnį). Su pirmu vyru išsituokusi, su juo turėjo 2 vaikus. Abu vaikai mirė. Su antru, sugyventiniu, susilaukė 5 vaikų. Turi jau ir du anūkus. Sugyventinis sudegė, kartu su namuku. Pati moteris gėrė nuo 35 metų, yra priklausoma nuo alkoholio, tačiau AA grupės nelanko. Pastoviai geria raminamuosius vaistus, dar 11-oje klasėje bandė žudyti. Nuolatinė nuotaikų kaita, depresija.

[4] 30 metų, lietuvė, bet motina buvo rusų tautybės. Tikinti. Gyveno Vilniuje, turi savo butą. Augo tik su mama ir seserimi. Mama gėrė. Išsilavinimas pagrindinis. Bausmę atlieka du metai, pirmakartė. Netekėjusi, turi dukrą, dabar jai 10 metų. Sesuo yra dukrelės oficiali globėja. Mergina buvusi narkomanė, infekuota AIDS. Dabar sėkmingai gydoma, tenka važinėti į Vilnių, kalėjimų ligoninę. Mergina neslėpė apie savo ligą, laisvai bendravo su kitomis nuteistosiomis. Su mergina teko bendrauti du kartus, pirmą kartą, kai ji buvo atsėdėjusi tik metus ir antrą kartą po metų. Pirmą kartą, kai šnekėjomės, ji ruošėsi vykti į Vilnių, kalėjimų ligoninę, todėl buvo prislėgta, liūdna. Kai susitikom antrą kartą, ji jau ruošėsi išeiti į laisvę, buvo tarsi kitas žmogus.

[5] 34 metai, lietuvė. Tikinti kažkuo, kuo pati nežino. Šiaip katalikė. Gyvena Panevėžyje. Baigusi prekybos mokyklą, dirbo pardavėja. Bausmės laikas 5 metai (už narkotikus). Bausmę atlieka 1 metus ir 8 mėnesius. Pirmakartė. Našlė, vyras nusižudė. Turi 14 metų sūnų, dabar jis būna pas uošvius. Išsilavinusi, daug žino apie žmogaus teises. Rašė skundą į teismą dėl antstolių veiklos, kuri jai padarė nemažą materialinę žalą, ir laimėjo.

[6] 46 metai, lietuvė, katalikė. Visa šeima katalikiška. Vilnietė, turi savo butą. Išsilavinimas spec. vidurinis. Specialybė – buhalterė. Nuteisė 7 metams, už žmogžudystę. Bausmę atlieka 1 metus ir 6 mėnesius. Pirmakartė. Augo daugiavaikėje šeimoje, iš viso 4 vaikai. Prieš nusikaltimą nedirbo, nes slaugė savo tėvą invalidą. Išsituokusi, turi du vaikus: dukrą ir sūnų. Dukra dabar studijuoja Vilniuje teisės universitete. Moteris silpnos sveikatos, serga hipertenzija, pastoviai geria vaistus. Labai jautri, stengiasi su niekuo nebendrauti, nekonfliktuoti.

[7] 32 metų lietuvė. Gyveno mieste. Baigė pagrindinį išsilavinimą, įgijo siuvėjos specialybę. Bausmės laikas 8 metai 5 mėnesiai. Bausmę atlieka 6 mėnesius. Mama buvo I grupės invalidė, šeimoje augo 5 vaikai. Visus vaikus auginu močiutė. Pati moteris yra II grupės invalidė. Labai silpnos sveikatos, serga artritu ir dar kitomis ligomis. Ištekėjusi, turi 3 vaikus. Dėl silpnos sveikatos negali dirbti, todėl dažniausiai mezga, užsiima rankdarbiais. Laisvėje priklausė invalidų draugijai, dabar visi jos nariai ir šeima labai palaiko moterį. Pati moteris bendrauja su vyresnėmis nuteistosiomis, yra jautri.

[8] 19 m. lietuvė, katalikė. Išsilavinimas nebaigtas pagrindinis (9 klasės). Gyveno mieste. Bausmės laikas 4 metai. Bausmę atlieka 7 mėnesius. Tėvai išsiskyrė neoficialiai, kai merginai buvo 16 metų. Nuo to laiko gyvena su tėvu. Motina pagimdė brolių (nuo kito vyriškio), kurių atidavė į vaikų namus. Nuo 12 metų pati mergina pradėjo rūkyti, išgerinėti, dingdavo iš namų. Pati mergina netekėjusi, vaikų neturi. Priklausoma nuo alkoholio, lanko AA grupę. Jaučiasi stipresnė, lanko profesinius kursus, eina į 10-ą klasę. Kitų vyresnių moterų jaučiasi globojama. Pati mergina nuoširdi, ramaus būdo, labai myli vaikus.

[9] 38 m. lietuvė, katalikė. Gyveno Kaune, turi savo butą, kuris dabar areštuotas. Pirmakartė. Nuteisė penkiems metams. Bausmę atlieka 1metus 6 mėnesius. Užaugo didelėje šeimoje su tėvu, 7 vaikai. Motina paliko vaikus, kai Linai buvo 12 metų. Laisvėje baigė profesinę mokyklą. Netekėjusi. Turi vieną sūnų, kuriam 14 metų. Sūnų dabar oficialiai globoja sesuo. Paskutinius du metus gėrė, ypač, kol vyko ikiteisminis tyrimas, gėrė ištisai 6 mėnesius. Dabar lanko AA grupę. Gyvena tik dėl sūnaus, labai jautriai reaguoja į aplinkinių pastabas, kambaryje gyvena viena.

[10] 30 metų, rusė, gimė Lietuvoje. Abu tėvai rusai. Pirmakartė. Bausmės laikas 5 metai. Bausmę atlieka 1 metus 11 mėnesių. Užaugo pilnoje šeimoje, dar turi brolių. Svetlana mokėsi labai gerai, baigė muzikos mokyklą, akordeono klasę. 1997 m. įgijo siuvėjos – sukirpėjos specialybę. Išsituokusi, turi dukrą, jai dabar 12 metų. Dabar gyvena Reabilitacijos centre, lanko AA grupę. Būdama laisvėje smarkiai gėrė, neteko darbo. Tačiau kalėjime tik po pusantro metų, pabandė nueiti į AA grupę. Iki to laiko nesuvokė, esanti priklausoma nuo alkoholio. Ramaus būdo, pirma nesivelia į konfliktus.

[11] 31 metai, lietuvė, tikinti. Gyvena Pasvalio rajone, kaime. Pirmakartė. Čia jau 10 mėn. už vyro žmogžudystę. Išsilavinimas pagrindinis. Augo 4 – ių vaikų šeimoje, su mama ir patėviu. Kadangi Vilma buvo silpnos sveikatos, ją

močiutė pasiėmė auginti į Panevėžį. Vilma ištekėjo 18 metų, turi 5 vaikus, amžius nuo 3 iki 13 metų. Vienas vaikas invalidas, gimė su Dauno sindromu. Vyras buvo II – os grupės invalidas ir smarkiai gėrė. Pati Vilma metus laiko, kol vyko teismai, taip pat smarkiai gėrė. Dabar jau 9 mėnesiai lanko AA grupę, dirba savo būrio ūkvede. Nors Vilma yra nelaisvėje, bet pati jaučiasi sieloje laisva, nes išsilaisvino nuo vyro smurto, kuris tęsėsi 12 metų.

[12] 42 metai, lietuvė, tikinti savyje. Nevaikšto į bažnyčią, bet tiki kažkokia aukštesne jėga. Bausmės laikas 8 metai, už vyro nužudymą. Pirmakartė. Bausmę atlieka 1 metai 2,5 mėnesio. Gyveno kaime. Užaugo pilnoje šeimoje, 4 vaikai. Įgijo batiuvės specialybę, bet pagal specialybę nedirbo. Dabar jau našlė, turi 4 vaikus. Du jau pilnamečiai, du mažamečiai (3 ir 5 metų). Vaikus prižiūri kaimynai. Pati Svetlana pasidarė agresyvesnė, išžulesnė. Tai įtakoja kalėjimo aplinka.

[13] 26 metai, lietuvė, tikinti. Gyveno kaime. Bausmę atlieka 10 mėnesių, už tėvo nužudymą. Pirmakartė. Šeimoje augo su tėvu, motina ir dar dviem broliais. Tėvas visada abejojo dėl Linos ir siūlė daryti DNR tyrimus, tėvystei nustatyti. Sūnus labai mylėjo. Gyveno sunkiai, Lina baigė 6 klases ir daugiau nebesimokė, eidavo su tėvu uždariauti, nes buvo vyriausia. Motina buvo silpnos sveikatos. Neištekėjusi, tačiau gyveno su draugu 9 metus, turi du sūnus. Mergina gerdavo, gydėsi psichiatrinėje ligoninėje, buvo užsikodavusi. Metus negėrė. Dabar pastebi savyje ryškių permainų, išmoko kontroliuoti savo mintis, elgesį, netgi kitaip kalba.

[14] 39 metai, lietuvė. Pirmakartė, gyveno mieste. Bausmės laikas 6 mėnesiai, vagystė. Bausmę atlieka 1,5 mėnesio. Augo tik su mama, 4 –ių vaikų šeimoje. Mama gėrė, teko skursti. Nuo 13 metų teko eiti uždariauti, įgijo vidurinį išsilavinimą. Ištekėjusi, tačiau su vyru negyvena. Turi 4 vaikus. Paskutiniu metu, girtaudavo su sugyventiniu. AA grupės nelanko, nes galvoja, kad pati sugebės nebegerti. Išėjus žada apsigyventi Nakvynės namuose ir nebegrįžti pas sugyventinį. Labai geros širdies, kol dirbdavo, padėdavo jaunesnei seseriai, tetai. Labai norėtų aplankyti vaikus.

[15] 31 metai, lietuvė, katalikė. Gyveno kaime. Pirmakartė, bausmės laikas 12 metų. Bausmę atlieka du metus. Pasmaugė dukrą, būdama girta. Visą laiką kalbėdama, Olga tiesiogiai neįvardino savo nusikaltimo. Netgi, kai pasakojo pradžioje apie savo vaikus, pasakė, kad turi 3 vaikus, mažiausiai dukrai 6 metai. Pasakė, kad du vaikai pas globėjus, o kur trečias nežino. Augo 3 vaikai tik su mama, kai Olgai buvo 9 metai juos paliko tėvas. Mokėsi internatinėje mokykloje, kur baigė 8 klases. Anksti ištekėjo, vėliau išsiskyrė ir po kiek laiko vyras mirė. Su juo susilaukė dviejų sūnų. Vėliau gyveno su sugyventiniu, su juo susilaukė dukros. Dabar Olgai apribotos motinystės teisės. Jau metai, kaip lanko AA grupę ir gyvena Psichologiniame centre. Visą laiką kalėjime vartojo raminamuosius vaistus didelėmis dozėmis, tik paskutiniu metu, pradėjo mažinti vaistų kiekį.

[16] 26 metai, lietuvė, katalikė. Gyveno mieste. Pirmakartė. Bausmės laikas 3 metai. Bausmę atlieka 4 mėnesius. Šeimoje augo tik su mama, tėvas paliko, kai merginai buvo tik 5 metukai. Turi dar jaunesnį brolių, kuris šiuo metu irgi sėdi kalėjime. Baigė 10 klasių, toliau niekur nebesimokė. Išėjo gyventi pas draugą. Netekėjusi, vaikų neturi. Turi priklausomybę alkoholiui, dabar lanko AA grupę. Dirba siuvykloje. Tvirtai nusistačiusi prieš mokymąsi kalėjime, profesinius kursus. Juos lanko tik dėl „pliusų“, nusiteikusi pesimistiškai. Padeda tik AA grupės nariai

[17] 32 metai, lietuvė, tikinti. Pirmakartė. Bausmės laikas 4 metai. Bausmę atlieka metus. Užaugo pilnoje šeimoje: tėvas, motina ir sesuo. Tėvas išgerdavo, bet nebuvo alkoholikas. Baigė 11 klasių, vėliau įgijo profesiją. Ištekėjusi, turi sūnų, kuriam dabar 5 metai. Puikūs santykiai su vyru. Pateko čia, nes per daug pasitikėjo draugais. Dabar jau atsargiau žiūri į žmones. Dirba bibliotekoje. Atrodo savimi pasitikinti, išsilavinusi, tvarkinga. Grįžus žada toliau dirbti savo vyro versle.

Išrinkti iš interviu protokolų respondenčių teiginiai

1. Moterų kalinių ekonominiai mokymosi veiksniai

1.1. Materialiniai resursai laisvėje ir kalėjime

„...nedirbau. ...bandžiau su padirbtu pasu kirsti sieną”. [1].

„Dirbau kavinėj valytoja, prekiauvau turguje. Vis skandindavausi alkoholyje, pradėjau nešti daiktus iš namų, nes reikėjo vis daugiau išgerti, o pati buvau bedarbė. Dabar dirbu ūkvede, reikia sužiūrėti rikiuotes”. [2].

„Eidavom uždarbauti pas kaimynus, padėdavom ūkyje. Dabar dirbu lauko valytoja...”. [3].

„Buvau narkomanė, infekuota AIDS. Vasarą prižiūrėjau gėles, buvo darbo kieme. Dabar gavau mėnesį atostogų, savo pareigas perdaviau kambariokei... taip pat dirbau 2-o aukšto ūkvede”. [4].

„...dirbau parduotuvėje...pardavinėdama narkotikus... Aš paprasčiausiai iš to pelniausi, nes iš atlyginimo sunku pragyventi. Vaikas auga, didėja jo poreikiai, reikia kompiuterio, o man vienai teko išlaikyti save ir sūnų. Tegu suteikia valstybė žmogui sąlygas užsidirbti, kad būtų galima patenkinti elementariausius savo ir vaiko poreikius, tada nereiks imtis nelegalių pragyvenimo būdų”. [5].

„...kai tėvas tapo invalidu, teko išėiti iš darbo, nes turėjau globoti tėvą. Kalėjime dirbau 8 mėn. fabrike, dabar dirbu ūkvede jau 7 mėn.”. [6].

„...pati aš turiu II gr. Laisvėje nedirbau, nes turiu invalidumą”. [7].

„Iki suėmimo dirbau, 10 metų išdirbau valytoja. Išėjus labiausiai bijau, kaip teks pragyventi. Dabar dirbu kepykloje”. [9].

„Siuvėja dirbau beveik iki nuteisimo. ... buvau atleista iš darbo už gėrimą (pagal straipsnį su įrašu)”. [10].

„Nedirbau, nes reikėjo auginti vaikus, vienam reikalinga pastovi priežiūra. Dabar atlieku rimtas pareigas, nes dirbu būrio ūkvede. Tai gana atsakingas darbas...”. [11].

„Gyvenime dirbau įvairius darbus. Paskutinė darbovietė buvo valgykloje, po to išėjau į dekretines atostogas”. [12].

„Man teko ir mokytis, ir nuo 12 metų eiti uždarbauti pas kaimynus... Baigiau 6 klases, nes reikėjo eiti dirbti. Dirbau siuvykloje, tėvas mane nusivesdavo prie statybų. Draugas važinėja uždarbauti į užsienį. Aš auginau vaikus”. [13].

„...dirbau sanitare. Vėliau, kai ištekėjau, išvažiuoju su vyru dirbti į Smolenską. Ten dirbom melioracijoje. Laisvėje gėriau...”. [14].

„Gyvenom labai vargingai, pindavom iš vytelių krepšius ir važiuodavom juos priduoti į miestą... Kadangi trūko pinigų, namie nebuvo sąlygų vaikams normaliai gyventi ir eiti į mokyklą, aš pati paprašiau seniūno, kad paimtų mano vaikus. Dirbu kepykloje ...”. [15].

„Norėjau dirbti, bet neišėjo, su draugais leidom linksmi laiką, norėjau greitai prasimanyti pinigų ir džiaugtis laisve. Dirbu siuvykloje - pamainos brigadininke. ...labai ilgos valandos siuvykloje (nuo 6.50 val. iki 15.45 val.). užsidirbi 100 litų per mėnesį”. [16].

„Prieš patenkant čia dirbau kartu su vyru, vyras turi savo verslą. Aš dirbu bibliotekoje (nuo š.m. sausio mėnesio). Šis darbas man patinka, turiu rūpintis ir akvariumu ir gėlėmis klasėse”. [17].

2. Moterų kalinių socialiniai mokymosi veiksniai

2.1. Socialinė padėtis ir išsilavinimas tėvų šeimoje.

„Augau su tėvu ir motina. Santykiai labai geri. Tėvams buvo labai netikėta. Be manęs šeimoje yra dar du broliai (24m. ir 8m.). Baigiau 9 klases, niekur po to nesimokiau, nedirbau”. [1].

„Mano tėvai išsiskyrė, kai man buvo 4 metai. Tėvas sukūrė antrą šeimą, bet vaikų nesusilaukė. Lankė mane, bet aš nieko tėvui nejučiau. Mama ištekėjo irgi antrąkart, susilaukė 2 dukrų. Patėvis visas mus mergaites mylėjo vienodai, netgi užstodavo mane prieš savo tikrą motiną, jei ji bardavosi. Tėvas buvo stalius, turėjo labai geras rankas. Baigiau 8 klases”. [2].

„Augau pilnoje šeimoje, buvo rūpestinga šeima, turiu seserį. Kiek prisimenu, visada buvom aprūpintos, sužiūrėtos, nieko netrūko. Tėvas jau miręs, mamai 70 metų”. [3].

„Augau tik su mama ir seserimi, mama dažnai mus palikdavo vienas. Turėjo priklausomybę alkoholiui. Mes anksti pradėjom savarankišką gyvenimą. Mane labai palaiko sesuo...”. [4].

„Užaugau normalioj šeimoj, turiu seserį, abu tėvus. Laisvėje esu baigusi prekybos mokyklą...”. [5].

„Visa mano šeima yra katalikai. Augau pilnoje šeimoje, mama jau mirus, gyvas tik tėvelis, kuris yra invalidas ir jam reikalinga pastovi priežiūra. Dar turiu 2 brolius ir seserį. Mano specialybė – buhalterė...”. [6].

„Mama I gr. Invalidė...Augau su močiute, buvom 5 vaikai. Buitis buvo skurdi, nors tvarkinga. Motina mums skyrė mažai laiko, vis neturėjo laiko. Vaikai vieni kitus padėjom auginti. Baigiau 9 klases ir įgijau siuvėjos specialybę”. [7].

„Tėvai išsiskyrė neoficialiai, kai man buvo 16 metų. Nebuvo pinigų, kad galėtų skirtis per teismą. Nuo tada aš gyvenu su tėvu. Žinau, kad mama dar susilaukė sūnaus, jam dabar 3 metai. Savo brolio dar nemačiau, nes jis gyvena vaikų namuose. Mama išgerdavo... Laisvėje baigiau 9 klases”. [8].

„Augau didelėje šeimoje, buvom 7 seserys. Mus užaugino tėvas, jam dabar 83 metai. Motina mus paliko, kai man buvo 12 metų. Aš šeimoje vidurinė sesuo. Pačios mergaitės ir auginom viena kitą, labai vargom, patyrėm daug skurdo. Laisvėje baigiau profesinę mokyklą”. [9].

„Abu tėvai rusai. Tėvas dirba taksistu, mama nebedirba. Dar turiu 23 metų brolių. Augau geroje šeimoje, tėvai dirbo. Pradinėse klasėse buvau pirmūnė, 6 metus lankiau muzikos mokyklą, baigiau akordeono klasę. Buvau labai aktyvi, visur manęs buvo pilna. Baigiau 9 klases ir vėliau mokiausi suaugusiųjų mokykloje”. [10].

„Pati aš užaugau 4 –ių vaikų šeimoje. Tėvas mirė, turėjau patėvį. Mane ilgą laiką auginom močiutė Panevėžyje (likę šeimos nariai gyveno Pasvalyje). Aš buvau labai ligota, daug laiko praleisdavau ligoninėse, sanatorijoje. Močiutė manim labai rūpinosi, turėjo viską ko tik užsigeisdavau. Man nieko netrūko. Baigiau 9 klases, vėliau įstojau mokytis į proftechninę, kur baigiau 2 kursus”. [11].

„Pati augau 6 asmenų šeimoje. 3 broliai, tėvas ir motina. Pati esu trečias vaikas šeimoje. Abu tėvai buvo dirbantys, gyvenom vidutiniškai. Dabar su broliais nepalaikau jokių ryšių. Baigiau vidurinę mokyklą, t.y. 11 klasių”. [12].

„Šeimoje augom 3 vaikai, 2 broliai ir aš. Aš buvau vyriausia. Tėvas manęs niekada nemylėjo, vis priekaištaudavo motinai, kad aš ne jo dukra, siūlė daryti DNR testą. Taip ir mirė su abejonėmis... Tėvas labai mylėjo jauniausią sūnų. Dabar jaunėlis nuėjo blogais keliais. Tėvas buvo labai gabus: gražiai piešė, drožė iš medžio. Kai šeima išsikraustė į kaimą, tėvas vis dažniau pradėjo išgerinėti, namuose vis dažnėjo konfliktai, priekaištai. ...trūko namuose ir maisto, ir meilės. Jaunėliai mokėsi internate. Su tėvu nebuvo jokių artimų, šiltų santykių. Baigiau 6 klases, nes reikėjo eiti dirbti”. [13].

„Pati užaugau taip pat 4-ių vaikų šeimoje. Buvo trys seserys ir brolis. Aš trečia šeimoje. Augau tik su mama. Mama gėrė, todėl patys vaikai auginomės vienas kitą. Tuomet Vaikų teisių tarnybos nebuvo, todėl patys labai sunkiai vertėmės. Gerai, kad turėjom labai gerus kaimynus, kurie pamaitindavo mus, priglausdavo. Nuo 13 metų gyvenau savarankiškai, mokiausi, uždarbiau. Mama mirė prieš šešis metus. Baigiau 11 klasių”. [14].

„Pati augau 3 vaikų šeimoje. Kai man buvo 9 metai, tėvas išvažiavo dirbti į Irkutską. ...mano tėvas sukūrė kitą šeimą ir nebegrįš į Lietuvą. Kurį laiką mes dar bendravom su tėvu laiškais, materialiai mums nepadėjo. Mama taip pat sukūrė antrą šeimą. Aš mokiausi specialiojoje internatinėje mokykloje, ten baigiau 8 klases..Sesuo irgi mokėsi internatinėje mokykloje”. [15].

„Šeimoje augau tik su mama, tėvas paliko mus, kai man buvo tik 5 metų. Yra dar jaunesnis brolis, kuris šiuo metu irgi sėdi kalėjime. Su mama niekada ir nebuvo gerų santykių. Anksti pradėjau gyventi laisvą, savarankišką gyvenimą. Baigiau 10 klasių ir toliau nebesimokiau...”. [16].

„Pati užaugau normalioje šeimoje, su tėvu, motina ir seserimi. Aš buvau vyriausia dukra. Tėvai turėjo darbus, tėvas išgerdavo, bet nebuvo alkoholikas. Jie tarpusavyje mažai bendravo, tėvas nesikišo į dukrų auklėjimą. Pati baigiau 11 klasių...”. [17].

2.2.Šeimos struktūra.

„Neištekėjusi, vaikų neturiu. Turiu draugą 25 metų... Savarankiškai gyventi pradėjau, kai man suėjo 18 metų”. [1].

„Gyvenau su draugu 10 metų, nesusituokė. Turim sūnų 8 metų, vaikas turi tėvo pavardę. Abu su vyru nuteisti...”. [2].

„Su pirmu vyru išsituokusi, su juo susilaukiau 2 vaikų. Taip jau gyvenimas susiklostė, kad abu vaikai mirė. Su antru, sugyventiniu, susilaukiau 5 vaikų. Turiu jau ir du anūkus. Gyvenimas ir su antru vyru nenusisekė, jis sudegė su visu namu... Vaikai jau paaugliai, sunkiai auklėjami, problemiški. Jauniausia dukra pastoviai vagia iš močiutės, dingsta iš namų. Aš nesuprantu ko trūksta dukrai, kad ji vis vagia iš močiutės. Sūnus yra lygtinai nuteistas, lapkritį jam sueis 18 metų”. [3].

„Kai pasodino, dukrai buvo 8 metai...”. [4].

„Turiu sūnų 14 metų, dabar jis auga su uošviais. Našlė, vyras nusižudė”. [5].

„Išsituokusi, turiu du vaikus: sūnų ir dukrą. Su vyru išsiskyriau dėl jo gėrimo, vaikai bendrauja su tėvu. Aš irgi bendrauju su buvusiu vyru. Dukra studijuoja teisę”. [6].

„Turiu 3 vaikus, vyrą”. [6].

„Netekėjusi, vaikų neturiu”. [8].

„Netekėjusi. Turiu vieną sūnų, kuriam 14 metų”. [9].

„Išsituokusi, turiu dukrą, jai dabar 12 metų. Vyras moka alimentus, palaiko santykius su dukra. Mergaitė gyvena su tėvais. Tėvas dirba taksistu...”. [10].

„Čia jau 10 mėn. už vyro žmogžudystę. Turiu 5 vaikus, amžius nuo 3 iki 13 metų. 3 vaikus prižiūri močiutė (vienas vaikas invalidas, gimė su Dauno sindromu), gyvena Panevėžyje. Vienas Pasvalio internatinėje mokykloje, atvažiuoja tik per šventes pas močiutę. Kitas vaikų namuose”. [11].

„Nužudžiau vyrą. Turiu 4 vaikus, dabar našlė. Du jau suaugę vaikai ir du – mažamečiai (3m. ir 5m.) Išėjusi žadu atsiimti vaikus, jie dabar pas kaimynus. Man motinystės teisės neapribotos”. [12].

„Turiu du berniukus (8m. ir 3m.), jie dabar gyvena kartu su tėvu. Draugas važinėja uždarbiauti į užsienį. Ruošėmės ženytis, bet taip ir nesusėjom, net vestuvinę suknelę turėjau nusipirkti“ [13].

„Ištekėjusi, bet su vyru negyvenu. Turiu 4 vaikus: 17m., 16m., 5m., 4m. amžiaus. Vyresnieji du sūnūs auga pas tėvą. Mano vyrui dabar 50 metų. Didžiuojuosi sūnumis, jie patys jau eina užsidirbti, padeda kaimynams. Vyresnysis sūnus nori stoti į proftechninę mokyklą, mokytis elektriko specialybės. Jaunesnis sportuoja, norėtų toliau ateiti sieti su sportu“ [14].

„Pati anksti ištekėjau, su pirmu vyru susilaukėm dviejų berniukų. Dabar jiems 14 ir 13 metų. Išsiskyrėm, vėliau mano vyras mirė. Susiradau draugą, su kuriuo gyvenom kartu kaime ir susilaukėm dukrelės. Patys auginom tik mažąją dukrelę. Dabar jai 6 metai, nežinau kur ji dabar. Kadangi trūko pinigų, namie nebuvo sąlygų vaikams normaliai gyventi ir eiti į mokyklą, aš pati paprašiau seniūno, kad paimtų mano vaikus. Dabar man apribotos motinystės teisės neribotam laikui, berniukus paėmė globėjai“ [15].

„Neištekėjusi, bet turiu draugą, su kuriuo susirašinėju. Vaikų neturiu“ [16].

„Ištekėjusi, turiu vieną sūnų. Su vyru puikūs santykiai, vaikui tik 5 metai“ [17].

2.3. Gyvenamoji aplinka.

„Nuomavausi butą Kaune. Išėjusi tikriausiai apsigyvensiu pas draugą“ [1].

„Gyvenu Tauragėje. Turiu Tauragėje butą, turėsiu kur grįžti, kai išėsiu į laisvę“ [2].

„Gyvenau Elektrėnuose, turėjau savo namuką, bet netekau. Dabar išėjusi į laisvę, eisiu gyvent pas mamą, ten mano ir vaikai. Galvoju, kad išėjusi sugebėsiu atsispirti kaimynų pagundoms, pastovėsiu už save, jaučiuosi stipresnė“ [3].

„Turiu savo butą“ [4].

„Kada mane suėmė, neuždėjo butui arešto ir butą apvogė. Nuostolį įvertinau 10 000 litų“ [5].

„Turiu Vilniuje butą“ [6].

„...aš gyvenu su tėvu. Grįžus gyvensiu pas tėvą“ [8].

„Turiu savo butą Kaune, bet dabar areštuotas“ [9].

„...nes grįšiu pas tėvus“ [10].

„Man nieko netrūko. Grįžus į laisvę gyvensiu savo bute, kaime“ [11].

„Grįžus gal pagyvensiu pas vyriausią sūnų, turiu savo nuosavą namą, bet jam reikalingas remontas. Susiremontuosiu namą ir gyvensim“ [12].

„Prieš patenkant čia, gyvenau su sugyventiniu, kuris gėrė ir mane skriausdavo. Žadu laikinai apsigyventi Nakvynės namuose...“ [14].

„...gyvenom kartu kaime...“ [15].

„...išėjau gyventi pas draugą. Grįžus tikiuosi vėl apsigyventi pas draugą“ [16].

„Grįšiu gyventi pas vyrą, į savo šeimą“ [17].

2.4. Socialinė aplinka:

„Dar ir dabar tėvams sunku patikėti, kad aš įkalinimo įstaigoje. Pačiai man taip pat nesitiki, kai skambinu namo, man atrodo, kad skambinu iš kito miesto ir tiek. Giminės nieko nežino, kad aš čia. Labai pasiilgau artimųjų, bet pasimatymų atsisakau, galvoju, kad po to neištversiu išsiskyrimo, bus dar sunkiau. Dabar vienam kambary gyvena 5 moterys, labai visos draugiškos“ [1].

„Dabar apie jį (patėvį) sužinau daugiausiai iš seserų, per šventes gaunu iš jo užrašytą atviruką. Su vyru galiu bendrauti tik laiškais, nesimatėme jau 2,5 metų“ [2].

„Bet pati neįsąmoniai pradėjau išgerinėti su kaimynais. Smerkė kaimynai, labai daug rašė žurnalistai, šnekėjo prie vaikų mokykloje. Vaikai parėję iš mokyklos verkėdavo. Dabar namiškiečiai lanko kas mėnesį, rašo laiškus, skambina. Atvažiuoja ir mama. Draugų neturėjau, neturiu draugių ir čia. Kambaryje gyvenam 6 moterys... Vasarą buvo gerai, leisdavo gult eiti 22.30, o nuo spalio 1 d. jau 21 val. turi būti išjungta šviesa“ [3].

„Kai pasodino, dukrai buvo 8 metai, nuo to laiko bendrauju tik telefonu ir laiškais. Gaunu iš sesers nuotraukų, iš kurių matosi kaip dukra išstypusi... Mane labai palaiko sesuo. Dukros nemačiau jau du metai laiko, bet labai dažnai kalbuosi su ja telefonu, taip pat su seserimi. Labai laikiu tų pokalbių, bet laikas taip greitai praeina, būna labai liūdna“ [4].

„Sūnų matau dažnai, jis užbėga po mokyklos, mokyklos nepakeitė. Skambinti gali kiekvieną dieną, jei tik turi pinigų. Gyvename viename kambaryje 15 moterų, per vidurį pasistatėm spintą, nes labai erzina tie patys veidai, nėra jokio privatumo. Būdavo iš pradžių, kai viena prieš kitą susėdę lovose riedavomės... Visokių moterų čia patenka, kitos nuėję praustis nežino kurią vietą, priekį ar užpakalį, reikia praust. Kai kurios pirmą kartą dešros kalėjime paragauna. Laisvėje buvę vargšės, čia atsigaua, dažosi, išsipusto ir madas demonstruoja. Dažniausiai susiburia didžiųjų miestų moterys (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos), arba tos kurios turi laisvėje pasiturinčių giminių, draugų. Su kalinėmis, kurios sėdi už vaikų žmogžudystės, niekas nenori bendrauti. Jos yra smerkiamos, iš jų tyčiojamasi“ [5].

„Su namiškiečiais susiskambinu, rašo laiškus. Visi mane palaiko, stiprina, tiki, kad aš nekalta. Pirmais kartais kai skambindavau namo, dukra pradėdavo verkti, tai reikėjo net piktuoju raminti: pinigai byra, laikas eina, o tu prie telefono verki. Kai išgirdavau dukros drebantį balsą, iškart sakydavau- jei verksi, padėsiu ragelį. Pirmą kartą pamačiau savo

namiškius po 1 metų. Buvo labai skaudu, sunku. Labai laukiau susitikimo, bet po to buvo dar sunkiau. Jie grįžo atgal namo, o aš turėjau pasilikti. Kai buvo Velykos, vis galvojau apie namiškius, bet ne iš pavydo, kad jie laisvėje, bet tiesiog buvau su jais mintimis. [šivaizdavau ką jie veikia, prisiminiau, kaip visi sutikdavom šventes kartu. Visada mintimis su saviškiais. Beveik su niekuo nebendrauju...]. [6].

„Dabar kas mėnesį lanko mama, vyras. Dabar gyvenam kambaryje 11 moterų, draugauju su 60-mete. Nežinau kodėl, bet man geresnės draugės yra vyresnio amžiaus. Yra relaksacijos kambarys, kur galima nueiti pabūti vienai. Kalėjime nėra kastų, tik su motinom, vaikų žudikėm, kitos moterys nebendrauja. Jos bendrauja tik tarpusavyje”. [7].

„Patekus į kalėjimą, artimeji buvo mane pasmerkę. Tada aš pati rašiau laiškus ir vis laukdavau, kol kas nors atsakys. Pirmas parašė laišką tėvas. Vėliau ir mama parašė. Gaunu dabar laiškus ir nuo močiutės iš tėvo pusės, ir iš vyriausios pusseserės. Pasimatymų neturėjau. Labai norėčiau, kad pas mane kas nors atvažiuotų aplankyti. Šiuo metu turiu draugą, 28 metų...Nesu jo mačiusi, turiu tik jo nuotrauką. Buvom susitarę, kad jis atvažiuos manęs aplankyti kovo 28d., bet taip ir neatvažiavo. Dabar gyvenam 4 moterys. Man padeda, globoja vyresnės moterys, vadina „leliuku”. [8].

„Sūnų dabar oficialiai globoja sesuo. Rašo laiškus, kas trys mėnesiai sesuo atvažiuoja su sūnumi aplankyti. Kambaryje gyvenu viena”. [9].

„Su namiškiais susirašinėju, paskambinu retai, nes brangu. Prieš metus buvo aplankyti mama su mano dukra. Iki šio laiko dukros nemačiau, nors spalio mėnesį mama buvo atvažiavusi į pasimatymą, bet be dukros. Dukra iš pradžių nežinojo kur aš, bet mokykloje jai mokytoja pasakė, kad jos mama kalėjime. Vienos mergaitės mama netgi uždraudė savo dukrai draugauti su mano dukterimi Kaimynai nepasmerkė ir tada, kai man buvo namų areštas. Gyvenu 5 mėnesiai Reabilitacijos centre, kambaryje 4 moterys. Prieš tai gyvenau kitame sektoriuje su 5-6 moterimis”. [10].

„Susirašinėjam laiškais su mama, vaikais. Visada ateina aplankyti močiutė, atsiveda ir vaikus. ... Kambario pakeisti niekas nenori, nes paskui gali užsitraukti kerštą, vadins ožka. Būna apkalbų, bet reikia nekreipti dėmesio”. [11].

„Dabar su broliais nepalaikau jokių ryšių. Su vaikais susirašinėju laiškais, bendraujam telefonu, kovo mėnesį turėjau pasimatymą. Dar dabar jaučiu artimųjų susitikimą, po kurio tik dar labiau kankina ilgesys. Kambaryje gyvenam 10 moterų. Bendrauju su visom vienodai (...). Yra moterų, kurios būdamos čia susiranda porą, tuomet išėję į laisvę, stengiasi vėl pakliūti atgal į zoną, kad pasimatyti su savo meile. Kitos išėję grįšta pas savo vyrus, sugyventinius ir niekas nesužino, kad kalėjime turėjo santykių su moterimi”. [12].

„Dabar su mama susirašinėjam, kartais pasiskambinam. Dabar gyvenam kambaryje tryse (aš vyriausia, kitom kambariokėm 20m. ir 21 m.). Visos labai draugiškos. Aš negaliu turėti ilgalaikių pasimatymų su savo vaikinu, nes mes nesam santuokoj, nors kartu jau devinti metai ir turim du vaikus”. [13].

„Nusiunčiau anytai laišką, tačiau ji dar neatrašė. Laišką gavau tik nuo vyriausio sūnaus. Kambariokės mane labai šilintai priėmė”. [14].

„Dabar bendrauju laiškais su mama ir seserimi, pasimatymų neturėjau. Atėję pas mus draugai kalbindavo ir šaukdavo mane ateiti išgerti. teks grįžti į tą patį kaimą. Spaudimą iš aplinkinių visada jausiu, nes teks grįžti į tą patį kaimą. Už tokį nusikaltimą, mane visada visi smerks”. [15].

„Neištekėjusi, bet turiu draugą, su kuriuo susirašinėju. Santykiai su artimaisiais nepasikeitė. Su mama susirašinėju, bet retai”. [16].

„Prieš patenkant čia su giminaičiais bendraudavom dažniausiai telefonu, susitikdavom per šventes. Dabar niekas nepasikeitė, mes taip pat bendraujam laiškais”. [17].

2.5. Komunikacija

„Visos vyresnės už mane, vadina mane “leliuku”. Viena yra kaunietė, tai su ja labiau sutariu. Kambariokės nesikeičia, tos pačios”. [1].

„...draugių artimų neturiu, kad galėčiau atvirai pasipasakot, nes jos pasijuoks, išėjus parūkyti tuoj paskleis paskalas. Išėjus noriu viską ir visas pamiršt, nerašysiu jokių laišku į kalėjimą ir bandysiu neprisimint. Buvo atvažiavusi LNK televizija, mus filmavo. Nejaukiai jaučiausi prieš kameras, kai ėmė iš manęs interviu. Prašėme, kad tik iš tolo rodytų, bet parodė visai iš arti”. [3].

„...prižiūrėtojos žmogiškos. Pati galiu vaikščioti po visus aukštus, su visom sutariu, dar kitom nuotaiką pakeliu. Neieškok pati konfliktų ir jų nebus. Jei nepatinka kambaryje, jei kuri moteris jaučia kokią spaudimą, paprašius visada perkels į kitą kambarį. Dėl to nėra jokių problemų, aišku, pas daugiakartes viskas kitaip. ...savo pareigas perdaviau kambariokėi, su kuria labai gerai sutariu”. [4].

„...stengiuosi negauti nuobaudų, kambaryje beveik visos moterys mano bendraamžės. Čia draugių nėra. Prie akių gali paguosti, išklaudyti, bet nususukę išjuoks, pasityčios. Tarp moterų dideli pletkai. Čiagi susirenka moterys, atrodo, kad panašaus likimo, nubaustos, turėtų palaikyti viena kitą, bet taip nėra”. [6].

„Išgyventi galima, tik reikia nesikišti į svetimus reikalus. Gal pas daugiakartes baisiau, bet pas jas moterys nėra jau tokios blogos. Tik pačiai reikia būti savimi ir nepalaikyti nei vienos pusės”. [7].

„...reikia kitas moteris ir paraginti, ir pabarti, prisiimti atsakomybę už savo būrį”. [11].

„...nesistengiu labai prie kurios nors prisirišt, nes paskui bus labai sunku išsiskirt. Kitos labai susidraugauja, kartais parašo iš laisvės, bet dažniausiai išėję į laisvę stengiasi neprisiminti likusių, užbraukti brūkšnį savo gyvenime ir pradėti viską iš naujo. Nors ir sugyvenu su kambariokėmis, bet niekada per daug neatsiveriu, nes prie akių gali ir išklaudyti ir suprasti, bet

už akių gali smarkiai apšmeižti. Kalbuosi tik apie bendrus dalykus, apie jausmus ir artimuosius nesišnekam. Nepasakoju apie ką rašo artimieji, ką aš išgyvenu. Stengiuosi nesikišt į kitų santykius ir nepalaikyti nei vienos pusės". [12].

„Viena draugė jau turi išeiti į laisvę, kuri ypatingai morališkai palaiškė mane. ...tapom labai artimos draugės". [13].

„...neišskiria manęs, pasidalina ir maistu, skanesniu kąsniu, nes pati aš negaunu siuntinių, nei pinigų neturiu. Būk savo vietoje, nesikišk į kitų reikalus ir tu niekam neužkliūsi". [14].

„Aš mėgstu vienvietę, esu vienišė, nemėgstu draugijos". [15].

„Čia patekus pamačiau labai skirtingų žmonių, pasidariau atsargesnė, niekuo akiai nebeprisitikiu. Kartais tenka ir pasibarti, kad moterys viską išvarto ir palieka. Būdamos čia, kalinės sulaukia svečių, malonu pabendrauti su žmonėmis iš laisvės". [17].

3. Kultūriniai mokymosi veiksniai

3.1. Kultūrinis aktyvumas

„Kalėjime vyksta įvairūs renginiai, koncertai, pačios moterys Kūčių vakarui surengėme spektaklį apie Jėzaus gimimą. Aš pati neinu į spektaklius ar koncertus, kur vaidina vaikai. Man tai per daug skaudu, visada sukelia slogius ir graudžius prisiminimus apie mano vaikus". [3].

„Per šventes leidžia televizorių žiūrėti ilgiau, pernai Naujųjų metų išvakarėse žiūrėjom iki 3val. nakties. Kai vyko kolonijoje renginys „Mis Nelaisvė“, moterys, kurios nepateko į salę, galėjo renginį stebėti per televizorių". [4].

„Per Kalėdas gavom iš administracijos maisto paketą, o per šias Velykas, visas moteris sukvieta į biblioteką ir pasveikino tik margučiais. Šiais metais kalėjime vyksta mažiau renginių, koncertų". [9].

„Atvažiuoja visokių svečių, seimo narių, prieš šventes atveža biški dovanų". [16].

4. Moterų kalinių psichologiniai mokymosi veiksniai

4.1. Gabumai ir gebėjimai

„Dabar jaučiuosi labai stipri, supratau, kad viską reikia išgyventi natūraliai, nebėgti nuo problemų, o jas spręsti. Dabar jaučiuosi galinti susidoroti su iškilusiais sunkumais...". [2].

„siuvinėju, neri, pati piešiu atvirukus. Per šventes nusiunčiu namiškiams savo pieštų atvirukų". [3].

„Už kambario tvarką atsakingos pačios moterys (kambaryje budim paeilui). Į korpusą ateina seselė ir tikrina tvarką, rašo pažymius". [4].

„Dabar jaučiuosi sutvirtėjusi, galiu pastovėti už save". [6].

„Aš pati netikėjau, kad galiu taip gražiai pinti iš vytelių. Gyrė ir mokytojas, mūsų darbai dalyvavo Marijampolėje kalinių darbų parodoje". [8].

„Turiu gerą balsą, dalyvaudavau saviveikloje kalėjime, kol dar ateidavo muzikos vadovė". [10].

„Čiagi yra tokių, kaip čigonės, tai jos net pasirašyti nemoka. Iš pradžių prašydavo mūsų, kad joms laiškus parašytumėm. Kai palanko mokyklą, biški pramoksta.". [11].

„Laisvėje buvau kitokia: bijojau pareikšti savo nuomonę, nepasitikėjau savimi, dabar daugiau bendrauju. Pati netikiu, kad galiu čia dabar laisvai šnekėtis apie savo gyvenimą, pasakotis, atsiskleisti, anksčiau, kitomis aplinkybėmis tikrai būčiau nesipasakojusi. Čia žmogus pasidaro agresyvesnis, įžūlesnis, tenka pastovėti už save". [12].

„Būdama čia pradėjau piešti, pati tuo stebiuosi, nes laisvėje nepiešiau. Nusiunčiu mamai piešinukų, mama net netiki, kad tai mano rankų darbas. Lankiau jogos pratimus, tai labai padėjo, išmokau priimti kitus žmones, tramdyti pyktį ir nesijausti prislėgtai. Pradėjau kitaip galvoti, mąstyti. Man užteko pabūti čia 3 mėnesius, kad pradėčiau susivokti savyje. Nežinau, kodėl taip įvyko, bet manau, kad tai likimas. Savyje jaučiu, kad man dar reikia čia pabūti. Dar nesu pasiruošusi išeiti iš čia. Išmokau normaliai kalbėtis, galvoti. Pati džiaugiuosi savo pasiekimais, gal taip turėjo įvykti. Kartą viena kalinė kieme bandė išprovokuoti muštynes, bet aš jų išvengiau ir tuo labai džiaugiuosi". [13].

„Laisvalaikiu labai mėgstu siuvinėti kryželiu. Siūlų duoda užsiėmimuose arba išsiardau kokį seną rūbą...". [15].

„Kai kurių ir kambariuose yra netvarka, būna baisu ir į tualetą nueiti, nes palieka po savęs nesutvarkyta". [17].

4.2. Saviraiška

„Kiekvieną dieną ateinu į biblioteką. Tvarkausi kambaryje, nes pati to noriu ir laikas greičiau praeina". [1].

„Laikas labai greitai eina, aš čia vos spėju visur. Labai užsiėmusi, nebūnu užsidariusi... Nuo pat pradžių aš pati ištraukiau į veiklą, stengiuosi iš naujo pradėti gyvenimą ir nenuleisti rankų. Laisvalaikiu žiūrim televizorių, laisvai bendrauju su savo sektoriaus kaimynėmis. Galim šalia lovų, ant sienų prisiklijuoti asmeninių nuotraukų, prisikabinėti įvairių niekučių". [4].

„Laisvalaikiu mezgu, siuvinėju. Ardaus senus megztinius ir taip prasimanau siūlų. Atėjo pavasaris, dabar galima dažniau išeiti į kiemą, pakvėpuoti grynu oru". [6].

„Laisvėj būdama priklausiau invalidų draugijai, ten užsiimdavom visokiais rankdarbiais. Ten save galėdavau išreikšti". [7].

„Labai mėgstu skaityti, siuvinėti, ateinu į biblioteką paskaityti laikraščius. Laisvėj labai mėgau žiūrėti televizorių, dabar kažkodėl nebesižiūri. Kažkaip nebeįdomu pasidarė. Savaitgaliais nėra kuo užsiimti". [8].

„Anksčiau pačios moterys savaitgaliais rinkdavosi ir darydavo koliažus. Apsikraunam būdavo pilną kambarį žurnalais ir šiuokšlėmis, labai patikdavo ir laikas greitai praeidavo, bet dabar nebėra mūsų vienos draugės, kuri išmokė mus daryti koliažus ir trūksta iniciatyvos susiburti". [9].

„Laisvalaikiu skaitau, televizorių nelabai patinka žiūrėti. Reabilitacijos centre turim kompiuterį, bet šiuo metu jis sugedęs”. [10].

„Laisvalaikiu rašau laiškus, skaitau, susikoncentruoju savyje ir nekreipiu dėmesio į kambariokes. Merginos darosi tatuiruotes, bet jos nieko nereiškia. Pati aš turiu dvi pasidariusi”. [11].

„Mėgstu žiūrėti televizorių”. [13].

„Norisi garsiai klausytis muzikos, ilgiau pabūti vakare. Anksčiau salėje buvo treniruokliai, kur įleisdavo po tris moteris treniruotis (du kartus po 1 val. ir vieną kartą 2 val.), bet dabar nebėra”. [16].

4.3. Mokymosi motyvacija

„Kalėjime lankau 10-ą klasę, psichologinius kursus. Labai patiko, galvoju, kad užsiėmimai naudingi, laisvėj irgi bandysiu lankyti kursus. Čia ruošia geri specialistai”. [1].

„labai padėjo psichologiniai kursai”. [3].

„Dabar lankau mokyklą, esu dešimtokė,...”. [4].

„Nemanau, kad gali padėti tokie psichologiniai kursai”. [5].

„lankyčiau tik dėl savęs, nes laisvėje aš vis tiek nedirbsiu valdiško darbo”. [7].

„Dabar mokausi 10-oje klasėje. Patinka mokytis”. [8].

„Aš mokausi dėl savęs, tikiu, kad drabužių modeliavimo kursai gali padėti laisvėje. Laikas greičiau eina”. [10].

„Kursus lankau dėl savęs ir, kad laikas greičiau praeitų. Patinka mokytis, suprantu, kad daug praradau per visus tuos metus. Kursai gali padėti išėjus į laisvę, nes reikia registruotis Darbo biržoje, o kokį darbą tau pasiūlys, jei tu būsi nieko nebaigus. Pagaliau čia viskas nemokamai, kodėl nepasinaudojus. Dabar lankau 10 klasę...”. [11].

„...einu į 6 klasę. Kursus lankau dėl savęs, neinu ten, kur man nepatinka. Buvau pradėjusi lankyti vytelių kursus, bet mečiau, nes pamačiau, kad tai ne man. Išmokau normaliai kalbėtis, galvoti”. [13].

„Nors aš anksčiau pindavau iš vytelių, bet vis tiek dabar lankau vytelių kursus, nes noriu daugiau išmokti ir tobulėti. Manau, kad kursai man tikrai padės išėjus į laisvę, dabar klesti statybos, gal gausiu darbo prie statybų. Gal vėl pinsiu iš vytelių”. [15].

„Manau, kad neverta čia mokytis ir lankyti kursus. Tiktai laiką gaišti, jokios naudos. Man svarbiausia darbas, tai nors kiek pinigų užsidirbi. Čia nėra pasirinkimo laisvės, per didelis užimtumas ir nepatogiai paskirstytas laikas. Netikiu, kad čia baigti profesiniai kursai turės įtakos ieškantis darbo laisvėje. Lankau juos tik dėl „plusų“, nes tikiuosi, kad bus sumažintas įkalinimo laikas. Psichologiniai kursai privalomi kiekvienai, kuri čia patenka”. [16].

„Lankau siuvinėtojų, kirpėjų kursus, bet daugiau dėl savę ir kad laikas greičiau eitų. Kitoms tikrai naudinga eiti mokytis, nes dauguma neturi išsilavinimo, specialybės. Kur tokiai dėtis, o jei namiškiai nusisuka ir dar nėra kur grįžti”. [17].

4.4. Psichinė sveikata

„Ir dabar net bijau pagalvoti, kas galėjo įvykti, jei aš ir toliau būčiau taip girtavusi. Patekusi čia, išgirdau apie AA grupės užsiėmimus ir pabandžiau nueiti. Iš pradžių tik pasiklausyti, niekada nemaniau, kad tai gali man padėti ir kad aš tapau priklausoma nuo alkoholio. Kai pirmą kartą nuėjau į AA grupę, nuo tos dienos nesu praleidęs nė vieno užsiėmimo. Pradžioje du mėnesius buvau tik klausytoja, kol išdrįsau prabilti apie savo priklausomybę alkoholiui. Labai dėkinga AA grupei. Aš dabar dvasiškai stipri”. [2].

„Aš pati esu ligonis, be vaistų negaliu. Esu išbandžiusi ne vieną savižudybės būdą: bandžiau kortis, gėriau vaistus. Ir dabar dažnai aplanko mintys apie savižudybę. Aš esu alkoholikė, pradėjau gert 35 metų. Čia buvau priversta negerti, nėjau į AA grupę. Kuo toliau, tuo labiau griaužia ilgesys, labai sunku. Labai pablogėjo sveikata, pašlijo nervai, geriu raminamuosius vaistus ir dieną, ir vakare be jų užmigti negaliu”. [3].

„Aš niekada neslėpiau, kad esu infekuota, čia visai greitai pripratau. Gal susitaikiau su tuo, kaip yra. Jei vis galvosi apie tai, gali visai stogas nuvažiuoti”. [4].

„Dėl to esu labai patenkinta savimi, moku pastovėti už save”. [5].

„Aš pati – ligų maišelis. Sergu hipertenzija, be vaistų nė dienos. Dabar jaučiuosi sutvirtėjusi, galiu pastovėti už save”. [6].

„Turiu priklausomybę alkoholiui. Dabar lankau AA. AA grupę pradėjau lankyti pati, niekas nevertė. AA davė naudos, pradėjau kitaip galvoti. Galvoju, kad laisvėje būsiu tvirta, galėsiu pasakyti „ne”. Dabar rūkau, nusiperku cigarečių”. [8].

„Esu labai jautri. Pergyvenu, jei kitos man kažką pasako nemalonaus. Vis graužiu save ir mintyse galvoju, kad tai aš buvau kalta. Lankau AA grupę. Šiuo metu mano galvoj tik blaivybė, stiprybė, kambary tvarka, švara. Negalvoju nei apie gėrimą, nei apie vyriškį”. [9].

„Gyvenu 5 mėnesiai Reabilitacijos centre...Lankau AA grupę. Laisvėj gyvendama dar nejaučiau, kad esu priklausoma nuo alkoholio. Čia atvykusi dar 1,5 metų nejaučiau, kad man reikia lankyti AA. Vėliau kažkaip pabandžiau nueiti paklausti ir nuo tada pastoviai lankau užsiėmimus. Suvokiau, kad esu priklausoma nuo alkoholio. Šiaip aš esu ramaus būdo, režimui paklusti nebuvo sunku. Niekada pirma nepuoļu veltis į konfliktus”. [10].

„Dabar jau 9 mėnesiai kaip lankau AA. Labai nukentėjo vaikai ir dabar kenčia, pati tai jaučiuosi viduj laisva. Mano siela jaučiasi išsilaisvinusi, vaikus irgi išlaisvinau nuo tos baimės ir siaubo”. [11].

„Savyje jaučiu, kad man dar reikia čia pabūti. Dar nesu pasiruošusi išeiti iš čia. Šiuo metu dar negaliu atsakyti ar negerčiau išėjusi į laisvę. Dabar vartydama žurnalus, kartais pagalvoju apie alkoholį. Būtų gerai atsigerti alaus, bet galiu ir negalvoti apie tai”. [13].

„Kartais būna apmaudu ir liūdna, kad aš gyvena taip, kodėl taip nusiritau. Išsiverkiu, kai niekas nemato. Pagalbos kitur neieškau, neinu pas psichologę. Laisvėje gėriau, tačiau čia nenoriu lankyti AA grupės, nes pati galiu susitvarkyti su savo problemomis. Stengiuosi viską išgyventi savyje. Pabuvus čia, jaučiuosi tvirtesnė, pasiryžusi keisti savo gyvenimą”. [14].

„Abu su sugyventiniu gėrėm. 1,5 metų kalėjime gėriau vaistus didelėm dozėm ir kelis kartus per dieną. Buvo labai baisu, patyriau iš kitų moterų smurtą... Vis galvodavau apie savižudybę, kartą atradau nuodų žiurkėms ir bandžiau nuodytis. Dabar geriu vaistus tik vakare. Jau metai, kaip lankau AA užsiėmimus. Šiandien jaučiuosi sustiprėjusi, pasikeitė požiūris į gyvenimą, jaučiuosi valinga. Dabar net nebegalvoju apie alkoholį, galėčiau pasakyti ne”. [15].

„Turiu problemų dėl alkoholio. Lankau AA grupę. Šiuo metu labiausiai padeda AA užsiėmimai, suteikia pasitikėjimo savimi, keičia požiūrį į gyvenimą”. [16].

4.5. Adaptacija

„Atvykus į kalėjimą buvo įtampa, nes nieko nežinojau, kaip čia vyksta gyvenimas. Adaptuotis padėjo psichologė, iš pradžių gėriau raminaus vaistus, bet jau po savaitės apsiūpratau”. [1].

„Patekus į kalėjimą pirmus metus tiesiog visą laik save griaužiau, bandžiau atsukti savo gyvenimą iki tos vietos, kol įvyko nusikaltimas. Vis mažiau, kaip viskas buvo, ką dariau, kur ėjau ir t.t. Prasidėjus antriems nelaisvės metams, pradėjo kankinti begalinis, skaudus ilgesys. Kuo toliau, tuo labiau griaužia ilgesys, labai sunku. Kai čia atvežė, iš pradžių buvo labai sunku, labai padėjo psichologiniai kursai ir psichologė. Pas psichologę lankiausi kiekvieną dieną”. [3].

„Man kalėjimas - kaip geras internatas...”. [4].

„Čia patekus labai išgyvenau, vis netikėjau, kad vis dėlto mane nuteisė. Pražilau, buvo didelis stresas”. [6].

„Sunkiausia buvo išverti Lukiškėse kalėjimų ligoninėje... Buvo košmaras. Kai čia atvežė, pasijutau daug geriau, gavau čia vaistų. Yra relaksacijos kambarys...Iš pradžių po nuteisimo prirėkė 2-3 mėnesių, kol apsiūpratau. Pradžioje padėjo psichologė, aš sirgau ir fiziškai, ir dvasiškai”. [7].

„Pradžioje padėjo psichologė, dabar metus galėsiu gyventi reabilitacijos centre. Buvo labai baisu, nes nieko nebuvau girdejusi apie gyvenimą kalėjime. Mačiusi tik per filmus, bet dabar baigiu apsiūprasti. Svarbu būti kuo daugiau užimtai ir tada laikas greičiau eis, mažiau mintys apie praeitį kankins. Iš pradžių skaičiuodavau dienas ir braukydavau ant kalendoriaus, dabar nebebraukau”. [8].

„Paskutinius du metus gėriau, ypač, kol vyko ikiteisminis tyrimas, gėriau ištisai 6 mėnesius, nes žinojau, kad reikės sėsti. Patekusi čia, labai sunkiai pripratau. Bijojau net išeiti iš kambario, buvo šokas. Kreipiausi į gydytoją, ji išrašė raminaus vaistų. Vis galvojau kaip visa įvyko...”. [9].

„Padariusi nusikaltimą, pati nuėjau į policiją ir prisipažinau. Gal būtų ir nenuteisė, bet aš nebūčiau išgyvenusi su tokia našta sąžinėje. Negalėjau užmigti naktimis. Man buvo paskirtas 8 mėnesius namų areštas. Visą tą laiką, labai daug gėriau ir išnaudojau gyvenime visas progas, kokios tik pasitaikė tuo laiku kelyje. Vis tiek manęs laukė laisvės atėmimas. Pirmus metus labai sunkiai taikiausi prie aplinkos, dabar kitaip išgyvenu nelaisvę, įgijau tvirtybės”. [10].

„Metus iki pasodinimo pati smarkiai gėriau. Labai sunku buvo palikti vaikus. Buvo baisu patekti į kalėjimą, nes buvau susidariusi blogą nuomonę apie kalinius ir zoną. Aplinkiniai pažįstami pasakojo kaip čia baisu”. [11].

„Čia atvykus sunku buvo priprast prie režimo, to negalima, ano negalima”. [12].

„Man užteko pabūti čia 3 mėnesius, kad pradėčiau susivokti savyje. Nežinau, kodėl taip įvyko, bet manau, kad tai likimas. Savyje jaučiu, kad man dar reikia čia pabūti”. [13].

„Prieš patenkant čia labai bijojau. Kol buvau izoliatoriuje nieko nevalgiau ir nemiegojau. Kiti laisvėje buvo prišnekėję, kad čia apvogs, sumuš. Išsiverkiu, kai niekas nemato. Pagalbos kitur neieškau, neinu pas psichologę. Laisvėje gėriau, tačiau čia nenoriu lankyti AA grupės, nes pati galiu susitvarkyti su savo problemomis. Stengiuosi viską išgyventi savyje”. [14].

„Iš viso, kai atsipeikėjo po įvykio, norėjau tik mirti. Pirmus metus padėjo psichologė. Negalėjau miegoti naktimis, vaikščiodavau, ramstydama sienas”. [15].

„Praleidau metus iki teismo Lukiškėse. Ten niekas už tave nepastovės, niekas neapgins. Turi pati už save kovoti ir būti stipri, negali parodyti savo silpnumo. Su mintim, kad teks sėdėti kalėjime, jau susitaikiau būdama Lukiškėse. Buvo sunku prisitaikyti prie režimo”. [16].

„Buvo labai baisu, kol apsiūpranti, kol įpranti prie naujų terminų, žargono. Iš pradžių buvo sunku suprasti kitas moteris”. [17].

4.6. Lūkesčiai

„Išėjusi galvoju ieškotis darbo. Retkarčiais parūkau, išgeriu miksų, šiaip alkoholio nevarioju. Galvoju, kad išėjusi nebelakstysiu, kaip galvą pametusi, iki šiol elgiausi vaikiškai...laisvėj irgi bandysiu lankyti kursus”. [1].

„Grįžus galvoju būtinai lankyti AA grupę savo mieste. Aš suprantu, kad turėsiu atsakyti ir taurės šampano. Jei noriu pradėti gyventi naują gyvenimą, turiu būtinai ieškoti pagalbos, lankyti ir būti palaikoma kitų AA grupės narių. Manau, kad sugebėsiu gyventi kitaip, gyventi dėl sūnaus”. [2].

„...čia visai greitai pripratau. Gal susitaikiau su tuo, kaip yra. Jei vis galvosi apie tai, gali visai stogas nuvažiuoti”. [4].

„Išėjusi galvoju pasirinkti vaikais...Galvoju, kad išėjusi sugebėsiu atsispirti kaimynų pagundoms, pastovėsiu už save, jaučiuosi stipresnė. Supratau, kad labai svarbu yra pasakyti ne, jei siūlys išgerti, o pasakyti gali tekti ne vieną kartą, kad suprastų kiti ir atstotų. Aš įsitikinusi, kad antrąkart sugrįžti neteks”. [3].

„Išėjus galvoju lankyti vakarinę mokyklą, eiti į 11 klasę. Nebijau eiti į žmones... Noriu pati užauginti savo dukrą”. [4].

„Išėjusi, aišku, ieškosiuos darbo prekyboje. Bijau, kad negalėsiu aprūpinti savo vaiko pilnai. Jis auga, poreikiai irgi. Nežinau kaip reikės išsiversti...”[5].

„Išėjusi noriu susitvarkyti gyvenimą, aš gi dar labai jauna. Norėčiau sukurti šeimą ir turėti vaikų. Išėjusi eisiu į Darbo biržą, reiks vaikščioti į Pataisos inspekciją atsižymėti. Labai norėčiau dirbti aukle, nes labai myliu vaikus. Galvoju, kad laisvėje būsiu tvirta, galėsiu pasakyti „ne”. [8].

„Patį jaučiuosi saugi, nes grįšiu pas tėvus ir žinau, kad tėvai padės. Neturėdama kur grįžti, neišsivaizduoju, kaip reikėtų kabintis į gyvenimą. Nors įmanoma, reikia noro. Išėjusi visuomenės nebijau. Patį tik nedirščiau nueiti pas dukrą į mokyklą, nes dukra lanko tą pačią mokyklą, kur mokiausi ir aš”. [10].

„Likusį gyvenimą svajoju skirti vaikams, tik dėl jų ir gyvenu. Grįžusi žadu nebegerti, reikia tik turėti ryžto. ...bet reikia pasakyti pirmą “ne”. Vieno “ne” neužteks, reikės daug kartų tai kartoti, kol kiti patikės, kad aš nebegeiru. Išėiti į laisvę nebijau”.[11].

„Čia tikrai nebegrįšiu”. [13].

„Išėjusi žadu atsiimti vaikus, jie dabar pas kaimynus. Man motinystės teisės neapribotos. Susiremontuosiu namą ir gyvensim. Vaikai dar maži, reikia juos užauginti, gera bus matyti kaip jie auga, eina į mokyklą”. [12].

„Kalėjime baisu. Daugiau čia nepateksiu. Žadu laikinai apsigyventi Nakvynės namuose, nuvažiuoti aplankyti vaikus. Išėjus užsiregistruosiu Darbo biržoje”. [14].

„Tikiu, kad išėjusi kitaip gyvensiu, sugebėsiu atsispirti. Spaudimą iš aplinkinių visada jausiu”. [15].

„Tikiuosi išėjusi daugiau čia nebepakliūti, aš dar jauna, norisi susitvarkyti gyvenimą”. [16].

5. Moterų kalinių mokymosi veiksniai

5. 1. Mokymosi aplinkos ir formos

„Darbo biržoj pasiūlys kokius kursus, gal kokio darbo”. [1].

„Mokykloje pamokos vyksta nuo 16 iki 20val. Per dieną vyksta 5 pamokos (anglų k., lietuvių k., matematika, fizika, chemija, lietuvių k. kursai nemokančioms lietuviškai rašyti ar kalbėti, nėra tik kūno kult. pamokų). Išėjus galvoju lankyti vakarinę mokyklą, eiti į 11 klasę, dienom norėčiau dirbti”. [4].

„Kalėjimas sugadina žmogų, pakrinka nervai, pasidarai abejingas kitų skausmui, nepakantus kitam”. [6].

„Jei čia nespėsiu baigti dvylika klasių, stengsiuos išėjus mokyti suaugusiųjų mokykloje. Labai norėčiau dirbti aukle, nes labai myliu vaikus. Kalėjimas skatina ir padeda keistis, pradėti kitaip vertinti gyvenimą”. [8].

„Kai prieš devynis metus baigiau specialybę, nuo to jau daug kas pasikeitė, gerai, kad čia galiu daugiau išmolti”. [10].

„Vaikai dar maži, reikia juos užauginti, gera bus matyti kaip jie auga, eina į mokyklą. Noriu, kad jie pasiektų daugiau gyvenime, išsimokytų, šiais laikais labai svarbu mokslas. Vis dėlto, kalėjimas sugadina žmogų, tai yra duobė”. [12].

„Esu baigusi dažytojų – tinkuotojų kursus. ...lankau vytelių, siuvinėtojų, kirpėjų kursus. Greitai prasidės statybų kursai. Nors aš anksčiau pindavau iš vytelių, bet vis tiek dabar lankau vytelių kursus...” [15].

„Čia nėra pasirinkimo laisvės, per didelis užimtumas ir nepatogiai paskirstytas laikas. Jei nenorėsi pats keistis, kalėjimas tikrai nepakeis tavęs”. [16].

„Patį jau nebeįsivaizduoju mokyti, reikia dirbti, kad galėtumėm sūnui suteikti sąlygas mokyti”. [17].

5. 2. Patirtinis mokymasis

„...niekur... nesimokiau, nedirbau. Laisvėje draugai ir draugės visada būdavo vyresni už mane, man taip patinka. Kitos draugės ir šeimos turi. Su vyresnėmis įdomiau bendrauti, yra apie ką pašnekėti”. [1].

„Vėliau jau, patekima į kalėjimą laikiau jau kaip išsigelbėjimą iš duobės. Dabar jaučiuosi galinti susidoroti su iškilusiais sunkumais, supratau, kad viską reikia išgyventi, priimti natūraliai. Jei noriu pradėti gyventi naują gyvenimą, turiu būtinai ieškoti pagalbos, lankyti ir būti palaikoma kitų AA grupės narių”. [2].

„Noriu tik ramybės, pavargau nuo visko. Aš jau močiutė, padėsiu anūkams. Jau nebe tie metai, kad pradėti mokyti”. [3].

„Kalėjime labai trūksta advokato, kada iškyla paprastų buitinių problemų, spręsti administracinėms byloms. Susidūriau ir su anstolių nekompetencija, patį rašiau skundą ir laimėjau prieš anstolius. Man svarbiausia – sūnaus ateitis ir jo išsilavinimas. Nenorėčiau, kad jam kada tektų sėsti”. [5].

„Laisvėj būdama priklausiau invalidų draugijai, ten užsiimdavom visokiais rankdarbiais. Čia irgi mezgu, neri, kad tik laikas greičiau eitų Nežinau kodėl, bet man geresnės draugės yra vyresnio amžiaus. Su jaunesnėmis neįdomu, jų kitoks požiūris į gyvenimą, vyresnės moterys - brandesnės”. [7].

„Tos moterys, kurios ir išėję lanko AA, lengviau įsitvirtina gyvenime. Dažniausiai AN vėl grįžta į įkalinimo įstaigą, grįžta ir tos, kurios neturi pastogės ir pinigų. Manau, kad kalėjime pakanka praleisti 2-3 metus, kad pasitaisytum, pergaltum savo klaidas ir įgautum tvirtybę”. [10].

„Likusį gyvenimą svajoju skirti vaikams, tik dėl jų ir gyvenu. Išėjus norėčiau padėti vaikams kabintis į mokslus, nes nenoriu, kad vaikai taip vargtų, kaip vargau aš. Manau, kad moteriai pasitaisyti galima per metus laiko. Iš 7 mano pažįstamų moterų, 3 jau grįžo antrą kartą į kalėjimą. Dažniausiai grįžta narkomanės, nes joms reikia 200 – 300 Lt dienai,

kad pavartotų narkotikus. Manau, kad moteriai pasitaisyti galima per metus laiko. Iš 7 mano pažįstamų moterų, 3 jau grįžo antrą kartą...” [11].

„Laisvėje buvau kitokia: bijojau pareikšti savo nuomonę, nepasitikėjau savimi, dabar daugiau bendrauju. Pati netikiu, kad galiu čia dabar laisvai šnekėtis apie savo gyvenimą, pasakotis, atsiskleisti, anksčiau, kitomis aplinkybėmis tikrai būčiau nesipasakojusi. Nebijau išeiti, nebijau žmonių, eisiu iškėlusi galvą. Vis dėlto, kalėjimas sugadina žmogų, tai yra duobė. Pakliūti čia yra baisu, čia patekai, vadinasi esi jau dugne”. [12].

„Pradėjau kitaip galvoti, mąstyti. Net mama, paskaičius mano laiškus vis stebisi ir sako, kad gal ne aš rašau. Man užteko pabūti čia 3 mėnesius, kad pradėčiau susivokti savyje. Nežinau, kodėl taip įvyko, bet manau, kad tai likimas. Esu jauna, bet tikrai labai daug patyriau, dabar mokau gyvenimo jaunesnes kambariokes”. [13].

„Kartais būna apmaudu ir liūdna, kad aš gyvena taip, kodėl taip nusiritau. Kalėjime baisu. Daugiau čia nepateksiu”. [14].

„...nebe galvoju apie alkoholį...Iš pradžių aš nesuvokiau, kad tai liga ir priklausomybė. Galvojau, kad geriu iš pasileidimo. Tik dabar galiu atvirai pasakyti, nes tik dabar suvoki, kad buvau pasiekusi dugną ir pragėriau vaikus”. [15].

5. 3. Kompetencija

„Baigiau aplinkotvarkos kursus. Labai patiko, galvoju, kad užsiėmimai naudingi, laisvėj irgi bandysiu lankyti kursus”. [1].

„Dirbau kavinėj valytoja, prekiauvau turguje. ... Neturiu jokios profesijos....baigiau apdailininkų kursus”. [2].

„Dabar lankau kompiuterių kursus”. [4].

„Laisvėje esu baigusi prekybos mokyklą, dirbau parduotuvėje. Kalėjime lankiau floristikos, virėjų kursus, psichologinius kursus (1kartą per mėnesį).” [5].

„Mano specialybė – buhalterė...”. [6].

„Kursų čia dar nepradėjau lankyti, gal kai sustiprės sveikata, pradėsiu lankyti siuvinėtojų, vytelių pynimo kursus”. [7].

„Lankau vytelių pynimo, siuvėjų kursus....ypač patinka siuvinėtojų kursai. Dar norėčiau lankyti modeliavimo kursus, virėjų” [8].

„Iki suėmimo dirbau, 10 metų išdirbau valytoja. Laisvėje baigiau profesinę mokyklą. Lankau virėjų kursus, kitais metais žadu lankyti siuvėjų kursus”. [9].

„1997 m. įgijau siuvėjos – sukirpėjos specialybę. Siuvėja dirbau beveik iki nuteisimo. Lankau siuvimo, drabužių modeliavimo kursus (4mėn.). Žadu lankyti apdailininkų – statybininkų kursus”. [10].

„vėliau įstojau mokytis į proftechninę, kur baigiau 2 kursus. ...mečiau mokslus, nes iškart gimė pirmas vaikas. ...lankiau kirpėjų, psichologinius kursus”. [11].

„Mano specialybė – batų siuvėja, bet pagal specialybę nedirbau. Gyvenime dirbau įvairius darbus. Paskutinė darbovietė buvo valgykloje... Lankiau psichologinius kursus, siuvėjų kursus.” [12].

„Man teko ir mokytis, ir nuo 12 metų eiti uždarbiauti pas kaimynus... Baigiau 6 klases, nes reikėjo eiti dirbti. Dirbau siuvykloje, tėvas mane nusivesdavo prie statybų. Dabar lankau kompiuterių kursus...Lankau kirpėjų kursus. Buvau pradėjusi lankyti vytelių kursus, bet mečiau”. [13].

„...dirbau sanitarė. Vėliau, kai ištekėjau, išvažiavom su vyru dirbti į Smolenską. Ten dirbom melioracijoje. ... Pataisos namuose lankau Dailės amatų kursus, vieną kartą per savaitę po 2,5 val.“. [14].

„...baigiau... profesinę mokyklą. Lankau siuvinėtojų, kirpėjų kursus...”[17].

Kokybinio interviu protokolai

[1] 19 m. lietuvi, tikinti. Sėdžiu tik 3 mėnesiai, pirmą kartą. Šiuo metu byla padaviau perteisimui. Nuteisė, nes bandžiau su padirbtu pasu kirsti sieną. Gavau 2m. 6mėn. Iš pradžių buvau nuteista lygtinai, turėjau nueiti atsižymėti, bet buvo brolio vestuvės ir nenuvykau atsižymėti. Gal po mėnesio, atvykę pareigūnai išvežė mane į Panevėžį.

Neištėkėjusi, vaikų neturiu. Turiu draugą 25 metų, kuris dabar rašo laiškus. Augau su tėvu ir motina. Santykiai labai geri. Tėvams buvo labai netikėta. Be manęs šeimoje yra dar du broliai (24m. ir 8m.). Tėvai su manim turėjo rūpesčių, nes buvau padūkusi. Savarankiškai gyventi pradėjau, kai man suėjo 18 metų. Nuomavausi butą Kaune. Baigiau 9 klases, niekur po to nesimokiau, nedirbau. Dar ir dabar tėvams sunku patikėti, kad aš įkalinimo įstaigoje. Tėvams apie suėmimą pati nepranešiau, tėvai sužinojo, kada gavo pranešimą iš teismo, kad aš nuteista. Jiems buvo šokas. Pačiai man taip pat nesitiki, kai skambinu namo, man atrodo, kad skambinu iš kito miesto ir tiek. Giminės nieko nežino, kad aš čia. Tėvai sako, kad aš išvykusi ir tiek, turiu sugrįžti kažkada. Labai pasiilgau artimųjų, bet pasimatymų atsisakau, galvoju, kad po to neištversiu išsiskyrimo, bus dar sunkiau. Aš tik patekus čia tarsi praregėjau ką aš darau, susimąščiau, kaip iki šiol gyvenau. Prieš tai gyvenau linksmai ir negalvodama apie pasekmes, manau, kad pačiu laiku įvyko toks "stop". Išėjusi galvoju ieškotis darbo. Retkarčiais parūkau, išgeriu mikšų, šiaip alkoholio nevartoju. Galvoju, kad išėjusi nebelakstysiu, kaip galvą pamėtusi, iki šiol elgiausi vaikiškai.

Kalėjime lankau 10-ą klasę, psichologinius kursus. Baigiau aplinkotvarkos kursus. Labai patiko, galvoju, kad užsiėmimai naudingi, laisvėj irgi bandysiu lankyti kursus. Gal Darbo biržoj pasiūlysi kokius kursus, gal kokio darbo. Čia ruošia geri specialistai. Kiekvieną dieną ateinu į biblioteką. Atvykus į kalėjimą buvo įtampa, nes nieko nežinojau, kaip čia vyksta gyvenimas. Draugų sėdėjusių neturėjau. Adaptotis padėjo psichologė, iš pradžių gėriau raminaus vaistus, bet jau po savaitės apsipratau.

Dabar vienam kambary gyvena 5 moterys, labai visos draugiškos. Visos vyresnės už mane, vadina mane "leliuku". Viena yra kaunietė, tai su ja labiau sutariu. Kambariokės nesikeičia, tos pačios. Tvarkausi kambaryje, nes pati to noriu ir laikas greičiau praeina. Laisvėje draugai ir draugės visada būdavo vyresni už mane, man taip patinka. Kitos draugės ir šeimas turi. Su vyresnėmis įdomiau bendrauti, yra apie ką pašnekėti. Turiu draugą- jis mano vyresnio brolio geriausias draugas. Išėjusi tikriausiai apsigyvensiu pas draugą. Kai pagalvoju, kad reiks išeiti, jaučiu šiokią tokią baimę.

[2]. 28 metai, lietuvi, tikinti. Teistumas pirmas. Sėdžiu 1 metus ir 5 mėnesius. Nuteista 8 metam. Dabar pasikeitus kodeksams, gali sutrumpėti bausmė. Jau 2 mėnesius laikiu atsakymo iš teismo, kad sumažintų bausmę. Gyvenu Tauragėje. Gyvenau su draugu 10 metų, nesusituokę. Turim sūnų 8 metų, vaikas turi tėvo pavardę. Abu su vyru nuteisti (už narkotikus), vyras sėdo anksčiau už mane. Aš metus dar pabuvau laisvėje, kol pateko čia. Su vyru galiu bendrauti tik laiškais, nesimatėme jau 2,5 metų. Anyta pedagogė, dabar globoja mano sūnų. Buvo labai sunku išverti, daug rašė apie įvyki spauda. O juk anytą daug kas pažįsta.

Mano tėvai išsiskyrė, kai man buvo 4 metai. Tėvas sukūrė antrą šeimą, bet vaikų nesusilaukė. Lankė mane, bet aš nieko tėvui nejaučiau. Mama ištekėjo irgi antrąkart, susilaukė 2 dukrų. Patėvis visas mus mergaites mylėjo vienodai, netgi užstodavo mane prieš savo tikrą motiną, jei ji bardavosi. Patėvis vesdavo mane į darželį, į mokyklą, netgi panešdavo kuprinę. Tėvas buvo stalius, turėjo labai geras rankas. Labai mylėjo vaikus. Mama su juo išsiskyrė. Dabar apie jį sužinau daugiausiai iš seserų, per šventes gaunu iš jo užrašytą atviruką. Aš žinau, kad jis dėl manęs pergyvena, mane palaiko. Jis man labai brangus žmogus.

Baigiau 8 klases. Dirbau kavinėj valytoja, prekiauvau turguje. Neturiu jokios profesijos. Turiu Tauragėje butą, turėsiu kur grįžti, kai išėsiu į laisvę. Kai vyras pateko į kalėjimą, man atrodė, kad aš nebeturiu prasmės gyventi. Man pačiai grėsė 8 metai kalėjimo, aš nieko gero nebeįsivaizdavau ateityje, visą laiką galvojau, kad kai išėsiu į laisvę, sūnui jau bus 14 metų. Aš būsiu jam nebereikalinga. Pradėjau slopintis alkoholyje. Iš pradžių po truputį, bandžiau užsimiršti, slopinti problemas, vaiką leidau į paruošiamą klasę, gaminau valgyti, tvarkiausi, bet pati jaučiausi kaip bejausmė mašina, kaip robotas. Vis skandindavau alkoholyje, pradėjau nešti daiktus iš namų, nes reikėjo vis daugiau išgerti, o pati buvau bedarbė. Aš negalvojau, kad čia jau liga, namiškiai tai laikė tiesiog mano pasileidimu. Nebegalėjau gyventi neišgėrusi nors 50 gr., kai būdavau blaivi, jaučiau baimę, nerimą ir vėl ieškodavau išgerti. Prisimenu uošvienės žodžius: susiimk, nejau nori, kad tavo sūnaus prisiminimuose apie mamą, būtų alkoholikės mamos portretas. Anyta palaikė mane morališkai. Vėliau jau, patekimą į kalėjimą laikiau jau kaip išsigelbėjimą iš duobės. Ir dabar net bijau pagalvoti, kas galėjo įvykti, jei aš ir toliau būčiau taip girtavusi. Patekusi čia, išgirdau apie AA grupės užsiėmimus ir pabandžiau nueiti. Iš pradžių tik pasiklausyti, niekada nemaniau, kad tai gali man padėti ir kad aš tapau priklausoma nuo alkoholio. Kai pirmą kartą nuėjau į AA grupę, nuo tos dienos nesu praleidus nė vieno užsiėmimo. Pradžioj du mėnesius buvau tik klausytoja, kol išdrįsau prabilti apie savo priklausomybę alkoholiui. Dabar jaučiuosi labai stipri, supratau, kad viską reikia išgyventi natūraliai, nebėgti nuo problemų, o jas spręsti. Dabar jaučiuosi galinti susidoroti su iškilusiais sunkumais, supratau, kad viską reikia išgyventi, priimti natūraliai.

Dabar dirbu ūkvede, reikia sužiūrėti rikiutes, baigiau apdailininkų kursus. Taip pat atsakinga ir už naujos kambariokės priėmimą. Jei yra vieta kambaryje, pačios turim nuspręsti ar priimsim dar vieną į savo kambarį. Kitos taip pat pasisako už ar prieš, tačiau lemiamą ir tvirtą žodį paskutinė turiu tarti aš. Tai yra atsakomybė. Į biblioteką ateinu dažnai. Grįžus galvoju būtinai lankyti AA grupę savo mieste. Aš suprantu, kad turėsiu atsisakyti ir taurės šampano. Jei noriu

pradėti gyventi naują gyvenimą, turiu būtinai ieškoti pagalbos, lankyti ir būti palaikoma kitų AA grupės narių. Kalėjime nėra bausių, tik kankina pastovus ilgesys. Labai dėkinga AA grupei. Aš dabar dvasiškai stipri. Manau, kad sugebėsiu gyventi kitaip, gyventi dėl sūnaus. Tikiuosi, kad kažkada sūnus supras mane ir tėvą, kodėl būtent taip pasisuko gyvenimas.

[3] 45 metai, lietuviškai, tikinti. Nuteista 9,5 metams. Gruodį sueis du metai, kai čia. Nuteista pagal 104 str. (kalėjime šiuo metu kalio 24 moterys už tą straipsnį). Dabar parašius malonę, laikiu atsakymo. Gyvenau Elektrėnuose, turėjau savo namuką, bet netekau. Augau pilnoje šeimoje, buvo rūpestinga šeima, turiu seserį. Kiek prisimenu, visada buvom aprūpintos, sužiūrėtos, nieko netrūko. Tėvas jau miręs, mamai 70 metų. Su pirmu vyru išsituokusi, su juo susilaukiau 2 vaikų. Taip jau gyvenimas susiklostė, kad abu vaikai mirė. Su antru, sugyventiniu, susilaukiau 5 vaikų. Eidavom uždarbiauti pas kaimynus, padėdavom ūkyje. Turiu jau ir du anūkus. Gyvenimas ir su antru vyru nenusisekė, jis sudėgė su visu namu, mėgdavo rūkyti girtas lovoj. Dabar išėjusi į laisvę, eisiu gyvent pas mamą, ten mano ir vaikai. Mamai labai sunku tvarkytis su mano vaikais. Vaikai jau paaugliai, sunkiai auklėjami, problemiški. Jauniausia dukra pastoviai vagia iš močiutės, dingsta iš namų. Aš nesuprantu ko trūksta dukrai, kad ji vis vagia iš močiutės. Sūnus yra lygtinai nuteistas, lapkritį jam sueis 18 metų. Dabar namiškiai lanko kas mėnesį, rašo laiškus, skambina. Atvažiuoja ir mama.

Aš pati esu ligonis, be vaistų negaliu. Jau 11 klasė bandžiau žudyti. Esu išbandžiusi ne vieną savižudybės būdą: bandžiau kortis, gėriau vaistus. Ir dabar dažnai aplanko mintys apie savižudybę. Aš esu alkoholikė, pradėjau gert 35 metų. Iki to laiko visai negerdavau, man buvo neskanu, per visą vakarą vieną taurelę išgerdavau. Nesuprasdavau, kaip kiti gali gerti, mane net nupurtydavo, jei pagalvodavau apie šnapsą. Bet pati nejudama pradėjau išgerinėti su kaimynais. Draugų neturėjau, neturiu draugių ir čia. Daugiausia gėriau alų. Dabar kaltina gėrimą, būčiau negėrusi, būčiau ir čia nepatekusi. Patekusi į kalėjimą pirmus metus tiesiog visą laiką save griaužiau, bandžiau atsukti savo gyvenimą iki tos vietos, kol įvyko nusikaltimas. Vis mažčiau, kaip viskas buvo, ką dariau, kurėjau ir t.t. Čia buvau priversta negerti, nėjau į AA grupę. Pradėjus antriems nelaisvės metams, pradėjo kankinti begalinis, skaudus ilgesys. Manau, kad žmogui apmąstyti savo nusikaltimą, susivokti, pasitaisyti, užtenka ir vienu nelaisvės metų. Aš pripažįstu, kad padariau nusikaltimą, už tai jau atsėdėjau. Kuo toliau, tuo labiau griaužia ilgesys, labai sunku. Palaiko tik pasimatymai ir viltis, kad gausiu malonę, gal nubes kelis metus. Kitos moterys kaltina kitus, aplinkybes, tik ne save, išėję į laisvę vėl neužilgo grįžta, bet vistiek mano, kad jos nekaltos. Dažniausiai grįžta narkomanės, čia jos patenka sirgdamos, paliege, pabuvę atsigauna, bet grįžę į laisvę vėl ima vartoti narkotikus. Aš pripažįstu savo kaltę, taip aš kalta, bet ilgi kalėjimo metai tikrai nepataisys žmogaus. Kai čia atvežė, iš pradžių buvo labai sunku, labai padėjo psichologiniai kursai ir psichologė. Pas psichologę lankiausi kiekvieną dieną. Namiškiai irgi labai skaudžiai išgyveno. Smerkė kaimynai, labai daug rašė žurnalistai, šnekėjo prie vaikų mokykloje. Vaikai parėję iš mokyklos verkė. Vaikai juk nekalti už tėvų nusikaltimus.

Kambaryje gyvenam 6 moterys, draugių artimų neturiu, kad galėčiau atvirai pasipasakoti, nes jos pasijuoks, išėjus parūkyti tuoj paskleis paskalas. Išėjus noriu viską ir visas pamiršt, nerašysiu jokių laiškų į kalėjimą ir bandysiu neprisiminti. Dabar dirbu lauko valytoja, todėl kai tik pasidaro labai graudu randu kieme nuošalų kampelį, kur galiu nubraukti ašarą. Laisvalaikiu siuvinėju, neriū, pati piešiu atvirukus. Per šventes nusiunčiu namiškiams savo pieštų atvirukų. Kalėjime vyksta įvairūs renginiai, koncertai, pačios moterys Kūčių vakarui surengėme spektaklį apie Jėzaus gimimą. Buvo atvažiavusi LNK televizija, mus filmavo. Nejaukiai jaučiausi prieš kameras, kai ėmė iš manęs interviu. Prašėme, kad tik iš tolo rodytų, bet parodė visai iš arti. Aš pati neinu į spektaklius ar koncertus, kur vaidina vaikai. Man tai per daug skaudu, visada sukelia slogius ir graudžius prisiminimus apie mano vaikus. Vasarą buvo gerai, leisdavo gulti eiti 22.30, o nuo spalio 1 d. jau 21 val. turi būti išjungta šviesa. Jaučiausi kaip vaikas, kai 21 val. reikia eiti gulti. Labai pablogėjo sveikata, pašlijo nervai, geriu raminauosius vaistus ir dieną, ir vakare be jų užmigti negaliu. Išėjusi galvoju pasirūpinti vaikais, nes mama jau nebeturi sveikatos, rūpintis anūkais. Noriu tik ramybės, pavargau nuo visko. Aš jau močiutė, padėsiu anūkams. Jau nebe tie metai, kad pradėti mokytis. Galvoju, kad išėjusi sugebėsiu atsispirti kaimynų pagundoms, pastovėsiu už save, jaučiuosi stipresnė. Supratau, kad labai svarbu yra pasakyti ne, jei siūlys išgerti, o pasakyti gali tekti ne vieną kartą, kad suprastų kiti ir atstotų. Aš įsitikinusi, kad antrą kartą sugrįžti neteks.

[4] Man 30 m., lietuviškai, tikinti. Mano motina buvo rusė. Gyvenu Viniuje. Čia pirmą kartą. Sėdžiu jau metus. Dabar lengvoji grupė. Buvau narkomanė, infekuota AIDS. Kai pasodino, dukrai buvo 8 metai, nuo to laiko bendrauju tik telefonu ir laiškais. Gaunu iš sesers nuotraukų, iš kurių matosi kaip dukra išstypusi (dabar jai 10 metų). Labai didžiuojuosi savo dukra, nežinau kaip gyvenčiau, jei jos nebūtų. Tik ji mane ir palaiko. Klasėje mano dukra – mokytojos numylėtinė.

Rytoj turėsiu važiuoti į ligoninę, reiks eiti krauti daiktų. Ligoninėje man jau teko būti, gyvenom keturios mažoje palatoje, į lauką išeidavom 1 valandai, o valgyti paduodavo pro duryse esantį langelį. Vilniaus nuteistųjų ligoninėje tada prabuvau 4 mėnesius, grįžau kovo mėn. vėl į Panevėžį. Kalėjimų ligoninėje buvo dvi palatos po 10 moterų. Laikas labai greitai praėjo.

Augau tik su mama ir seserimi, mama dažnai mus palikdavo vienas. Turėjo priklausomybę alkoholiui. Mes anksti pradėjom savarankišką gyvenimą. Turiu savo butą. Mane labai palaiko sesuo, kuri šiuo metu yra ir dukrelės globėja. Dukrelė žino, kad aš yra kalėjime, žino tiesą, nes ir pati buvo teisme. Vieną kartą, man papasakojo mano sesuo, kada mokykloje dukrai liepė atsivesti mamą, ji pasakė, kad mamos neturi. Kai dukros paklausė kur mama, ji atsakė, kad mama kalėjime. Dukros nemačiau jau du metai laiko, bet labai dažnai kalbuosi su ja telefonu, taip pat su seserimi. Labai laikiu tų pokalbių, bet laikas taip greitai praėina, būna labai liūdna.

Padaviau teismui prašymą, kad peržiūrėtų bylą, labai džiaugiuosi, nes numetė 2 metus. Dabar turi kviesti į teismą, tada jau per penkias dienas išleidžia namo. Teisme reikia pasisakyti ar gailiesi, ar susipratai, kaip vertini savo poelgį. Dabar lankau kompiuterių kursus. Pasikeitus direktoriui, nebegalima maisto neštis į kambarius, reikia valgyti valgykloje. Daug medžių iškirto kieme, po vienos nuteistosios pabėgimo. Man kalėjimas - kaip geras internatas, valgyti duoda gerai (žuvis, cypai), prižiūrėtojos žmogiškos. Pati galiu vaikščioti po visus aukštus, su visom sutariu, dar kitom nuotaiką pakeliu. Laikas labai greitai eina, aš čia vos spėju visur. Labai užsiėmusi, nebūnu užsidariusi, tada laikas greičiau praeina. Neieškok pati konfliktų ir jų nebus. Jei nepatinka kambaryje, jei kuri moteris jaučia kokį spaudimą, paprašius visada perkels į kitą kambarį. Dėl to nėra jokių problemų, aišku, pas daugiakartes viskas kitaip. Vasarą prižiūrėjau gėles, buvo darbo kieme. Dabar gavau mėnesį atostogų, savo pareigas perdaviau kambariokei, su kuria labai gerai sutariu.

Išėjus galvoju lankyti vakarinę mokyklą, eiti į 11 klasę, dienom norėčiau dirbti. Nebijau eiti į žmones, aš lengvai bendrauju, lengvai pritampanti prie visų. Mano nuomone, kad suvokti savo klaidas, narkomanams reikia dviejų metų kalėti. Kitiems gal užtenka ir metus pabūti nelaisvėje, ilgi bausmės metai tik žaloja likusius laisvėje vaikus. Grįžta į kalėjimą tos moterys, kurios neturi namų, liko be draugų ir artimųjų. Aš niekada neslėpiau, kad esu infekuota, čia visai greitai pripratau. Šiaip nuteistosios gali būti tiriamos tik joms sutikus, jos taip pat gali ir nesakyti, kad serga ŽIV. Gal susitaikiau su tuo, kaip yra. Jei vis galvosi apie tai, gali visai stogas nuvažiuoti. Galvoju, kad gyvenimas yra per trumpas, kad jį sau dar trumpinti. Noriu pati užauginti savo dukrą. Nuo pat pradžių aš pati ištraukiau į veiklą, stengiuosi iš naujo pradėti gyvenimą ir nenuleisti rankų. Dabar lankau mokyklą, esu dešimtokė, taip pat dirbau 2-o aukšto ūkvede. Tai yra darbas, už kurį kalinės gauna plusą ir tai yra įrašoma asmens byloje. Mokykloje pamokos vyksta nuo 16 iki 20val. Per dieną vyksta 5 pamokos (anglų k., lietuvių k., matematika, fizika, chemija, lietuvių k. kursai nemokančioms lietuviškai rašyti ar kalbėti, nėra tik kūno kult. pamokų). Į parduotuvę einam korpusais, nustatytu laiku, atsiskaitom kortele, nes grynų pinigų į rankas negaunam. Valgyti taip pat einam korpusais skirtingu laiku (pirmakartės ir daugiakartės). Šeštadieniais, sekmadieniais einam į pirtį (kolonijos teritorijoje). Laisvalaikiu žiūrim televizorių, laisvai bendraujam su savo sektoriaus kaimynėmis. Per šventes leidžia televizorių žiūrėti ilgiau, pernai Naujųjų metų išvakarėse žiūrėjom iki 3val. nakties. Kai vyko kolonijoje renginys „Mis Nelaisvė“, moterys, kurios nepateko į salę, galėjo renginį stebėti per televizorių. Aš kambaryje gyvenu su dar viena nuteistąja. Už kambario tvarką atsakingos pačios moterys (kambaryje budim paeiliui). Į korpusą ateina seselė ir tikrina tvarką, rašo pažymius. Trūksta kambariuose remonto, spintų, nes rūbus dedam į dėžes po lovomis. Galim šalia lovų, ant sienų prisiklijuoti asmeninių nuotraukų, prisikabinėti įvairių niekučių.

[5] Man 34 metai, esu panevėžietė. Tikinti kažkuo, pati nežinau. Gavau 5 metus, atsėdėjau jau 1m.8mėn. Pirmą kartą, už narkotikus. Turiu sūnų 14 metų, dabar jis auga suuošvais. Našlė, vyras nusižudė. Sūnų matau dažnai, jis užbėga po mokyklos, mokyklos nepakeitė. Skambinti gali kiekvieną dieną, jei tik turi pinigų. Užaugau normalioj šeimoj, turiu seserį, abu tėvus. Laisvėje esu baigusi prekybos mokyklą, dirbau parduotuvėje. Kalėjime lankiau floristikos, virėjų kursus, psichologinius kursus (1kartą per mėnesį). Nemanau, kad gali padėti tokie psichologiniai kursai. Kalėjime labai trūksta advokato, kada iškyla paprastų buitinių problemų, spręsti administracinėms byloms. Pati aš nukentėjau nuo teisės saugos. Kada mane suėmė, neuždėjo butui arešto ir butą apvogė. Nuostolį įvertinau 10 000 litų. Aš pati žinojau, kas gali būti įtariamieji ir turėjau liudytoją, kas galėjo apvogti mano butą, bet niekam tuo metu nerūpėjo ir į mano priekaištus niekas neatsižvelgė. Reikia turėti pinigų, kad gintų geras advokatas. Susidūriau ir su anstolių nekompetencija, pati rašiau skundą ir laimėjau prieš anstolius. Dėl to esu labai patenkinta savimi, moku pastovėti už save.

Gyvename viename kambaryje 15 moterų, per vidurį pasistatėm spintą, nes labai erzina tie patys veidai, nėra jokio privatumo. Būdavo iš pradžių, kai viena prieš kitą susėdė lovose riedavomės, ko tu žiūri, o ko tu žiūri. Visokių moterų čia patenka, kitos nuėję praustis nežino kurią vietą, priekį ar užpakalį, reikia praust. Kai kurios pirmąkart dešros kalėjime paragauna. Laisvėje buvę vargšės, čia atsigaua, dažosi, išsipusto ir madas demonstruoja. Dažniausiai susiburia didžiųjų miestų moterys (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos), arba tos kurios turi laisvėje pasiturinčių giminių, draugų. Su kalinėmis, kurios sėdi už vaikų žmogžudystes, niekas nenori bendrauti. Jos yra smerkiamos, iš jų tyčiojamasi.

Nemanau, kad pardavinėdama narkotikus, žudžiau kitus žmones. Aš paprasčiausiai iš to pelniausi, nes iš atlyginimo sunku pragyventi. Vaikas auga, didėja jo poreikiai, reikia kompiuterio, o man vienai teko išlaikyti save ir sūnų. Čia tik draugė kalta, per ją ir sėdau. Manau, kad per daug duoda metų už narkotikus. Aš gi nieko nenužudžiau. Laukiu antri metai Baudžiamojo proceso pataisų, kad sutrumpėtų bausmės atlikimo laikas. Tegu suteikia valstybė žmogui sąlygas užsidirbti, kad būtų galima patenkinti elementariausius savo ir vaiko poreikius, tada nereiks imtis nelegalių pragyvenimo būdų. Išėjusi, aišku, ieškosiuos darbo prekyboje. Man svarbiausia – sūnaus ateitis ir jo išsilavinimas. Nenorėčiau, kad jam kada tektų sėsti. Atrodau dar neblogai, ne tokia ir pagyvenusi, darbo parduotuvėj visada rasiu. Bijau, kad negalėsiu aprūpinti savo vaiko pilnai. Jis auga, poreikiai irgi. Nežinau kaip reikės išsiversti, tik supratau gerai, kad negalima pasitikėti jokiais draugais. Būsiu atsargesnė, pasirinkdama žmones, su kuriais bendrauti.

[6] Man 46 metai, lietuvi, tikinti. Visa mano šeima yra katalikai. Dabar paprastoj grupėje. Teista pirmąkart. Sėdžiu jau 1m. 6mėn. Teista už žmogžudystę, gavau 7 metus. Nuteisė nekaltai. Prieš tai nebuvau turėjusi jokių ryšių su teisės sauga. Niekas iš namiškių irgi netiki, kad aš kalta. Išsituokusi, turiu du vaikus: sūnų ir dukrą. Su vyru išsiskyriau dėl jo gėrimo, vaikai bendrauja su tėvu. Aš irgi bendrauju su buvusiu vyru.

Augau pilnoje šeimoje, mama jau mirus, gyvas tik tėvelis, kuris yra invalidas ir jam reikalinga pastovi priežiūra. Dar turiu 2 brolius ir seserį. Su namiškiais susiskambinu, rašo laiškus. Visi mane palaiko, stiprina, tiki, kad aš nekaltai.

Pirmais kartais kai skambindavau namo, dukra pradėdavo verkti, tai reikėjo net piktuoju raminti: pinigai byra, laikas eina, o tu prie telefono verki. Kai išgirsdavau dukros drebantį balsą, iškart sakydavau- jei verksi, padėsiu ragelį.

Turiu Vilniuje butą, kur gyvena mano tėvukas, dukra. Dukra studijuoja teisę. Pats tėvukas savo vardu parašė prezidentui Adamkui prašymą, kad suteiktų man malonę. Dabar laukiu atsakymo. Jei atmes, po pusės metų turiu teisę vėl rašyti. Mano specialybė - buhalterė, kai tėvas tapo invalidu, teko išeiti iš darbo, nes turėjau globoti tėvą. Čia patekus labai išgyvenau, vis netikėjau, kad vis dėlto mane nuteisė. Pražilau, buvo didelis stresas. Aš pati – ligų maišelis. Sergu hipertenzija, be vaistų nė dienos. Pirmą kartą pamačiau savo namiškius po 1 metų. Buvo labai skaudu, sunku. Labai laukiau susitikimo, bet po to buvo dar sunkiau. Jie grįžo atgal namo, o aš turėjau pasilikti. Kai buvo Velykos, vis galvojau apie namiškius, bet ne iš pavydo, kad jie laisvėje, bet tiesiog buvau su jais mintimis. Įsivaizdavau ką jie veikia, prisiminiau, kaip visi sutikdavom šventes kartu.

Kambaryje gyvenam tryse. Kalėjime dirbau 8 mėn. fabrike, dabar dirbu ūkvede jau 7 mėn. Laisvalaikiu mezgu, siuvinėju. Arčiau senus megztninius ir taip prasimanau siūlų. Išėjusi neturėsiu galimybės ieškoti darbo, nes reikės slaugyti invalidą tėvą. Visada mintimis su saviškiais. Beveik su niekuo nebendrauju, stengiuosi negauti nuobaudų, kambaryje beveik visos moterys mano bendraamžės. Čia draugių nėra. Prie akių gali paguosti, išklausti, bet nusišukę išjuoks, pasityčios. Tarp moterų dideli pletkai.

Dabar jaučiuosi sutvirtėjusi, galiu pastovėti už save. Kalėjimas sugadina žmogų, pakrinka nervai, pasidarai abejingas kitų skausmui, nepakantus kitam. Čiagi susirenka moterys, atrodo, kad panašaus likimo, nubaustos, turėtų palaikyti viena kitą, bet taip nėra. Laisvėj nebrangini laisvės, tik čia pajunti kaip trūksta laisvės, žolės, gamtos. Aš labai myliu gamtą, man tiesiog būtina pabūti kieme, atrodo, kad ir jėgų atsiranda. Atėjo pavasaris, dabar galima dažniau išeiti į kiemą, pakvėpuoti grynu oru. Tada širdis atsišauka, kuriam laikui lengviau pasidaro.

[7] 32 metų lietuvė. Turiu 3 vaikus, vyrą. Čia dar tik 6 mėnesiai, nuteista 8m.5mėn. Mano nusikaltimas- būtinoji gintis, gyniau seserį, vaikus, tačiau man skyrė tiek laiko, kad įtraukiau ir nepilnametį sūnų į nusikaltimą. Mama I gr. invalidė, pati aš turiu II gr. Aš ligų kalnas, kamuoja artritas ir dar daug kitų ligų. Augau su močiute, buvom 5 vaikai. Buitis buvo skurdi, nors tvarkinga. Motina mums skyrė mažai laiko, vis neturėjo laiko. Vaikai vieni kitus padėjom auginti.

Dabar kas mėnesį lanko mama, vyras. Uošvienė prižiūri vaikus. Laisvėj būdama priklausiau invalidų draugijai, ten užsiimdavom visokiais rankdarbiais. Ten save galėdavau išreikšti. Dabar mane palaiko visi, draugijos nariai siunčia atvirukus, laiškus. Čia irgi mezgu, neriu, kad tik laikas greičiau eitų. Laisvėje nedirbau, nes turiu invalidumą. Kiek pamenu, visada buvau silpnos sveikatos. Daug laiko praleisdavau ligoninėse. Baigiau 9 klases ir įgijau siuvėjos specialybę.

Sunkiausia buvo ištverti Lukiškėse kalėjimų ligoninėje, ten praleidau 8 mėnesius. Gydytojai nedarė jokių tyrimų, dar tyčiojosi, kad grupę nusipirkau. Jokios medicininės pagalbos nesulaukiau. Palata maža, kelios moterys vienoj palatoj ir 1 val. per dieną galima pabūti lauke. Buvo košmaras. Kai čia atvežė, pasijutau daug geriau, gavau čia vaistų. Dabar gyvenam kambaryje 11 moterų, draugauju su 60-mete. Nežinau kodėl, bet man geresnės draugės yra vyresnio amžiaus. Su jaunesnėmis neįdomu, jų kitoks požiūris į gyvenimą, vyresnės moterys - brandesnės. Yra relaksacijos kambarys, kur galima nueiti pabūti vienai. Parašyti laišką, atsigerti kavos. Iš pradžių po nuteisimo prireikė 2-3 mėnesių, kol apsipratau. Pradžioje padėjo psichologė, aš sirgau ir fiziškai, ir dvasiškai. Dabar kuo dažnesni pasimatymai, tuo sunkiau būna. Ilgiausiai pasimatymai gali užtrukti 2 dienas. Kursų čia dar nepradėjau lankyti, gal kai sustiprės sveikata, pradėsiu lankyti siuvinėtojų, vytelių pynimo kursus. Kursus lankyčiau tik dėl savęs, nes laisvėje aš vis tiek nedirbsiu valdiško darbo. Labai pasiilgstu namiškių. Svajoju apie tą dieną, kai grįšiu namo, į šeimą.

Kalėjime nėra kastų, tik su motinom, vaikų žudikėm, kitos moterys nebendruoja. Jos bendruoja tik tarpusavyje. Išgyventi galima, tik reikia nesikišti į svetimus reikalus. Gal pas daugiakartes baisiau, bet pas jas moterys nėra jau tokios blogos. Tik pačiai reikia būti savimi ir nepalaikyti nei vienos pusės.

[8] Man 19 m. lietuvė, katalikė. Sėdžiu 7mėn. Liko 1m. 5mėn. 2007m. bus pusė bausmės, tada galvoju, kad išeisiu. Nuteisė 4-iems metams.

Netekėjusi, vaikų neturiu. Tėvai išsiskyrė neoficialiai, kai man buvo 16 metų. Nebuvo pinigų, kad galėtų skirtis per teismą. Nuo tada aš gyvenu su tėvu, mieste. Žinau, kad mama dar susilaukė sūnaus, jam dabar 3 metai. Savo brolio dar nemačiau, nes jis gyvena vaikų namuose. Labai norėčiau pamatyti savo netikrą brolių. Mama išgerdavo, 12 metų pati pradėjau rūkyti, išgerinėti, nes norėjau būti kieta, stipri ir pasirodyti prieš draugus. Nepareidavau į namus po kelias dienas. Tėvai pergyveno dėl to. Patekus į kalėjimą, artimeji buvo mane pasmerkę. Tada aš pati rašiau laiškus ir vis laukdavau, kol kas nors atsakys. Pirmas parašė laišką tėvas. Vėliau ir mama parašė. Gaunu dabar laiškus ir nuo močiutės iš tėvo pusės, ir iš vyriausios pusseserės. Pasimatymų neturėjau. Labai norėčiau, kad pas mane kas nors atvažiuotų aplankyti.

Laisvėje baigiau 9 klases. Dabar mokausi 10-oje klasėje. Lankau vytelių pynimo, siuvėjų kursus. Galvoju, kad kursai bus naudingi, ypač patinka siuvinėtojų kursai. Dar norėčiau lankyti modeliavimo kursus, virėjų. Patinka mokyti. Aš pati netikėjau, kad galiu taip gražiai pinti iš vytelių. Gyrė ir mokytojas, mūsų darbai dalyvavo Marijampolėje kalinių darbų parodoje. Labai mėgstu skaityti, siuvinėti, ateinu į biblioteką paskaityti laikraščius. Laisvėj labai mėgau žiūrėti televizorių, dabar kažkodėl nebesižiūri. Kažkaip nebeįdomu pasidarė.

Išėjusi noriu susitvarkyti gyvenimą, aš gi dar labai jauna. Jei čia nespėsiu baigti dvylika klasių, stengsiuos išėjus mokyti suaugusiųjų mokykloje. Norėčiau sukurti šeimą ir turėti vaikų. Išėjusi eisiu į Darbo biržą, reiks vaikščioti į Pataisos

inspekciją atsižymėti. Labai norėčiau dirbti aukle, nes labai myliu vaikus. Šiuo metu turiu draugą, 28 metų, su kuriuo susipažinau per pažinčių klubą. Nesu jo mačiusi, turiu tik jo nuotrauką. Buvom susitarę, kad jis atvažiuos manęs aplankyti kovo 28d., bet taip ir neatvažiavo. Jis dirba užsienyje ir tuo metu buvo grįžęs, gal jis norėjo daugiau pabūti su namiškiais. Negi iš karto pulsį važiuoti į kalėjimą. Buvo liūdna, parašiau jam laišką, kad išsiaiškinčiau, kodėl jis neatvažiavo. Dar atsakymo negavau.

Iki nuteisimo buvau Šiauliuose, kur gyvenom kambaryje 6 moterys. Dabar gyvenam 4 moterys. Man padeda, globoja vyresnės moterys, vadina „leliuku“. Pradžioje padėjo psichologė, dabar metus galėsiu gyventi reabilitacijos centre. Buvo labai baisu, nes nieko nebuvau girdėjusi apie gyvenimą kalėjime. Mačiusi tik per filmus, bet dabar baigiu apsibrasti. Svarbu būti kuo daugiau užimtai ir tada laikas greičiau eis, mažiau mintys apie praeitį kankins. Iš pradžių skaičiuodavau dienas ir braukydavau ant kalendoriaus, dabar nebebraukau. Labai lėtai slenka savaitgaliai. Savaitgaliais nėra kuo užsiimti. Laiškus rašau kambaryje, bet galima nueiti į relaksacijos kambarį.

Turiu priklausomybę alkoholiui. Dabar lankau AA. AA grupę pradėjau lankyti pati, niekas nevertė. AA davė naudos, pradėjau kitaip galvoti. Galvoju, kad laisvėje būsiu tvirta, galėsiu pasakyti „ne“. Dabar rūkau, nusiperku cigarečių. Kalėjimas skatina ir padeda keistis, pradėti kitaip vertinti gyvenimą. Grįžus gyvenasiu pas tėvą.

[9] 38m. lietuvė, katalikė, čia pirmą kartą. Sėdžiu jau 1m.6mėn. Liko dar metai, viso 5 metai. Kaunietė.

Netekėjusi. Turiu vieną sūnų, kuriam 14 metų. Augau didelėje šeimoje, buvom 7 seserys. Mus užaugino tėvas, jam dabar 83 metai. Motina mus paliko, kai man buvo 12 metų. Aš šeimoje vidurinė sesuo. Pačios mergaitės ir auginom viena kitą, labai vargom, patyrėm daug skurdo. Sūnų dabar oficialiai globoja sesuo. Rašo laiškus, kas trys mėnesiai sesuo atvažiuoja su sūnumi aplankyti. Laisvėje baigiau profesinę mokyklą. Iki suėmimo dirbau, 10 metų išdirbau valytoja. Paskutinius du metus gėriau, ypač, kol vyko ikiteisminis tyrimas, gėriau išties 6 mėnesius, nes žinojau, kad reikės sėsti. Esu labai jautri. Pergyvenu, jei kitos man kažką pasako nemalonus. Vis gražiau save ir mintyse galvoju, kad tai aš buvau kalta. Patekusi čia, labai sunkiai pripratau. Bijojau net išeiti iš kambario, buvo šokas. Kreipiausi į gydytoją, ji išrašė raminamų vaistų. Vis galvoju kaip visa įvyko, nusikaltimą padariau būdama girta ir nieko neprisimenu. Kai viskas įvyko, gėrėm tryse, turėjau tokį sugyventinį, 48 metų senbernią. Kaip aiškino teisme, tai aš pastūmiau sugyventinį, šis susitrenkė galvą, tada nuėjau miegoti. Prabudus, su kitu sugėrovu iškvietėme greitąją. Mus suėmė, sugėrovą paleido, o mane paliko. Vėliau, mano sugyventinis mirė, pasirodo galvoje buvo auglys. Aš galvoju, kad tai buvo didelė medikų klaida. Kai mane nuteisė, net negalvoju, kad galima apskusti nuosprendį.

Dabar dirbu kepykloje. Lankau virėjų kursų, kitais metais žadu lankyti siuvėjų kursų. Lankau AA grupę. Kambaryje gyvenu viena. Per Kalėdas gavom iš administracijos maisto paketą, o per šias Velykas, visas moteris sukviėti į biblioteką ir pasveikino tik margučiais. Šiais metais kalėjime vyksta mažiau renginių, koncertų. Anksčiau pačios moterys savaitgaliais rinkdavosi ir darydavo koliažus. Apsikraunam būdavo pilną kambarį žurnalais ir šiukšlėmis, labai patikdavo ir laikas greitai praeidavo, bet dabar nebėra mūsų vienos draugės, kuri išmokė mus daryti koliažus ir trūksta iniciatyvos susiburti.

Vis galvoju apie namus, sūnų. Turiu savo butą Kaune, bet dabar areštuotas. Labai bijau, kad sūnus nenuėitų blogais keliais, kad nepajustų pinigų skonio. Išėjus labiausiai bijau, kaip teks pragyventi. Reikės rengti sūnų, norės madingų kedų, rūbų. Iš skuduro nenupirksi. Prisimenu, kaip sūnus visada mane mylėjo. Kartais, kai aš iškepėdavau sausainių, sūnus girdavo mane, kad labai skaniai iškepiu. Sūnus pasikviesdavo draugai, kurie skurdžiai gyveno, ir jiems išnešdavo sausainių. Sūnus labai geros širdies ir viskuo dalindavosi. Stengiausi gerti namie, kad nevaikščiočiau gatvėmis ir nedaryčiau sūnui gėdos. Pažiūrėkit, kaip prašviesėja mano akys, kai aš kalbu apie vaiką. Mano akyse vis stovi vaizdas, kai manęs atvažiuo suimti, o sūnus, išbėgęs į kiemą, susirietęs verkė.

Buvau gavusi tarnybinį papeikimą už tai, kad laikiau stalinį peilį. Nors peilį turėjau jau pusę metų ir prieš tai jis niekam nerūpėjo. Šiuo metu mano galvoj tik blaivybė, stiprybė, kambario tvarka, švara. Negalvoju nei apie gėrimą, nei apie vyriškį. Nors turiu saldų keršto jausmą buvusiam sugėrovui. Išėjusi, nepraleisiu progos, susitikus jį įgelti žodžiu.

[10] 30 metų, rusė, gimiau Lietuvoj. Abu tėvai rusai. Sėdžiu pirmą kartą. Čia jau 1m. 11mėn. Viso gavo 5 metus. Išsituokusi, turiu dukrą, jai dabar 12 metų. Vyras moka alimentus, palaiko santykius su dukra. Mergaitė gyvena su tėvais. Tėvas dirba taksistu, mama nebedirba. Dar turiu 23 metų brolių.

Augau geroje šeimoje, tėvai dirbo. Pradinėse klasėse buvau pirmūnė, 6 metus lankiau muzikos mokyklą, baigiau akordeono klasę. Buvau labai aktyvi, visur manęs buvo pilna. Baigiau 9 klases ir vėliau mokiausi suaugusiųjų mokykloje. 1997 m. įgijau siuvėjos – sukirpėjos specialybę. Siuvėja dirbau beveik iki nuteisimo. Išėjusi į laisvę irgi norėčiau dirbti siuvėja, bet bus sunku įsidarbinti, nes buvau atleista iš darbo už gėrimą (pagal straipsnį su įrašu).

Turiu gerą balsą, dalyvaudavau saviveikloje kalėjime, kol dar ateidavo muzikos vadovė. Lankau siuvimo, drabužių modeliavimo kursus (4mėn.). Žadu lankyti apdailininkų – statybininkų kursus. Visos tik patekusios į kalėjimą privalo lankyti psichologinius kursus (6mėn.). Laisvalaikiu skaitau, televizorių nelabai patinka žiūrėti. Reabilitacijos centre turim kompiuterį (dabar gyvena 12 moterų, vietų yra 16), bet šiuo metu jis sugedęs. Lankiau kompiuterių kursus, greitai žadėjo gauti naujų plokščiaekranių kompiuterių. Aš mokausi dėl savęs, tikiu, kad drabužių modeliavimo kursai gali padėti laisvėje. Kai prieš devynis metus baigiau specialybę, nuo to jau daug kas pasikeitė, gerai, kad čia galiu daugiau išmokti. Laikas greičiau eina.

Padariusi nusikaltimą, pati nuėjau į policiją ir prisipažinau. Gal būtų ir nenuteisė, bet aš nebūčiau išgyvenusi su tokia našta sąžinėje. Negalėjau užmigti naktimis. Man buvo paskirtas 8 mėnesius namų areštas. Visą tą laiką, labai daug gėriau ir išnaudojau gyvenime visas progas, kokios tik pasitaikė tuo laiku kelyje. Vis tiek manęs laukė laisvės atėmimas. Tėvai netikėjo, kad aš galėju padaryti nusikaltimą. Kol buvau suimta Lukiškėse, ten gavau nuobaudą. Su namiškiais susirašinėju, paskambinu retai, nes brangu. Prieš metus buvo aplankyti mama su mano dukra. Iki šio laiko dukros nemačiau, nors spalio mėnesį mama buvo atvažiavusi į pasimatymą, bet be dukros. Dukra iš pradžių nežinojo kur aš, bet mokykloje jai mokytoja pasakė, kad jos mama kalėjime. Vienos mergaitės mama netgi uždraudė savo dukrai draugauti su mano dukterimi.

Gyvenu 5 mėnesiai Reabilitacijos centre, kambaryje 4 moterų. Prieš tai gyvenau kitame sektoriuje su 5-6 moterimis. Lankau AA grupę. Laisvėj gyvendama dar nejučiau, kad esu priklausoma nuo alkoholio. Čia atvykusi dar 1,5 metų nejučiau, kad man reikia lankyti AA. Vėliau kažkaip pabandžiau nueiti paklausti ir nuo tada pastoviai lankau užsiėmimus. Suvokiu, kad esu priklausoma nuo alkoholio. Pirmus metus labai sunkiai taikiausi prie aplinkos, dabar kitaip išgyvenu nelaisvę, įgijau tvirtybės. Šiaip aš esu ramaus būdo, režimui paklusti nebuvo sunku. Niekada pirma nepuolu veltis į konfliktus.

Manau, kad kalėjime pakanka praleisti 2-3 metus, kad pasitaisytum, pergaltotum savo klaidas ir įgautum tvirtybės. Tos moterų, kurios ir išėję lanko AA, lengviau įsitvirtina gyvenime. Dažniausiai AN vėl grįžta į įkalinimo įstaigą, grįžta ir tos, kurios neturi pastogės ir pinigų. Pati jaučiuosi saugi, nes grįšiu pas tėvus ir žinau, kad tėvai padės. Neturėdama kur grįžti, neišivaizduoju, kaip reikėtų kabintis į gyvenimą. Nors įmanoma, reikia noro. Išėjusi visuomenės nebijau. Kaimynai nepasmerkė ir tada, kai man buvo namų areštas. Pati tik nedrįsčiau nueiti pas dukrą į mokyklą, nes dukra lanko tą pačią mokyklą, kur mokiausi ir aš. Girdėjau, kad daugeliui mano mokytojų buvo labai netikėta, kad aš padariau nusikaltimą.

[11] 31 metai, lietuvė, tikinti. Pirmą kartą. Čia jau 10 mėn. už vyro žmogžudystę. Turėčiau išeiti 2010 metais. Turiu 5 vaikus, amžius nuo 3 iki 13 metų. 3 vaikus prižiūri močiutė (vienas vaikas invalidas, gimė su Dauno sindromu), gyvena Panevėžyje. Vienas Pasvalio internatinėje mokykloje, atvažiuoja tik per šventes pas močiutę. Kitas vaikų namuose. Močiutei būtų per sunku prižiūrėti visus vaikus.

Pati aš užaugau 4 –ių vaikų šeimoje. Tėvas mirė, turėjau patėvį. Mane ilgą laiką augino močiutė Panevėžyje (likę šeimos nariai gyveno Pasvalyje). Aš buvau labai ligota, daug laiko praleisdavau ligoninėse, sanatorijoje. Turėjau problemų dėl akių, likau žvaira. Močiutė manim labai rūpinosi, turėjo viską ko tik užsigeisdavau. Man nieko netrūko. Baigiau 9 klases, vėliau įstojau mokyti į proftechninę, kur baigiau 2 kursus. Draugavau su vaikinu ir 18 metų ištekėjau ir mečiau mokslus, nes iškart gimė pirmas vaikas. Nedirbau, nes reikėjo auginti vaikus, vienam reikalinga pastovi priežiūra. 12 metų pragyvenom su vyru. Iš pradžių vyras buvo normalus, o gal aš tiesiog nemačiau jo blogų savybių. Gimus pirmam vaikui, vyras pradėjo dažniau gerti, kabinėtis. Su juo gyvendama kenčiau patyčias ir smurtą, vyras labai gėrė, buvo II grupės invalidas.

Dabar jau 9 mėnesiai kaip lankau AA. Metus iki pasodinimo pati smarkiai gėriau. Tuo metu labai palaikė mama. Buvo baisu patekti į kalėjimą, nes buvau susidariusi blogą nuomonę apie kalinius ir zoną. Aplinkiniai pažįstami pasakojo kaip čia baisu. Praeidavom su mama pro kalėjimą, susėdę parūkydavom parkelyje šalia, aš sakydavom mamai, kad jau greitai ir aš čia būsiu. Nesitikėjo. Už sienų buvo didelė nežinomybė ir baimė. Kol laukiau nuteisimo, kiekvieną kartą vis važiuojant į teismą, susikraudavau daiktus ir atsisveikindavau su vaikais. Bet kurį kartą galėjo tiesiai iš teismo salės išvežti į kalėjimą. Labai sunku buvo palikti vaikus. Labai nukentėjo vaikai ir dabar kenčia, pati tai jaučiuosi viduj laisva. Mano siela jaučiasi išsilaisvinusi, vaikus irgi išlaisvinau nuo tos baimės ir siaubo, kai gyvenom kartu su vyru. Kai mane išvežė į kalėjimą, vaikus visus išvežė į vaikų namus. Manęs vaikai nesmerkia, nes matė tuos 12 metų, kuriuos mes praleidom kartu su tėvu.

Susirašinėjam laiškais su mama, vaikais. Visada ateina aplankyti močiutė, atsiveda ir vaikus. Aš labai dėkinga močiutei, duok dieve, kad tik ji nepritrūktų sveikatos. Grįžus į laisvę gyvensiu savo bute, kaime. Auginsiu gyvulius, kad galėtume išsimaitinti su vaikais. Dirbti pati negalėsiu, nes vienam mano vaikui, kuris turi negalią, reikalinga pastovi priežiūra. Kursus lankau dėl savęs ir, kad laikas greičiau praeitų. Patinka mokyti, suprantu, kad daug praradau per visus tuos metus. Išėjus norėčiau padėti vaikams kabintis į mokslus, nes nenoriu, kad vaikai taip vargtų, kaip vargau aš. Dabar atlieku rimtas pareigas, nes dirbu būrio ūkvede. Tai gana atsakingas darbas, nes reikia kitas moteris ir paraginti, ir pabarti, prisiimti atsakomybę už savo būrį. Jei tik yra noro, galima smarkiai keisti savo mintis, požiūrį į gyvenimą. Likusį gyvenimą svajojau skirti vaikams, tik dėl jų ir gyvenu. Kursai gali padėti išėjus į laisvę, nes reikia registruotis Darbo biržoje, o kokį darbą tau pasiūlys, jei tu būsi nieko nebaigus. Čiagi yra tokių, kaip čigonės, tai jos net pasirašyti nemoka. Iš pradžių prašydavo mūsų, kad joms laiškus parašytumėm. Kai palanko mokyklą, biški pramoksta. Pagaliau čia viskas nemokamai, kodėl nepasinaudojus.

Dabar lankau 10 klasę, lankiau kirpėjų, psichologinius kursus. Laisvalaikiu rašau laiškus, skaitau, susikoncentruoju savyje ir nekreipiu dėmesio į kambariokes. Pradžioje priprasti padėjo psichologė (lankiau individualius ir grupinius užsiėmimus), gėriau raminančius vaistus. Dabar jau 2 mėnesiai kaip nebegeiri vaistų, pabijojau, kad galiu prie jų priprasti. Psichologė kalbino pradėti lankyti AA, bet pati vis nesiryžau. Po to psichologė pati nuvedė pirmą kartą, nuo to karto lankau AA pastoviai. Manau, kad moteriai pasitaisyti galima per metus laiko. Iš 7 mano pažįstamų moterų, 3 jau grįžo antrą kartą į kalėjimą. Dažniausiai grįžta narkomanės, nes joms reikia 200 – 300 Lt dienai, kad pavartotų narkotikus. Atvažiuoja narkomanės į kalėjimą sukūde, be dantų, apskurę, o po kelių mėnesių atsigauna, "išsipučia", bet vis tiek skiriasi nuo kitų moterų. Jos vaikšto tarsi apsnūdę, nieko nenori, piktos. Kambario pakeisti niekas nenori, nes paskui gali užsitraukti

kerštą, vadins ožka. Būna apkalbų, bet reikia nekreipti dėmesio. Merginos darosi tatuiruotes, bet jos nieko nereiškia. Pati aš turiu dvi pasidariusi.

Grįžusi žadu nebegerti, reikia tik turėti ryžto. Aišku, kaimynės padarys sutiktuves, siūlys išgerti, bet reikia pasakyti pirmą „ne“. Vieno „ne“ neužteks, reikės daug kartų tai kartoti, kol kiti patikės, kad aš nebergeriu. Aš dar jauna, bet tikrai daug patyriau ir išgyvenau. Išeiti į laisvę nebijau. Nesakau, kad aš visai nekalta, būčiau ir tiek metų negavusi, jei būčiau nekalta, bet jaučiuosi laisva. Aš apsaugojau save ir savo vaikus. Jei pasikartotų ta pati situacija, vėl taip pat pasielgčiau.

[12] 42 metai. Lietuvė, tikinti savyje, aš nevaikštau į bažnyčią, bet tikiu kažkokia aukštesne jėga. Nužudžiau vyrą. Sėdžiu 1metai ir 2,5 mėnesio. Liko 1 metai 6 mėnesiai. Nuteista viso 8 metams, bet pritaikius 1/3 tikiuosi išeiti greičiau. Teista pirmą kartą.

Turiu 4 vaikus, dabar našlė. Du jau suaugę vaikai ir du – mažamečiai (3m. ir 5m.). Pati augau 6 asmenų šeimoje. 3 broliai, tėvas ir motina. Pati esu trečias vaikas šeimoje. Abu tėvai buvo dirbantys, gyvenom vidutiniškai. Dabar su broliais nepalaikau jokių ryšių. Su vaikais susirašinėju laiškais, bendraujam telefonu, kovo mėnesį turėjau pasimatymą. Dar dabar jaučiu artimųjų susitikimą, po kurio tik dar labiau kankina ilgesys. Tas jausmas, kai artimieji išeina į laisvę, o tu grįžti į zoną, net nemoku apsakoti. Po to dar ilgai nebūna nuotaikos.

Baigiau vidurinę mokyklą, t.y. 11 klasių. Mano specialybė – batų siuvėja, bet pagal specialybę nedirbau. Gyvenime dirbau įvairius darbus. Paskutinė darbovietė buvo valgykloje, po to išėjau į dekretines atostogas. Kai padariau nusikaltimą, buvau motinystės atostogose. Labai mėgstu skaityti, nueinu į biblioteką paskaityti laikraščius. Ryte ir vakare (9val. ir 22 val.) būna rikiuotės, o 22 val. užgesina šviesas. Labai sunku buvo pirmą, antrą mėnesį. Prieš patenkant čia 8 mėnesius praleidau Šiaulių areštinėje. Žadėjo dar iki nuosprendžio paleisti į namus, bet nebebaleido. Čia atvykus sunku buvo priprast prie režimo, to negalima, ano negalima. Norisi ir vienai pabūti, bet nėra kur. Kambaryje gyvenam 10 moterų. Bendrauju su visom vienodai, bet nesistengiu labai prie kurios nors prisirišti, nes paskui bus labai sunku išsiskirti. Kitos labai susidraugauja, kartais parašo iš laisvės, bet dažniausiai išėję į laisvę stengiasi neprisiminti likusių, užbraukti brūkšni savo gyvenime ir pradėti viską iš naujo. Yra moterų, kurios būdamos čia susiranda porą, tuomet išėję į laisvę, stengiasi vėl pakliūti atgal į zoną, kad pasimatyti su savo meile. Kitos išėję grįžta pas savo vyrus, sugyventinius ir niekas nesužino, kad kalėjime turėjo santykių su moterimi. Aš stengiuosi neparodyti savo skausmo, ašarų, dažniausiai verkiu atsigulusi, kai visos jau miega. Nors ir sugyvenu su kambariokėmis, bet niekada per daug neatsiveriu, nes prie akių gali ir išklausti ir suprasti, bet už akių gali smarkiai apšmeižti. Kalbuosi tik apie bendrus dalykus, apie jausmus ir artimuosius nesišnekam. Nepasakoju apie ką rašo artimieji, ką aš išgyvenu. Stengiuosi nesikišti į kitų santykius ir nepalaikyti nei vienos pusės. Pradžioje buvau gavusi išpėjimą, nes atsisakiau dirbti siuvykloje. Išpėjimas nusiima po metų, greit jau baigsis išpėjimo galiojimo laikas.

Lankiau psichologinius kursus, siuvėjų kursus. Galvoju, kad man bus sunku įsidarbinti, nes jau amžius, maži vaikai. Grįžus gal pagyvensiu pas vyriausią sūnų, turiu savo nuosavą namą, bet jam reikalingas remontas. Dabar ten užsuka artimieji, apžiūri, kad svetimi neapsigyventų.

Laisvėje buvau kitokia: bijojau pareikšti savo nuomonę, nepasitikėjau savimi, dabar daugiau bendrauju. Pati netikiu, kad galiu čia dabar laisvai šnekėtis apie savo gyvenimą, pasakotis, atsiskleisti, anksčiau, kitomis aplinkybėmis tikrai būčiau nesipasakojusi. Čia žmogus pasidaro agresyvesnis, ižūlesnis, tenka pastovėti už save. Nebijau išeiti, nebijau žmonių, eisiu iškėlus galvą. Aš savo atsėdėsiu. Vis dėlto, kalėjimas sugadina žmogų, tai yra duobė. Pakliūti čia yra baisu, čia patekai, vadinasi esi jau dugne. Išėjusi žadu atsiimti vaikus, jie dabar pas kaimynus. Man motinystės teisės neapribotos. Susiremontuosiu namą ir gyvensim. Vaikai dar maži, reikia juos užauginti, gera bus matyti kaip jie auga, eina į mokyklą. Noriu, kad jie pasiektų daugiau gyvenime, išsimokytų, šiais laikais labai svarbu mokslas. Mažėliai grįžus mane priims tokią, kokia esu, nes dar nesuvokia, kur aš iš tikrųjų.

[13] 26 metų. Pirmą kartą. Tikinti, lietuvė. Sėdžiu jau 10 mėnesių, už tėvo žmogžudystę. Iki lengvatų dar 3 metai (tikiuosi išeiti pagal 1/3, nes turiu mažamečius vaikus). Turiu du berniukus (8m. ir 3m.), jie dabar gyvena kartu su tėvu. Draugas važinėja uždarbiauti į užsienį. Aš auginau vaikus. Ruošėmės ženytis, bet taip ir nesuspėjom, net vestuvinę suknelę turėjau nusipirkusi.

Šeimoje augom 3 vaikai, 2 broliai ir aš. Aš buvau vyriausia. Tėvas manęs niekada nemylėjo, vis priekaištaudavo motinai, kad aš ne jo dukra, siūlė daryti DNR testą. Taip ir mirė su abejonėmis, nebespėjom atlikti testo tėvystei nustatyti Tėvas labai mylėjo jauniausią sūnų. Dabar jaunėlis nuėjo blogais keliais. Tėvas buvo labai gabus: gražiai piešė, drožė iš medžio. Kai šeima išsikraustė į kaimą, tėvas vis dažniau pradėjo išgerinėti, namuose vis dažnėjo konfliktai, priekaištai. Man teko ir mokytis, ir nuo 12 metų eiti uždarbiauti pas kaimynus, trūko namuose ir maisto, ir meilės. Jaunėliai mokėsi internate. Su tėvu nebuvo jokių artimų, šiltų santykių. Baigiau 6 klases, nes reikėjo eiti dirbti. Dirbau siuvykloje, tėvas mane nusivesdavo prie statybų. Jauna gimdžiau, savo vaikina labai myliu ir apie kitą net negalvoju. Visą tą laiką konfliktas tarp tėvo ir manęs augo, aš mačiau, kaip tėvas vis kabinėjasi prie mamos, muša ją. Mamai tuo metu buvo išoperuota gimda ir ji nekaip jautėsi, todėl su tėvu kartu nemiegojo, gyveno atskiruose kambariuose. Tėvas pyko. Tą lemtingą dieną, aš buvau pakviesta krikštyti kaimynų vaikelio, buvo gera nuotaika, buvo labai linksma. Net mama pastebėjo, kad aš vis juokiuosi, net perspėjo, ar nereiks kartais verkti. Kai parėjau pas mamą, pamačiau, kd ji vėl verkia ir vis dengiasi veidą. Supratau, kad tėvas vėl kabinėjasi prie mamos. Nuėjau į virtuvę ir pradėjau kažką daryti prie dujinės, tėvas tuo metu valgė ir pradėjo

žodžiais kabintis prie manęs. Pasakiau, kad jis nebesikabinėtų prie manęs, nes aš jau suaugus. Tėvas vis tiek kabinėjosi, sušėrė man. Po to jau pati neprisimenu kaip viskas įvyko, bet jau buvo vėlu padėti tėvui.

Kai mane uždarė, parašiau mamai, bet mama neatrašė, jaučiau, kad mama smerkia mane ir dar negali susitaikyti su tuo kas įvyko. Buvau grįžusi namo į tėvo laidotuves, tada su mama galėjom pabendrauti 3 valandas. Nejaučiau prie karsto jokio gailėsčio, grįžus į kalėjimą nenešiojau juodo rūbo, kaip priklausio. Nejaučiau nieko, neverkiau, tarsi laidojau visai svetimą žmogų. Iki to įvykio pati gėriau, dažnai maišydavau alkoholį su raminaisiais vaistais. Motina pergyveno, buvo išvežė mane į Švėkšnos psichiatrinę ligoninę. Buvau užsisivūsi „torpedą“, tada beveik metus negėriau, kol draugai prikalbino vėl išgerti. Aš pati visą laiką buvau labai padykusi, negalvoju apie ateitį. Dabar su mama susirašinėjam, kartais pasiskambinam. Numečiau čia daug svorio, svėriau virš 100 kg. Dar nieko nesakiau mamai, noriu padaryti jai staigmeną. Pradėjau kitaip galvoti, mąstyti. Net mama, paskaičius mano laiškus vis stebisi ir sako, kad gal ne aš rašau. Man užteko pabūti čia 3 mėnesius, kad pradėčiau susivokti savyje. Nežinau, kodėl taip įvyko, bet manau, kad tai likimas. Savyje jaučiu, kad man dar reikia čia pabūti. Dar nesu pasiruošusi išeiti iš čia. Šiuo metu dar negaliu atsakyti ar negerčiau išėjusi į laisvę. Dabar vartydama žurnalus, kartais pagalvoju apie alkoholį. Būtų gerai atsigerti alaus, bet galiu ir negalvoti apie tai.

Dabar gyvenam kambaryje tryse (aš vyriausia, kitom kambariokėm 20m. ir 21 m.). Visos labai draugiškos. Viena draugė jau turi išeiti į laisvę, kuri ypatingai morališkai palaikė mane. Iš pradžių draugė buvo susidariusi blogą nuomonę apie žmogžudes, bet kai pažino mane, tapom labai artimos draugės. Dabar lankau kompiuterių kursus, einu į 6 klasę. Lankau kirpėjų kursus. Kursus lankau dėl savęs, neinu ten, kur man nepatinka. Buvau pradėjusi lankyti vytelių kursus, bet mečiau, nes pamačiau, kad tai ne man. Lankiau jogos pratimus, tai labai padėjo, išmokau priimti kitus žmones, tramdyti pyktį ir nesijausti prislėgtai. Kartą viena kalinė kieme bandė išprovokuoti muštynes, bet aš jų išvengiau ir tuo labai džiaugiuosi. Iš pradžių bijojau net įeiti į zoną, ~15 min. buvo tarsi pakirtę kojas. Labai bijojau priekabių, bijojau net eiti į valgyklą (pirmakartes kitos vadina žaliomis merginomis). Svarbiausia nekišti nosies ten, kur nereikia. Aš iš viso negaliu pakęsti jokio smurto. Išmokau normaliai kalbėtis, galvoti. Pati džiaugiuosi savo pasiekimais, gal taip turėjo įvykti. Apie vaikus nenoriu kalbėtis. Labai džiaugiuosi, kad mama dabar gali ramiai gyventi, be jokių baimių, smurto, „kaip bažnyčioj“. Išėjusi tikrai ne viską pasakosiu mamai, kaip gyvenau kalėjime. Čia tikrai nebegrįšiu. Esu jauna, bet tikrai labai daug patyriau, dabar mokau gyvenimo jaunesnes kambariokės.

Mėgstu žiūrėti televizorių. Būdama čia pradėjau piešti, pati tuo stebiuosi, nes laisvėje nepiešiau. Nusiunčiu mamai piešinukų, mama net netiki, kad tai mano rankų darbas.

Aš negaliu turėti ilgalaikių pasimatymų su savo vaikinu, nes mes nesam santuokoj, nors kartu jau devinti metai ir turim du vaikus. Dar man skaudu, kad vaikų žudikėms, kurių čia niekas nemėgsta ir su jom nebendruoja, taip pat eina lengvatos pagal 1/3.

[14] 39 metų. Lietuvė, pirmą kartą. Viso nuteista pusei metų. Čia tik 1,5 mėnesio. Birželį žadu išeiti. Būdama girta (sunkinanti aplinkybė) apsigyviau kartu su sugėrovais, tarp jų buvo ir sugyventinis.

Ištekėjusi, bet su vyru negyvenu. Turiu 4 vaikus: 17m., 16m., 5m., 4m. amžiaus. Vyresnieji du sūnūs auga pas tėvą. Mano vyrui dabar 50 metų. Pati užaugau taip pat 4-ių vaikų šeimoje. Buvo trys seserys ir brolis. Aš trečia šeimoje. Augau tik su mama. Mama gėrė, todėl patys vaikai auginomės vienas kitą. Tuomet Vaikų teisių tarnybos nebuvo, todėl patys labai sunkiai vertėmės. Gerai, kad turėjom labai gerus kaimynus, kurie pamaitindavo mus, priglaidavo. Nuo 13 metų gyvenau savarankiškai, mokiausi, uždariau. Mama mirė prieš šešis metus. Baigiau 11 klasių, dirbau sanitarė. Vėliau, kai ištekėjau, išvažiavom su vyru dirbti į Smolenską. Ten dirbom melioracijoje. Esu labai geros širdies, visą laiką rūpėjo jaunesnioji sesuo. Iš Smolensko siūsdavau pinigų sesei, tetai. Ištekėjus buvo viskas gerai, kol nepastojo, tuomet vyras pradėjo smarkiau išgerinėti. Gimus vaikui, vyras vis dažniau kabinėdavosi prie manęs. Anyta labai gera, mane visada palaikė, labiau myli už savo sūnų. Pasak anytos, tai jos sūnus pagadino mane. Būtų gal gyvenimas kitaip pasisukęs. Vyras dažnai gėrė, mušdavo mane. Paskui pradėjo leisti aguonas. Iš pradžių aš nesupratau, nes kartais nebūdavo kvapo, bet vyras vis tiek buvo piktas, priekaištaudavo. Po to atradau švirkštus ir supratau, su tais švirkštais išsigandusi iš karto nulėčiau pas uošvienę, klausiu ką darom. Bet mes negalėjom sustabdyti vyro, kol jis gavo kraujo užkrėtimą ir pateko į ligoninę. Nuo to karto, atsisakė narkotikų, išgeria vis rečiau, nes dabar auga pas jį sūnūs. Abiems berniukams labai patinka pas tėvą. Būdama laisvėje kartais aplankydavau juos, kai pinigų turėdavau, sūnūs visada manęs laukia ir nuo manęs nenusisuko. Kai nuvažiuoju pas vyrą, randu sutvarkytus namus, aišku ateina padėti anyta, tačiau pats vyras ir valgyti padaro, ir šeiminkauja. Vis dėlto jam 50 metų, gal tai irgi padėjo jam rimčiau žiūrėti į gyvenimą. Du mažuosius vaikus auginu uošvienė. Labai juos myli. Nusiunčiu anytai laišką, tačiau ji dar neatrašė. Laišką gavau tik nuo vyriausio sūnaus. Mano vyresnė sesuo labai gerai gyvena, turi ūkį. Brolis gyvena Amerikoje. Jaunesnioji sesuo (23 metų) pasileidusi, stengiuosi jai patarti, bet... Kartais būna apmaudu ir liūdna, kad aš gyvena taip, kodėl taip nusiritau. Kalėjime baisu. Daugiau čia nepateksiu. Tai dugnas. Sesuo ir kiti giminaičiai nežino, kad aš kalėjime.

Šiuo metu aš paprastoj grupėj, kambaryje gyvenam 10 moterų. Nuobaudų neturiu. Kambariokės mane labai šiltai priėmė. Jos neišsiria manęs, pasidalina ir maistu, skanesniu kąsniu, nes pati aš negaunu siuntinių, nei pinigų neturiu. Labai mėgstu skaityti, pasižiūriu žinias per televizorių. Išsiverkiu, kai niekas nemato. Pagalbos kitur nieieškau, neinu pas psichologę. Laisvėje gėriau, tačiau čia nenoriu lankyti AA grupės, nes pati galiu susitvarkyti su savo problemomis. Stengiuosi viską išgyventi savyje. Prieš patenkant čia, gyvenau su sugyventiniu, kuris gėrė ir mane skriausdavo. Dabar nenoriu palaikyti jokių ryšių su juo, išėjusi nieieškosiu ir negrįšiu pas jį. Žadu laikinai apsigyventi Nakvynės namuose, nuvažiuoti aplankyti vaikus. Išėjus užsiregistruosiu Darbo biržoje. Didžiuojuosi sūnumis, jie patys jau eina užsidirbti,

padeda kaimynams. Vyresnysis sūnus nori stoti į proftechninę mokyklą, mokytis elektriko specialybės. Jaunesnis sportuoja, norėtų toliau ateitį sieti su sportu.

Pataisos namuose lankau Dailės amatų kursas, vieną kartą per savaitę po 2,5 val.

Prieš patenkant čia labai bijojau. Kol buvau izoliatoriuje nieko nevalgiau ir nemiegojau. Kiti laisvėje buvo prišnekėję, kad čia apvogt, sumuš. Būk savo vietoje, nesikišk į kitų reikalus ir tu niekam neužkliūsi. Pabuvus čia, jaučiuosi tvirtesnė, pasiryžusi keisti savo gyvenimą.

[15] Pasmaugė dukrą, būdama girta. Visą laiką kalbėdama, Olga tiesiogiai neįvardino savo nusikaltimo. Netgi, kai pasakojo pradžioje apie savo vaikus, pasakė, kad turi 3 vaikus, mažiausiai 6 metai. Pasakė, kad visi trys vaikai pas globėjus. Olga elgėsi labai neramiai, trūkinėjo jos mintys, ji vis gražė rankas, elgėsi kaip išgąsdintas žvėrelis.

31 metai, 1 kartą. Lietuvė. Katalikė. Čia jau du metai. Iš pradžių gavau 14 metų, bet pasikeitus Baudžiamajam kodeksui, du metus numetė. Dar turiu atsėdėti 6 metus.

Pati augau 3 vaikų šeimoje. Kai man buvo 9 metai, tėvas išvažiavo dirbti į Irkutską. Kurį laiką visai nebuvo žinių iš tėčio, vėliau į Irkutską nuvažiavo tėčio brolis ir sužinojo, kad mano tėvas sukūrė kitą šeimą ir nebegrįš į Lietuvą. Kurį laiką mes dar bendravom su tėvu laiškais, materialiai mums nepadėjo. Mama taip pat sukūrė antrą šeimą. Aš mokiausi specialiojoje internatinėje mokykloje, sunkiai sekėsi mokslai. Ten baigiau 8 klases. Sesuo irgi mokėsi internatinėje mokykloje. Kadangi mokykla buvo ten pat, kur gyvenau, tai pareidavau po pamokų namo. Esu baigusi dažytojų – tinkuotojų kursus.

Pati anksti ištekėjau, su pirmu vyru susilaikėm dviejų berniukų. Dabar jiems 14 ir 13 metų. Išsiskyrėm, vėliau mano vyras mirė. Susiradau draugą, su kuriuo gyvenom kartu kaime ir susilaukėm dukrelės. Dabar jai 6 metai, nežinau kur ji dabar. Gyvenom labai vargingai, pindavom iš vytelių krepšius ir važiuodavom juos priduoti į miestą. Kadangi trūko pinigų, namie nebuvo sąlygų vaikams normaliai gyventi ir eiti į mokyklą, aš pati paprašiau seniūno, kad paimtų mano vaikus. Patys auginom tik mažąją dukrelę. Dabar man apribotos motinystės teisės neribotam laikui, berniukus paėmė globėjai. Bandžiau susisiekti su globėjais, rašiau jiems laiška, bet atsakymo negavau. Abu su sugyventiniu gėrėm. Kai tik pridudavom mieste krepšius, iškart nusipirkdavom alaus butelį ir dviese išgerdavom. Grįžtant namo, jau pirkdavom ir kai ko stipresnio. Kartais aš nebeįsakydavom gerti, eidavau į kitą kambarį ir užsidarydavom. Atėję pas mus draugai kalbindavo ir šaukdavo mane ateiti išgerti. Sugyventinis žiauriai su manim elgėsi, mušdavosi, kartais dukrą skriausdavo.

Dabar bendrauju laiškais su mama ir seserimi, pasimatymų neturėjau. Pirmus metus padėjo psichologė. Negalėjau miegoti naktimis, vaikščiodavau, ramstydama sienas. Iš viso, kai atsipeikėjo po įvykio, norėjau tik mirti. Mane suėmė ir išvežė, o sugyventinį paleido. 1,5 metų kalėjime gėriau vaistus didelėm dozėm ir kelis kartus per dieną. Buvo labai baisu, patyriau iš kitų moterų smurtą, už tokį nusikaltimą, kokį aš padariau, čia nedaug sėdi. Vis galvodavau apie savižudybę, kartą atradau nuodų žiurkėms ir bandžiau nuodytis. Tada man išplovė skrandį ir viskas tuo baigėsi. Dabar geriu vaistus tik vakare. Režimas manęs nebaugino, bet buvo labai nejauku. Aš mėgstu vienatvę, esu vienišė, nemėgstu draugijos. Bijau išėiti, nes tai ką aš padariau, persekios mane visą gyvenimą.

Jau metai, kaip lankau AA užsiėmimus. Dirbu kepykloje, lankau vytelių, siuvinėtojų, kirpėjų kursus. Greitai prasidės statybų kursai. Nors aš anksčiau pindavau iš vytelių, bet vis tiek dabar lankau vytelių kursus, nes noriu daugiau išmokti ir tobulėti. Laisvalaikiu labai mėgstu siuvinėti kryželiu. Siūlų duoda užsiėmimuose arba išsiardau kokį seną rūbą ir taip gaunu siūlų. Manau, kad kursai man tikrai padės išėjus į laisvę, dabar klesti statybos, gal gausiu darbo prie statybų. Gal vėl pinsiu iš vytelių.

Kambaryje gyvenam 4 moterys, aš dabar gyvenu reabilitacijos centre. Šiandien jaučiuosi sustiprėjusi, pasikeitė požiūris į gyvenimą, jaučiuosi valinga. Galvoju, kad nebegersiu. Laisvėje, nuo mano namų tik už 35 km. vyksta AA užsiėmimai. Tai padėtų man, bet negalėsiu privažinėti. Dabar net nebegalvoju apie alkoholį, galėčiau pasakyti ne. Iš pradžių aš nesuvokiau, kad tai liga ir priklausomybė. Galvojau, kad geriu iš pasileidimo. Tik dabar galiu atvirai pasakyti, nes tik dabar suvokiu, kad buvau pasiekusi dugną ir pragėriau vaikus. Tada taip gyventi buvo patogiu, juk aš pati paprašiau seniūno, kad paimtų vaikus, tuomet galvojau, kad dėl gyvenimo sąlygų, ne dėl gėrimo. Tikiu, kad išėjusi kitaip gyvensiu, sugebėsiu atsisipirti. Spaudimą iš aplinkinių visada jausiu, nes teks grįžti į tą patį kaimą. Už tokį nusikaltimą, mane visada visi smerks. Kartais neteisingai duoda metus už tokį pat nusikaltimą, viena gavo 6,5 metų, kita gauna 8, o mane nuteisė 12 metų. Aš neteisinu savo poelgio, bet tai neteisinga. Už tokį nusikaltimą, kalėjime sėdi tik vienetai moterų.

[16]. Aš - alkoholikė Jovita. 26 m. čia tik 4 mėn. Pirmakartė. Katalikė. Viso gavau 3 metus.

Šeimoje augau tik su mama, tėvas paliko mus, kai man buvo tik 5 metų. Yra dar jaunesnis brolis, kuris šiuo metu irgi sėdi kalėjime.

Neištekėjusi, bet turiu draugą, su kuriuo susirašinėju. Vaikų neturiu. Santykiai su artimaisiais nepasikeitė. Su mama susirašinėju, bet retai. Su mama niekada ir nebuvo gerų santykių. Anksti pradėjau gyventi laisvą, savarankišką gyvenimą. Baigiau 10 klasių ir toliau nebesimokiau, išėjau gyventi pas draugą. Norėjau dirbti, bet neišėjo, su draugais leidom linksmai laiką, norėjau greitai prasimanyti pinigų ir džiaugtis laisve. Su broliu ryšių nepalaikau. Grįžus tikiuosi vėl apsigyventi pas draugą. Turiu problemų dėl alkoholio. Lankau AA grupę. Praleidau metus iki teismo Lukiškėse. Ten palyginti su čia, labai baisu. Ten niekas už tave nepastovės, niekas neapgins. Turi pati už save kovoti ir būti stipri, negali parodyti savo silpnumo.

Dirbu siuvykoje - pamainos brigadininke. Manau, kad neverta čia mokytis ir lankyti kursus. Tikrai laiką gaišti, jokios naudos. Man svarbiausia darbas, tai nors kiek pinigų užsidirbi. Čia nėra pasirinkimo laisvės, per didelis užimtumas ir nepatogiai paskirstytas laikas. Vakare 22val. jau turim išjungti šviesą, todėl laiškus rašyti nešiuosi į darbą. Jei būrys gerai elgėsi per visą savaitę, tai penktadienį leidžia žiūrėti televizorių iki 23 valandos. Atvažiuoja visokių svečių, seimo narių, prieš šventes atveža biški dovanų. Norisi garsiai klausytis muzikos, ilgiau pabūti vakare. Anksčiau salėje buvo treniruokliai, kur įleisdavo po tris moteris treniruotis (du kartus po 1 val. ir vieną kartą 2 val.), bet dabar nebėra.

Netikiu, kad čia baigti profesiniai kursai turės įtakos ieškantis darbo laisvėje. Lankau juos tik dėl „plusų“, nes tikiuosi, kad bus sumažintas įkalinimo laikas. Psichologiniai kursai privalomi kiekvienai, kuri čia patenka.

Su mintim, kad teks sėdėti kalėjime, jau susitaikiau būdama Lukiškėse. Tikiuosi išėjusi daugiau čia nebepakliūti, aš dar jauna, norisi susitvarkyti gyvenimą. Šiuo metu labiausiai padeda AA užsiėmimai, suteikia pasitikėjimo savimi, keičia požiūrį į gyvenimą. Labai laikiu laiško, po to dar kelis kartus perskaitau. Buvo sunku prisitaikyti prie režimo. Labai ilgos valandos siuvykoje (nuo 6.50val. iki 15.45 val.). Užsidirbi 100 litų per mėnesį. Jei atsisakysi dirbti siuvykoje, po to dar 3 mėnesius tau neskirs kitur vietos dirbti. Jei nenorėsi pats keistis, kalėjimas tikrai nepakeis tavęs.

[17] 32 metai, pirmą kartą. Čia jau metai. Dar po metų tikriausiai išėsiu. Viso gavau 4 metus. Tikinti. Jei nori, gali savaitgaliais nueiti į koplytėlę pasimelsti. Mus globoja vyskupas Antanavičius, galima atlikti išpažintį.

Ištekėjusi, turiu vieną sūnų. Su vyru puikūs santykiai, vaikui tik 5 metai. Jam sako, kad mama išvažiavusi į Europą. Pati užaugau normalioje šeimoje, su tėvu, motina ir seserimi. Aš buvau vyriausia dukra. Tėvai turėjo darbus, tėvas išgerdavo, bet nebuvo alkoholikas. Jie tarpusavyje mažai bendravo, tėvas nesikišo į dukrų auklėjimą.

Prieš patenkant čia su giminaičiais bendraudavom dažniausiai telefonu, susitikdavom per šventes. Dabar niekas nepasikeitė, mes taip pat bendraujam laiškais. Grįšiu gyventi pas vyrą, į savo šeimą. Pati baigiau 11 klasių, vėliau profesinę mokyklą. Sąlygos mokytis buvo patenkinamos. Prieš patenkant čia dirbau kartu su vyru, vyras turį savo verslą. Grįžti nebaisu, nes aš vėl dirbsiu savo vyro įmonėje. Pati jau nebenorėčiau mokytis, reikia dirbti, kad galėtumėm sūnui suteikti sąlygas mokytis.

Jokios priklausomybės neturėjau. Niekada gyvenime nepagalvojau, kad gali tekti čia pakliūti. Pasitikėjau žmonėmis, galvojau, kad pažįstu žmones. Čia patekus pamačiau labai skirtingų žmonių, pasidariau atsargesnė, niekuo akklai nebepasitikiu. Būdamos čia, kalinės sulaukia svečių, malonu pabendrauti su žmonėmis iš laisvės. Aišku, kai kurios nieko nenori, piktos ir visada būna nepatenkintos. Aš dirbu bibliotekoje (nuo š.m. sausio mėnesio). Šis darbas man patinka, turiu rūpintis ir akvariumu ir gėlėmis klasėse. Greitai praeina laikas. Atsibosta tvarkyti ir dėlioti knygas ir laikraščius atgal į savo vietas. Kartais tenka ir pasibarti, kad moterys viską išvarto ir palieka. Kai kurių ir kambariuose yra netvarka, būna baisu ir į tualetą nueiti, nes palieka po savęs nesutvarkyta. Kitų nuomonė, o kam stengtis, čia juk ne mūsų, čia ne namai.

Lankau siuvinėtojų, kirpėjų kursus, bet daugiau dėl savę ir kad laikas greičiau eitų. Kitoms tikrai naudinga eiti mokytis, nes dauguma neturi išsilavinimo, specialybės. Kur tokiai dėtis, o jei namiškiai nusišuka ir dar nėra kur grįžti. Tokios dažnai vėl grįžta atgal. Ypač, jei moteris atsėdi virš trijų metų (4-5 metus), labai sunku išėjus bendrauti, moterys jaučiasi išsigandę, turi nemažai sveikatos sutrikimų. Kalėjime yra baisu. Buvo labai baisu, kol apsipranti, kol įpranti prie naujų terminų, žargonų. Iš pradžių buvo sunku suprasti kitas moteris. Kalėjimas – vieta, kur žmogus gali apmąstyti savo gyvenimą, atsisakyti žalingų įpročių, bet ilgi metai žaloja moteris.